

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
VALSTSTIESĪBU ZINĀTŅU KATEDRA

**KONSTITUCIONĀLO VĒRTĪBU NOZĪME UN
AIZSARDZĪBA LATVIJĀ KĀ DEMOKRĀTISKĀ
TIESISKĀ REPUBLIKĀ**

MAGISTRA DARBS

Autore: **Annija Čudare**

Studenta apliecības Nr.: ac18021

Darba vadītāja: Asoc.prof. Dr.iur. Annija Kārklīņa

RĪGA, 2020

ANOTĀCIJA

Konstitucionālās vērtības sniedz unikālu informāciju par tautas gribu, valsts identitāti, un valsts attīstības perspektīvu ilgtermiņā. Šīs vērtības identificē, definē un regulē dažādus valsts darbības aspektus, institūciju struktūru, pilnvaras un funkcijas trīs esošajām valsts varām - izpildvarai, likumdevējam un tiesu varai. Tās arī paredz pilsoņu tiesības un brīvības un izklāsta attiecības starp pilsoņiem un valsti. Konstitucionālās vērtības tiek kodificētas ar valsts konstitūcijas palīdzību. Neatkarīgi no tā, to saturs tiek atklāts un attīstīts ar tiesas spriedumu palīdzību, izpildvaras lēmumiem un likumdevēja radītajiem tiesību aktiem. Konstitucionālās vērtībās attīstās līdz ar valsti un tiesībām mūsdienu globalizācijas procesos. Tas nereti rada dažādus izaicinājumus atsevišķu konstitucionālo vērtību aizsardzībā un stiprināšanā.

Maģistra darba mērķis ir izpētīt konstitucionālo vērtību jēdzienu, saturu, juridisko nozīmi, kā arī atsevišķu konstitucionālo vērtību aizsardzības stiprināšanas nepieciešamību, atklājot identificētās problēmās un piedāvājot risinājumus to novēršanai.

Darba izstrādes procesā autore formulē konstitucionālo vērtību jēdzienu, atklāj to avotu, kā arī pēta konstitucionālās tiesas lomu šo vērtību aizsardzībā, vienlaikus salīdzinot pārējo Baltijas valstu konstitucionālo tiesu pilnvaras. Papildus tam autore analizē mūsdienu Austrijas konstitucionālās tiesas kompetenci, ņemot vērā, ka Eiropas konstitucionālās kontroles modelis ir radies tieši Austrijā, viena no 20.gadsimta izcilākā jurista, Hansa Kelsena, ietekmē.

Darba rezultātā autore sasniedz izvirzīto darba mērķi, iegūst hipotēzes apstiprinājumu un atklāj atsevišķu konstitucionālo vērtību nianšes un stiprināšanas iespējas, vērtējot varas atzaru darbības līdzsvaru un konstitucionālās tiesas lomu.

Atslēgvārdi: konstitucionālās vērtības, demokrātija, tiesu varas neatkarība, valsts valoda, konstitucionālā tiesa, Satversme.

ANNOTATION

Constitutional values provide unique information about the will of the people, the identity of the nation, and the long-term development perspective of the nation. These values identify, define and regulate various aspects of state activity, institutional structure, powers and functions of the three existing state powers - the executive, the legislature and the judiciary. They also set out citizen's rights and freedoms and set out the relationship between citizens and the state.

Constitutional values are codified through the national constitution. Regardless, their content is revealed and developed through court judgments, executive decisions and legislation created by the legislature. Constitutional values evolve together with the state and law in today's globalization processes. This often poses various challenges in protecting and strengthening specific constitutional values.

The aim of the master's thesis is to study the concept, content, and legal significance of constitutional values and study the need to strengthen the protection of specific constitutional values by revealing the identified problems and offering solutions for their prevention.

In the process of master's thesis, the author formulates the concept of constitutional values, reveals their source, as well as studies the role of the constitutional court in the protection of these values, while comparing the powers of other Baltic constitutional courts.

In addition, the author analyzes the competence of the modern Austrian Constitutional Court, taking into account that the European model of constitutional control originated in Austria, under the influence of one of the most outstanding lawyers of the 20th century, Hans Kelsen.

As a result of the academic research, the author achieves the set goal of the academic work, confirms the hypothesis and reveals the nuances and strengthening possibilities of certain constitutional values, while assessing the balance of activities and the role of the constitutional court.

Key Words: Constitutional values, democracy, independence of the judiciary, national language, constitutional court, constitution.

SATURS

IEVADS	5
1. KONSTITUCIONĀLO VĒRTĪBU JĒDZIENS UN NOZĪME	8
2. TIESU VARAS NEATKARĪBA KĀ KONSTITUCIONĀLA VĒRTĪBA	20
2.1. Tiesnešu atalgojums kā tiesu varas neatkarības garants	21
2.2. Tieslietu padomes loma tiesu varas neatkarības stiprināšanā	24
2.3. Sabiedrības ietekme uz tiesu varas neatkarību.....	29
3. VALSTS VALODA KĀ KONSTITUCIONĀLA VĒRTĪBA	32
3.1. Latviešu valodas vēsturisko paveidu statuss.....	33
3.2. Valsts valoda izglītībā.....	35
3.3. Valsts valoda personas vārdu, uzvārdu rakstībā	38
4. KONSTITUCIONĀLĀS TIESAS LOMA KONSTITUCIONĀLO VĒRTĪBU AIZSARDZĪBĀ	40
5. ĀRVALSTU KONSTITUCIONĀLO TIESU PILNVARU SALĪDZINĀJUMS	48
5.1. Igaunija	48
5.2. Lietuva	50
5.3. Austrija.....	53
KOPSAVILKUMS.....	57
IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS	59

IEVADS

Pirmatnējā izpratne par valsti un tās nepieciešamību bija samērā vienkāršota. Valsts galvenokārt kalpoja kā drošības un īpašuma aizsardzības garants. Tomēr lai šīs svarīgās nepieciešamības īstenotu, vienlaikus bija vajadzīgas arī tiesības, to plašākajā nozīmē. Līdz ar šo tiesību attīstību un paplašināšanos, paplašinās arī funkcijas un mērķi, kuriem valsts kalpo.

Izmantojot valsts gribu, no kuras izriet tautas pašnoteikšanās tiesības, tika izveidota valsts. Taču, lai valsts būtu leģitīma un spētu vispār pastāvēt, tai ir nepieciešams tiesisks pamats uz kura šo valsti veidot, proti, konstitūcija. Valsts un konstitūcijas radīšana ir samērā paralēli procesi. Šo procesu ietvaros tiek definēta valsts forma, mērķi un vērtības, kuri tiek nostiprināti valsts konstitūcijā. “Vērtējams ir ne tikai konstitūcijas teksts, bet gan konstitūcija materiālajā izpratnē. Tā var sastāvēt no dažādiem rakstītiem juridiskiem dokumentiem un nerakstītiem tiesību un cita veida principiem, empīriskiem faktiem, pieņēmumiem un postulātiem, ko materiālā konstitūcija integrē juridiskā formā.”¹

Konstitucionālo vērtību jēdziens bieži ir sastopams pašreizējā konstitucionālo tiesību diskursā. Tomēr jēdziena nozīme nav skaidra. Konstitucionālo vērtību jēdzienu bieži lieto paralēli konstitucionālo principu un konstitucionāla ranga vērtību jēdzieniem. “Dažas no šīm vērtībām iezīmējas jau pirms valsts dibināšanas. Dažas skaidri parādās nacionālās valsts dibināšanas brīdī (un parasti tiek ietvertas valsts dibināšanas dokumentos), bet citas var pastāvēt arī “snaudošā veidā” un tikt aktualizētas vēlāk vai arī nākt klāt no jauna. Dažkārt konstitucionālais likumdevējs šīs vērtības *expressis verbis* formulē un ietver valsts konstitūcijā vai citos aktos, bet bieži vien konstitucionālajam likumdevējam tās var šķist tik pašsaprotamas, ka dokumentos tiek ietverts tikai to aizsardzības mehānisms, bet “pašsaprotamās vērtības” konstitūcijā nemaz netiek ierakstītas.”²

Līdzīga situācija raisīja diskusijas par Satversmes preambulas papildināšanu, kura iepriekš neatspoguļoja valsts nozīmīgākās vērtības, vai pat radīja maldīgu priekšstatu par vērtību neesamību, vai noliegšanu, tādējādi 2014. gadā notika izšķiršanās par labu Satversmes preambulas papildināšanai. Pastāvēja viedoklis, ka šīs preambulas papildinājums palīdzēs labāk izprast Latvijas valsts pamatus un kalpos kā vadlīnijas Satversmes normu interpretācijā.³

¹ Konstitucionālo tiesību komisija, viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. Rīga, 2012, 26.lpp., 70. paragrāfs

² Turpat, 60.lpp., 173.paragrāfs

³ Skatīt, piem. Levits E. Satversmes preambulā būtu jāatsedz Latvijas valsts jēga un būtība. E. Levits intervijā D. Gailītei. Jurista Vārds, 2013. 24. septembris, Nr. 39 (790).

Temata aktualitāte. Lai arī Satversmes preambulas papildināšanas juridiskie aspekti iepriekš tikuši plaši apspriesti un konstitucionālo vērtību tematam ir veltītas atsevišķas publikācijas, tomēr autore uzskata, ka šī temata ietvaros atsevišķi faktori ir papildus izpētāmi. Par aktuālu autore uzskata konstitucionālo vērtību jēdziena izpēti un konkrētu tā definīcijas formulēšanu, izpētot šī jēdziena saistību ar konstitucionālajiem principiem, ņemot vērā, ka konkrēta konstitucionālo vērtību definīcija nav izstrādāta. Konstitucionālo vērtību jēdziens mūsdienu juridiskajā telpā tiek plaši pielietots. Rodas iespaids, ka ikviena valstiska parādība, politiskas gribas izpausme un morāli ētiska kategorija var tikt definēta kā konstitucionāla vērtība, tādējādi autore vēlas izpētīt un nošķirt vērtību juridisko nozīmi.

Konkrētu konstitucionālo vērtību izpētei autore ir izvēlējusies valsts valodas un tiesu varas neatkarības analīzi. Tiesu varas neatkarība ir īpaši svarīgs demokrātiskas valsts funkcionēšanas aspekts. Autores uzmanību šim jautājumam pievērša Eiropas Komisijas (EK) 2019.gada ziņojums par tiesiskumu Eiropas Savienībā (ES)⁴. Tajā ir redzams, ka Latvijas sabiedrības viedoklis par tiesnešu neatkarību, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, ir nedaudz pasliktinājies. Vienlaikus tiesu varas, kā konstitucionālas vērtības jautājumi ir aplūkoti pēdējo gadu Satversmes tiesas praksē (īpaši lietā par tiesnešu atalgojumu). Tas apliecina to, ka tiesu varas neatkarības stiprināšanai ir nepieciešams pievērst uzmanību un analizēt potenciālās iespējas, lai šī vērtība tiktu vēl vairāk aizsargāta.

Valsts valodas kā konstitucionālas vērtības aizsardzība, šķiet vienmēr, un nākotnē jo īpaši, saglabās savu aktualitāti, ņemot vērā pārnacionālo procesu norisi. Valsts valodai ir īpašs statuss un nozīme. Tai ir ne vien juridiska nozīme valsts institūciju darbā, izglītībā, bet arī kultūrvēsturiska vērtība. Papildus valsts valodas jautājumu aktualitāti apliecina 2018.g. Ministru kabineta apstiprinātā valsts pētījumu programma “Latviešu valoda”, kuras mērķis ir valsts valodas un tās paveidu saglabāšanas un attīstības izpēte.⁵

Autore izvirza **hipotēzi**, ka konstitucionālās vērtības ir radušās vēl pirms konstitūcijas formālā teksta un to kodols ir nemainīgs neatkarīgi no laika perioda un Latvijas starptautiskās integrācijas. Tās rodas no pamatnormas un juridiski tiek nostiprinātas valsts konstitūcijā.

Pētījuma mērķis ir konstitucionālo vērtību aizsardzības stiprināšana, atklājot identificētos riskus, piedāvājot risinājumus to novēršanai. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, nepieciešams veikt atsevišķus **uzdevumus**:

⁴ Sk. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_en.pdf

⁵ Sīkāk par programmu sk. <https://mk.gov.lv/lv/aktualitates/valdiba-apstiprina-valsts-petijumu-programmu-latviesu-valoda>

- 1) Analizēt konstitucionālo vērtību jēdzienu, tā nozīmi un saturu, izpētot dažādu tiesību zinātnieku atziņas un viedokļus;
- 2) Pētīt konstitucionālo vērtību aizsardzības juridiskos un to piemērošanas aspektus, tādējādi atklājot atsevišķas vērtību aizsardzības stiprināšanas iespējas;
- 3) Salīdzinātu citu valstu konstitucionālās tiesas kompetenci vērtību aizsardzībā;
- 4) Apkopot pētījuma rezultātus, sniedzot secinājumus un priekšlikumus identificēto problēmu novēršanai.

Lai realizētu definēto uzdevumu izpildi, nepieciešams pielietot **zinātniskā pētījuma metodes**. Darbā autore izmanto **vēsturisko** pētījuma metodi, analizējot Latvijas Republikas Satversmes rašanos, konstitūcijas teksta radīšanas un vērtību nostiprināšanas konstitūcijā vēsturiskos aspektus. Tāpat tiek izmantota **aprakstošā** pētījuma metode, pamatojoties uz juridiskās literatūras bāzi, aprakstot citu autoru viedokļus. **Salīdzinošā** metode tiek izmantota salīdzinot citu valstu konstitucionālās tiesas kompetenci ar Latvijas Satversmes tiesas pilnvarām. **Sistēmiskā** pētījuma metode palīdz veidot konstitucionālo vērtību aplūkošanu kopsakarā ar katrā nodaļā konstatētajām atziņām. **Analītiskās** metodes pielietojumam ir nozīme analizējot tiesību aktus, pētot tiesību piemērotāju izteikto argumentāciju tiesu nolēmumos, un tiesību zinātnieku formulētās teorētiskās nostādnes. Metode palīdz argumentēt autores izteikto secinājumu un priekšlikumu pamatotību. **Deduktīvā** metode palīdz izzināt, vai izvirzītā hipotēze tiek apstiprināta, vērtējot dažādus teorētiskos atzinumus un to īstenošanos praksē.

Pētījumam nepieciešamās informācija iegūšanai izmantoti 151 avoti, kuru skaitu veido juridiskā literatūra, gan latviešu, gan ārvalstu izdevumi, dažādas tiesību zinātnieku publikācijas, tiesību akti, tiesu nolēmumi un internetā pieejamie informācijas resursi. Izmantoti gan nacionālo tiesu nolēmumi, t.s. Satversmes tiesas, gan Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumi. Juridiskās literatūras izmantošanas pamatā, galvenokārt, iekļautas autoritatīvāko Latvijas tiesību zinātnieku rādītās publikācijas.

Pētījums strukturēts piecās nodaļās un to apakšnodaļās. Pirmā nodaļa veltīta konstitucionālo vērtību jēdziena analīzei, nozīmes un satura noskaidrošanai. Otrajā un trešajā nodaļā tiek analizētas konkrētas konstitucionālās vērtības - tiesu varas neatkarība un valsts valoda. Ceturtajā nodaļā aplūkota konstitucionālās tiesas loma vērtību aizsardzībā. Piektajā nodaļā tiek veikts Baltijas valstu un Austrijas konstitucionālās tiesas kompetences salīdzinājums. Darba pēdējā nodaļa satur pētījuma rezultātā izdarītos secinājumus un priekšlikumus.

1. KONSTITUCIONĀLO VĒRTĪBU JĒDZIENS UN NOZĪME

Konstitucionālās vērtības kā jēdziens, ne būt nav jauns, vai juridiskajā telpā iepriekš nelietots termins. Patiesībā šis jēdziens ir visai bieži sastopams tiesību zinātnieku vidū, tiesu nolēmumos un pat atrodams tiesību aktos, lai gan uzreiz jāteic, ka ne gluži klasiskas legāļdefinīcijas formā, kurā sniegts konkrēts šī jēdziena formulējums. Analizējot jēdziena lietojumu, rodas jautājums, ko īsti sevī iekļauj konstitucionālās vērtības? Kurā brīdī tiek runāts par suverēnām un konstitucionāli aizsargātām vērtībām un kurā vienīgi par vērtībām ar socioloģisku nozīmi? Vai konstitucionālās vērtības iekļauj sevī juridiskus aspektus, vai arī tam ir vairāk sociāla nozīme, vai arī mijiedarbojoties abiem kopā ir pamats runāt par tādu valstisku fenomenu, kā konstitucionālo vērtību? Iespējams, konstitucionālo vērtību būtība lielā mērā ir saistīta ar valsts vēsturiskajiem notikumiem, vai pat tautas vēsturisko pieredzi. Pirms runāt konkrēti par kādu no konstitucionālajām vērtībām, svarīgi izprast konstitucionālo vērtību jēdziena saturu, kurā netiek izdalīta kāda atsevišķa vērtība, bet tiek atspoguļota šī termina plašākā nozīme. Šī nodaļa tiks veltīta konstitucionālo vērtību jēdziena satura un juridiskās nozīmes meklējumiem, tādējādi atklājot jēdziena kodolu un to, kas attiecīgo pastāvošo vērtību padara par tik nozīmīgu, lai to iekļautu konstitucionālo vērtību sistēmā.

2011. gadā par godu Latvijas Republikas Satversmes tiesas dibināšanas 15. gada dienai tika rīkota konstitucionālo tiesību konference “Konstitucionālās tiesas loma konstitucionālo vērtību aizsardzībā”, kurā toreizējais Satversmes tiesas priekšsēdētājs G. Kūtris runājot par vērtību izpratni, norādīja, ka “vēsturiski vērtību nozīmes un izpratnes veidošanu ietekmējusi filozofijas virzienu attīstība un sabiedrībā dominējošo ideju un pārliecību maiņa. Vērtības atspoguļo sabiedrības sociālās pārmaiņas, vērtību izpratne ir dinamiska un to īstenošana ir atbilstoša konkrētajam laikam un situācijai. Tas noteikti ir iemesls, kāpēc likumdevējs, pat tad, ja ir izlēmis augstākās vērtības definēt Konstitūcijā, tās nepiepilda ar konkrētu saturu tiesību normās, proti, nenormativizē vērtības. Tā būtu vērtību „iesaldēšana” un zināmā mērā arī sabiedrības attīstības ierobežošana.”⁶

Vērtējot zinātnieka teikto, var secināt, ka vērtību izpratne valstī lielā mērā ir atkarīga gan no dažādiem filozofijas virzieniem, gan sabiedrībā valdošās vērtību izpratnes, kas savukārt veidojas dažādu ietekmju rezultātā - vēsturisko notikumu, sociālo pārmaiņu un politiskās kultūras ietekmē. Var piekrist, ka vērtības pēc būtības ir visai mainīgas un līdz ar to, konstitucionālo vērtību

⁶ Kūtris, G. Uzruna konferencē "Konstitucionālās tiesas loma konstitucionālo vērtību aizsardzībā", 2011. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-priekssedetaja-gunara-kutra-uzruna-atklajot-konferenci-konstitucionalas-tiesas-loma-konstitucionalo-vertibu-aizsardziba/> [aplūkots:20.03.2019.]

viennozīmīga definēšanai ir visai sarežģīts likumdevēja uzdevums. Tāpēc likumdevējs ir izšķīries par labu tam, ka runājot par konstitucionālajām vērtībām, to saturs tiek piepildīts katrā konkrētajā gadījumā, tādējādi nodrošinot vērtību mūsdienīgumu un atbilstību tiesiskajai realitātei. Tātad, lai arī atsevišķām vērtībām ir piešķirts konstitucionāls statuss, kas šķietami padara tās par normatīvām, tās joprojām ir cieši saistītas ar sabiedrības attīstības procesiem un tās mainās līdz ar sociālajām norisēm sabiedrībā, valstī. To nodrošināt palīdz vērtību formulēšana pietiekami lielā abstrakcijas pakāpē, kas tādā veidā ļauj noteikt vērtības konkretizācijas pakāpi un tās saturu katrā konkrētajā situācijā. Tās nevar tikt padarītas par vienīgi kazuistiski formulētiem deklaratīviem juridiskiem terminiem, bez to padziļinātāka satura. Tādā gadījumā konstitucionālās vērtības neatspoguļotu patiesās sabiedrības un valstī tā laika dominējošos priekšstatus.

Vērtējot vērtību nozīmi, jāteic, ka to, kas var tikt atzīts par konstitucionālu vērtību, lielā mērā ietekmē arī starptautiskie un globālie procesi. Jāatzīst, ka visai neiespējami un antikonstitucionāli būtu normatīvi nostiprināt tādas vērtības, kas vēsturiski, piemēram, karu ietekmē pat globāli jau ir atzītas kā nepieļaujamas. Piemēram, diskriminējoša vai necilvēcīga attieksme pret cilvēkiem, brīvības neesamība utml. Tā, piemēram, analizējot ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas preambulu, jau ir skaidri izsecināms, kas globāli tiek atzītas par aizsargājamām vērtībām. “Apvienoto Nāciju tautas Statūtos ir apliecinājušas ticību cilvēka pamattiesībām, cieņai un cilvēka personas vērtībai un vīriešu un sievietes līdztiesībai, kā arī apņēmušās sekmēt sociālo progresu un dzīves apstākļu uzlabošanu lielākas brīvības apstākļos.”⁷

Redzams, ka cilvēks kā persona tiek uzskatīts par vērtību, neatkarīgi no tā dzimuma. Tātad, no cilvēka, kurš tiek atzīts par augstāko vērtību, izriet pārējās aizsargājamās vērtības, kā piemēram, šajā konkrētajā citātā norādītās – cieņa, vienlīdzība, brīvība. Jāteic, ka cilvēka cieņa, vienlīdzība un brīvība ir vērtības, kas vispirms ir raksturīgas demokrātiskai valstij kā tādai. Loģisks ir apsvērums, ka tiesību normas, kuras kavē demokrātisku lēmumu pieņemšanu, jau pēc būtības ir pretrunā ar demokrātijas nostādņem, konstitūciju un tajā aizsargātajām vērtībām. Tāpēc vēl viens svarīgs aspekts, kas ietekmē to, kas tiek uzskatīts par konstitucionāli nostiprinātām vērtībām ir tas, ka tās nedrīkst būt pretrunā valsts iekārtai, konkrēti – demokrātijai.

Demokrātija kā valsts forma prasa zināmus strukturālus priekšnosacījumus, lai tā ietvaros varētu tikt realizētas attiecīgas vērtības. “Lai varētu funkcionēt demokrātija, nepieciešami zināmi priekšnoteikumi. Vispirms minama indivīda emancipācija, laicīga struktūra un relatīva sabiedrības

⁷ ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācija. Parakstīta Parīzē 10.12.1948.

homogenitāte. Demokrātijā persona ir pašvērtīga. Tāpat arī demokrātija izslēdz Dieva līdzdalību politikā, proti, neesot pieļaujama teokrātisku institūciju ietekme uz politisko procesu.”⁸

Tātad, ja runājam par brīvību, kā konstitucionālu vērtību, tad ar to var tikt saprasta brīvība tās plašākajā nozīmē, ne tikai fiziskā brīvība. Kā redzams, no demokrātijas izriet nepieciešamība pēc indivīda emancipācijas – brīvības no pakļautības, apspiestības, aizspriedumiem. Līdz ar to, tikai loģisks ir apsvērums, ka brīvību ir nepieciešams nostiprināt konstitucionāli, jo tā kā vērtība izriet jau no demokrātiskas pārvaldes formas kā tādas. Tādējādi var izteikt apgalvojumu, ka konstitucionālo vērtību saturu ievērojami ietekmē attiecīgā valsts forma.

Runājot par brīvību, jānorāda, ka brīvība kā konstitucionāla vērtība neaizliedz personas dzīvesveida autonomiju, vai neatkarību. Tā piemēram, persona ir tiesīga izvēlēties savām pārliecībām atbilstošu reliģiju, uzskatus utml. Brīvība netiek saprasta kā absolūta, t.i. tāda, kurā cilvēks pilnībā abstrahējas no citām ietekmēm - tas cilvēku padarītu bezpersonisku. Gluži pretēji, ar brīvību kā konstitucionālu vērtību jāsaprot cilvēka spēju brīvi izvēlēties savas pārliecības un dzīvesveidu, t.s. protams arī fizisko brīvību. Tas apliecina to, ka brīvības jēdziens, tāpat kā citas konstitucionālās vērtības var sevī ietvert ļoti plašus aspektus. Svarīgi ir tas, lai brīvības jēdziena saturā konstitucionāli netiktu iekļautas un aizsargātas tādas indivīda vēlmes, kam būtu prettiesisks raksturs. Brīvībai var būt dažādas formas, tāpēc ir jānošķir brīvības robežas, kurās tai sākas un kurās beidzas konstitucionālās vērtības raksturs. To izdarīt var vienīgi konstitucionālā tiesa analizējot konkrētās konstitucionālās vērtības saturu katrā izskatāmajā gadījumā. Šis ir vēl viens piemērs tam, kurš apliecina, ka likumdevēja radīta konstitucionālo vērtību definīcija nespētu atspoguļot visus tos juridiski nozīmīgo aspektus, kas ir jāņem vērā, vērtējot attiecīgo konstitucionālo vērtību, tās robežas un saturu.

“Vērtībām izpildot to normatīvo funkciju, sociālās vērtības vai nosaka, vai kļūst par fundamentālām normām, kas nodrošina sociālo sistēmu viengabalainību, jo tajās izpaužas materiālo un garīgo labumu īpašā nozīme šo sistēmu eksistencē un attīstībā. Tāpēc, jo tālāk attīstās tiesības, jo tajās vairāk palielinās vērtību īpatsvars, un tās veidojas ne tikai kā normatīvās, bet arī kā vērtību sistēmas.”⁹ Vērtības, kurām ir sociāla nozīme, iegūst juridisku raksturu pēc tam, kad tiek izpildīta to normatīvā loma. No tā var secināt, ka konstitucionālās vērtības rodas no sabiedrības vērtībām, bet par vērtībām ar juridiski saistošu raksturu tās kļūst tad, kad ir ieguvušas normatīvu funkciju. Citiem vārdiem sakot, attīstoties sabiedrībai un tās vērtībām, var runāt jau par veselu

⁸ Pleps J. “Demokrātija, nepilsoņi un sociāli atbildīga valsts”, Jurista Vārds 2008, 12. augusts, Nr. 30 (535), pieejams: <https://juristavards.lv/doc/179464-demokratija-nepiloni-un-sociali-atbildiga-valsts/>

⁹ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, 2006, 195. lpp.

vērtību sistēmu. Tāpat attīstoties tiesībām, kas ir cieši saistītas ar sociālajiem procesiem, veidojas tiesisko vērtību sistēma, kurā likumdevējs balstoties uz objektīviem iemesliem, attiecīgas sabiedrības sociālās vērtības nostiprina normatīvi. Tādējādi konstitūcijā nostiprinātās vērtības var definēt kā veselu vērtību sistēmu, kas ir veidojusies gadu garumā un lielā mērā šī vērtību sistēma veidojas arī valsts iekārtas formas ietekmē, kā jau tas tika secināts iepriekš.

Praksē nereti ir sastopami jēdzieni “konstitucionāli aizsargātas vērtības” un “konstitucionālās vērtības”. Autore uzskata, ka šo jēdzieni nošķiršanai nav praktiskas nozīmes un tie var tikt lietoti kā sinonīmi. Tas izriet no apstākļa, ka faktiski jebkura tiesību norma ir pakļauta konstitucionālās tiesas uzraudzībai, savukārt konstitucionālās tiesību normas nodrošina konstitucionālās tiesas darbības aizsardzību. Tas nozīmē, ka no konstitucionālās tiesas darbības jau pēc būtības izriet konstitucionālo vērtību aizsardzība un gadījumā, kad kāda tiesību norma to nenodrošina, tā atzīstama par neatbilstošu konstitūcijai un līdz ar to par spēkā neesošu. Tādējādi konstitucionālo tiesu var uzskatīt par konstitucionālo vērtību sargātāju, līdz ar to, neatkarīgi no tā, vai runājot par konstitucionālajām vērtībām, īpaši tiek uzsvērta to aizsardzība, vai nē, no konstitucionālās tiesas lomas jau pēc būtības izriet nepieciešami aizsargāt konstitūcijā nostiprinātās vērtības. Konstitucionālajām vērtībām ir jābūt ilgtspējīgām, saprotamām un kopīgām vairākumam valsts iedzīvotāju. Tāpēc ir nepieciešama to aizsardzība un orgāns, kurš šo svarīgo uzdevumu veic.

“Konstitūcija atspoguļo tautas un valsts nozīmīgākās vērtības. Valsts pienākums ir nodrošināt un veicināt konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzību, attīstību un izpratnes nostiprināšanu sabiedrības apziņā. Satversmes preambula parāda Latvijas tiesiskās iekārtas mērķi, kas saskan ar praksē nepieciešamo, – piemērot tiesības atbilstoši sabiedrības vērtībām.”¹⁰ Konstitucionāla vērtība ir tāda sociāla vērtība, kas iekļauta valsts konstitūcijā – tāvad vērtība, kas pauž tautas gribu un ideju par to, pēc kā jātiecas valstij, kā tai jāorientējas.¹¹ Konstitucionālās vērtības savā ziņā, tāvad, var uzskatīt par orientieriem, caur kuriem tiek piemērotas tiesības. Tādējādi, var izteikt apgalvojumu, ka, lai atklātos patiesais konstitucionālo vērtību mērķis, saturs un to esamība, tās ir jāpiemēro, bet piemērot var caur tiesībām to plašākajā nozīmē, neaprobežojoties vienīgi ar konstitūcijas konkrētās tiesību normas gramatisko ietvaru.

¹⁰ Kūle M. Jābūtības vārdi. Etīdes par zināšanām un vērtībām mūsdienu Latvijā. LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Rīga: Zinātne, 2016, 396. lpp.

¹¹ Osipova S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. Jurista Vārds, 2011. 18. oktobris, Nr. 42 (689). Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/sanita-osipova-jurista-vards-valsts-valoda-ka-konstitucionala-vertiba.d?id=41262259> [aplūkots: 01.03.2020.]

Par piemēru tam var minēt vispārzināmo tēzi - likuma burts un likuma gars, jeb *ratio legis*. Tiesību zinātnieks E. Meļķisis, piemēram, ir norādījis, ka, lai pilnīgāk noteiktu likuma, vai tiesību normas *ratio legis*, jāievēro šāda kārtība:

1) jātulko norma kontekstā ar tiesību institūtu, nozaru, tiesību sistēmas mērķiem un nolūkiem, kas saturiski nosaka tiesību sistēmas sociālo būtību;

2) jāņem vērā vispārējos nacionālos un atzītos starptautisko tiesību principus, kuri attiecas uz likuma mērķa un jēgas izpratni;

3) likuma mērķis un jēga ir iztulkojami kontekstā ar pastāvīgi mainošo reālo dzīvi un sabiedrības attīstības loģiku.¹²

Atgriežoties pie tiesību piemērošanas konstitucionālo vērtību prizmā, autore kontekstā ar iepriekš norādīto citātu vēlas paust, ka likuma burts sevī nespēj ietvert visus tos juridiski nozīmīgos aspektus, ko sevī iekļauj likuma gars. Tādēļ pastāv *ratio legis*, bet, lai to izzinātu, ir jānoskaidro, piemēram, tiesību sistēmas būtība (t.s. tajā ietvertie sociālie faktori), mērķi, principi u.c. juridiskie apstākļi. Darba ietvaros autore nepievērsīs padziļinātāku uzmanību juridisko metožu analīzei, kas palīdz noskaidrot likuma garu, vien norādāms, ka atsaucoties uz E. Meļķisa teikto, jo īpaši svarīgi ir likumu tulkot kopsakarā ar tiesisko realitāti un sabiedrības juridiskās apziņas attīstību. To savā ziņā palīdz īstenot konstitucionālās vērtības, caur kuru ietvaru tiek piemērotas tiesības atbilstoši mainīgajām norisēm valstī.

Kā jau iepriekš autore secināja, tad konstitucionālo vērtību saturs mainās līdz ar citiem valstiski mainīgajiem faktoriem. "Prioritāra nozīme ir normu sociāli nozīmīgai funkcionēšanai. Norma savu funkciju sasniedz tikai ar faktu, ka tā tiek ievērota. Tiesību normās paredzētā valstiskās kopības struktūra īstenojas tikai tad, kad normas patiešām kalpo par rīcības vadlīniju un tām piemīt pastāvīga to realizācijas iespēja."¹³ No konstitūcijas un tajā nostiprinātajām vērtībām izriet valstiskā kopības struktūra, savukārt, to apstiprināt un īstenot palīdz vienīgi tādas tiesību normas, kuras atspoguļo valsts gribu, tiesisko realitāti un tiek piemērotas ievērojot konstitūcijā nostiprinātās suverēnās valsts vērtības. Vienīgi tādā gadījumā ir iespējams runāt par konstitucionālajām vērtībām, kā par reāli eksistējošiem juridiskā formā nostiprinātiem fundamentāli nozīmīgiem valstiskiem ideāliem, kam ir ne vien juridiska, bet arī sociāli vēsturiska nozīme valsts attīstībā un tautas kultūrā. Pretējā gadījumā – ja tiesību un tiesību normu īstenošana notiek atrauti no valsts

¹² Meļķisis E. Iztulkošanas metodes. Grām. Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. 125.lpp.

¹³ Meļķisis E. Likuma burts, likuma gars, Satversmes tiesa. Latvijas Vēstnesis, Nr. 125 (840), 1997

konstitucionālajām vērtībām, proti, tās netiek īstenotas caur konstitucionālo vērtību prizmu, tad vērtības kļūst vienīgi par formālām tiesību idejām, kas tiesiskajā realitātē neeksistē.

Konstitucionālo vērtību var saprast kā standartu vai kā par labu esam atzītu “mērauklu”, caur kuru palīdzību noteikt prasības atbilstoši konstitūcijas interpretācijai un piemērošanai.¹⁴ Konstitucionālais princips varētu tikt uzskatīts par pamatotu un izteiktu konstitucionālo vērtību. Ja, piemēram, taisnīgums ir konstitūcijas pamatvērtība, tad princips, kas caur konstitucionālo vērtību būtu pamatots, būtu likuma taisnīgas un saprātīgas piemērošanas princips. Tomēr necenšoties abus jēdzienus pārāk detalizēti nodalīt, pieņemams, ka gan konstitucionālās vērtības gan principi ir tādas parādības, proti, juridiski kvalitatīvie standarti, kas pamato materiālo tiesību aktu piemērošanu un to interpretāciju.¹⁵ No iepriekš norādītā var secināt, ka konstitucionālie principi ir nošķirami no konstitucionālajām vērtībām, tomēr kritēriji pēc kuriem tos nošķirt, nav precīzi izstrādāti, jo šie jēdzieni un to mērķis ir visai līdzīgs, proti – tiesību normu interpretācija un piemērošana atbilstoši konstitūcijā esošajiem nostiprinātajiem priekšrakstiem, jeb vērtībām un principiem.

“Rakstītās konstitūcijas normas un konstitūcijas principi nav un nevar būt pretrunā, tie noteic vienotu un saskaņotu sistēmu. Konstitūcijas principi organizē un sistematizē visas konstitūcijas normas, liedzot konstitūciju iztulkot tādējādi, ka tiktu ignorēta kāda konstitūcijas norma.”¹⁶ Kaut arī citētais autors runā par konstitūcijas normām un principiem, izteikto atziņu var attiecināt arī uz konstitucionālajām vērtībām, kuras izriet t.s. no konstitucionālajām normām, bet ne tikai. Tā kā konstitūcija veido vienotu sistēmu, ietverot sevī gan principus, gan vērtības, gan tiesību normas, tad secināms, ka konstitucionālo vērtību un konstitucionālo principu stingrai nodalāmībai nav praktiskas nozīmes, jo tie izriet viens no otra un to mērķis ir vienots. No konstitucionālās vērtības izriet konstitucionālais princips, līdz ar to, loģiski, ka tie abi ir savstarpēji papildinoši konstitūcijas elementi. Tādējādi, tiesību normas ir jārada, jāinterpretē un jāpiemēro caur konstitūcijā atrodamajiem elementiem, no kuriem konstitucionālās vērtības var uzskatīt kā par vienu no tiem. No tā var secināt, ka konstitucionālās vērtības, tāpat kā konstitucionālie principi satur zināmas likumdošanas norādes, kuras ir jāievēro piemērojot tiesību normas, saskaņā ar valsts atzītajām tiesiskajām vērtībām.

Konstitucionālās vērtības ir fundamentālas, vispārinātas, stratēģiskas prioritātes, sabiedrības un valsts attīstības mērķi (principi). Katra valsts tās nosaka neatkarīgi un

¹⁴ Venter F. Filling Lacunae by Judicial Engagement with Constitutional Values and Comparative Methods, 2014, p.91.

¹⁵ Ibid, 91.pp.

¹⁶ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 40.lpp.

konstitucionāli formalizē valsts konstitucionālo vērtību kopumu, tādējādi nosakot valsts konstitucionālo identitāti. Valsts nacionālās konstitucionālās vērtības ir balstītas uz vispārējām cilvēciskām vērtībām, proti, visiem cilvēkiem atzītām vispārējām sociālām vērtībām.¹⁷ Lai tiktu iegūts skaidrs priekšstats par sabiedrību, nosakot tās attīstības perspektīvas, ir nepieciešams noskaidrot prioritāras vērtības.¹⁸ Konstitūcija raksturo tautu un tās centienus, noteicot vairākuma politisko uzskatu pieturas punktus. Iezīmējot tautas vērtības, sasniedzamos mērķus, saistības un iespējamo attīstību, konstitūcija balstās pagātnē, noteic šodienu un ietiecas nākotnē. Tajā vienlaikus koncentrēta filozofija, politika un tiesības.¹⁹ Vispirms rodas noteiktas sabiedrībā atzītas sociālas vērtības un pēc tam tās tiek nostiprinātas konstitūcijā, nosakot konkrētus valstiskus mērķus uz kuriem tiek ties ilgtermiņā. Tas nozīmē, ka ar konstitucionālo vērtību palīdzību vienlaikus ir iespējams definēt valsts attīstības vadlīnijas, proti, valstiski svarīgus suverēnos mērķus, uz kuriem valstij ir jāietiecas, t.s. politiskās stratēģijas.

Konstitucionālās vērtības var būt garantija pret stagnāciju, jo tās nosaka kritērijus, kuru sasniegšanai nepieciešama nepārtraukta attīstība.²⁰ Šādam apgalvojumam var piekrist. Jau pēc būtības, mērķu definēšana nozīmē to, ka tiem sekos kāds process, kura ietvaros mērķis ir jāsasniedz. Atkarībā no mērķa izriet mērķa sasniegšanas procesa ilgums, proti, vai šo mērķi ir iespējams sasniegt īsā laika periodā, vai vienīgi ilgtermiņā. Ņemot vērā to, ka konstitucionālās vērtības sevī iekļauj dažādus aspektus, kuri ir veidojušies ilgākā laika periodā (vēl pirms konstitūcijas formālā teksta radīšanas), tikai loģisks ir secinājums, ka šie valstiski sasniedzamie mērķi, kurus sevī iekļauj konstitucionālās vērtības, nav sasniedzami uzreiz vienlaicīgi ar šo vērtību definēšanu konstitūcijā.

Mūsdienu konstitucionālismā vērtību fenomēns izpaužas trīs dimensijās:

- 1) konstitūcija pati par sevi kā vērtība;
- 2) konstitucionālo vērtību tieša atzīšana un piemērošana caur tiesību normām un tiesību piemērošanas aktiem iestādēs;
- 3) netieši izteiktas konstitucionālās vērtības kā rezultāts konstitucionālās tiesas spriešanas procesā, pielietojot aksioloģiju.²¹

¹⁷ Т. Масловская. Конституционные ценности и их отражение в международном и национальном законодательстве. Pieejams: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/41970/1/Maslovskaya_Paradigma.pdf [aplūkots: 25.03.2019.]

¹⁸ Мамонов В. Конституционные ценности современной России, 2013, с.125.

¹⁹ Barak A. Purposive Interpretation in Law. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005, p.370.

²⁰ Ibid, p.126.

²¹ Мамонов В. Конституционные ценности современной России, 2013, с.127.

Galu galā konstitucionālās vērtības saistās ar jaunas tiesiskās kārtības un valsts veidošanas principu faktisko, juridisko un morāli-ētisko saturu. Svarīgi atzīmēt, ka konstitucionālās vērtības neizslēdz iespēju valstij izvēlēties un noteikt to īstenošanas mehānismu.²² Izstrādājot un ietverot konstitucionālajās normās un principos ietvertās vērtības, var veidot patiesi tiesisku valsti, aizpildot humānisma idejas ar zinātniski juridisku saturu.²³ Redzams, ka gan pašu konstitūciju var uzskatīt par vērtību, gan tās saturu. Taču saturu vispatiesāk var atklāt tikai konstitucionālā tiesa, kas pielieto gan konstitucionālās normas, gan atsevišķus, no filozofijas virzieniem radušos vērtību izpratnes aspektus, tomēr šiem aspektiem ir jābūt konstatējamiem juridiskā ietvarā. Ar to autore domā, ka konstitucionālā tiesa nevar pamatot nolēmumu vienīgi ar vērtību filozofiskām atziņām, protams, tādā gadījumā nolēmums nebūtu tiesisks un atbilstošs tiesu nolēmumu pamatojuma juridiskajiem standartiem. Tātad, vērtībām ir jābūt juridiskās formas ietvarā. Šo ietvaru visprecīzāk spēj atspoguļot konstitucionālās vērtības, kas no tiesību normām atšķiras ar to, kas to saturā ir ne tikai juridiski, bet arī morāles, ētikas, sociālie u.c. faktori. “Satversme atspoguļo domāšanas līmeni, konstitucionālās vērtības, kā arī noteiktus priekšstatus par Latvijas valstiskumu un demokrātiskas tiesiskas valsts principiem.”²⁴

Vērtējot konstitucionālo vērtību nozīmi no konstitucionālās tiesas pozīcijas, Satversmes tiesas nolēmumos ir atrodama dažāda izpratne par vērtībām. Tā, piemēram, lietā Nr. 2018-08-03 vērtējot kapavietas nomas maksas noteikšanas tiesiskumu, Satversmes tiesa atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu norādīja, ka: “Cilvēka cieņa kā konstitucionāla vērtība raksturo cilvēku kā augstāko demokrātiskas tiesiskas valsts vērtību. Tā ir jāaizsargā gan attiecībās starp valsti un cilvēku, gan cilvēku savstarpējās attiecībās, gan arī pēc cilvēka nāves, proti, arī pēc cilvēka nāves pret viņa ķermeni ir jāizturas ar cieņu.”²⁵ No tiesas teiktā izriet, ka cilvēks *per se* jau ir uzskatāms par augstāko vērtību demokrātiskā valstī. Tas vēlreiz apliecina jau iepriekš autores teikto, ka vērtības lielā mērā ir atkarīgas no valsts iekārtas. Tālāk spriedumā tiesa norādīja, ka: “Satversmes ievada piektā rindkopa noteic, ka Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā veido vispārcilvēciskās vērtības. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem. Šīs vispārcilvēciskās vērtības, tostarp cilvēka cieņa, noteic to, ka pēc cilvēka nāves viņš ir jāapbedī un šis pienākums visupirms gulstas uz mirušā cilvēka tuviniekiem.”²⁶ No citētā secināms, ka, piemēram, cilvēka cieņa

²² Абрамова О.К. Конституционные ценности как особая форма выражения права, 2015

²³ Ibid

²⁴ Birkavs V. Satversme - domāšanas līmenis. Likums un Tiesības, 1. sējums Nr.3 1999, 67.-69.lpp

²⁵ Satversmes tiesas 05.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-08-03, 10.lpp. pirmā rindkopa

²⁶ Turpat, 11.lpp., pirmā rindkopa

ir uzskatāma gan par konstitucionālu vērtību, gan vienkārši cilvēcisku īpašību. Tas nozīmē, ka konstitucionālās vērtības var veidoties no sākotnēji cilvēkam vienkārši piemītošām iezīmēm, kas laika gaitā iegūst savu nozīmību padarot to par konstitucionālu vērtību.

Citās lietās Satversmes tiesa ir norādījusi, ka “pamattiesību ierobežojums var būt attaisnojams tikai tad, ja tas kalpo noteiktam leģitīmam mērķim – aizsargāt citas konstitucionāla ranga vērtības vai citas svarīgas intereses, kuru aizstāvēšanai ierobežojums ir vajadzīgs.”²⁷ Valsts gan nodrošina attiecīgo pamattiesību izmantošanu, gan arī aizsargā citu personu tiesības un pārējās konstitucionālās vērtības.²⁸ Tiesības streikot tiek atzītas par vienu no personas pamattiesībām un demokrātiskas sabiedrības vērtībām. Tiesības streikot ir strādājošo konstitucionālās tiesības, un valstij ir pienākums nodrošināt šo tiesību īstenošanu.²⁹ Valsts likumdošanas ceļā nosaka pamattiesību īstenošanas kārtību un ierobežojumus (prasības) šo pamattiesību īstenošanai. Tādā veidā valsts nodrošina gan pamattiesību īstenošanu, gan arī aizsargā citu personu tiesības un citas konstitucionālās vērtības.³⁰

No Satversmes tiesas atziņām redzams, ka konstitucionālajām vērtībām ir nozīme gan runājot par pamattiesību ierobežošanu, gan demokrātiskas sabiedrības vērtībām, tomēr ar personas pamattiesībām netiek saprasts tas pats, kas ar konstitucionālajām vērtībām. “Gan valsts un tās iedzīvotāju drošība, gan arī cilvēktiesības ir konstitucionāli aizsargājamas vērtības.”³¹ Tātad cilvēktiesības, neizdalot kādu atsevišķi, visas kopumā tiek uzskatītas par konstitucionālu vērtību. Tāpat redzams, ka Satversmes tiesa lieto arī tādu jēdzienu, kā “konstitucionāla ranga vērtības”. Tas varētu būt izskaidrojams ar to, ka, lai arī tiesību doktrīnā atrodami dažādi viedokļi par Satversmes izpratni, līdzās Satversmei spēkā ir konstitucionāla ranga tiesību akti. “Satversmes tiesa pamatoti secinājusi, ka līdzās Satversmei spēkā esoši konstitucionāla ranga akti ir 1918.gada 18.novembra Latvijas Republikas proklamēšanas akts, 1920.gada 27.maija Deklarācija par Latvijas valsti, 1990.gada 4.maija deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un 1991.gada 21.augusta konstitucionālais likums “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”. Papildus tam Satversmes tiesa secinājusi, ka par konstitucionāla ranga aktiem uzskatāmi tie likumi, kurus Saeima pieņem Satversmes 68.panta otrajā daļā paredzētajā kārtībā.”³²

²⁷ Satversmes tiesas 23.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-42-01, 13.lpp., 14. punkts

²⁸ Turpat, 11.lpp., 8. punkts

²⁹ Turpat, 10.lpp., 7.1. punkts

³⁰ Satversmes tiesas 11.04.2006. spriedums lietā Nr. 2005-24-01, 10.lpp., otrā rindkopa

³¹ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 44.lpp.

³² Turpat, 21.lpp.

Tādējādi, ar konstitucionāla ranga vērtībām var tikt saprastas tās vērtības, kuras atrodamas konstitucionāla ranga aktos, nevis pašā konstitūcijā. Šāds apsvērums šķiet visai loģisks, ņemot vērā, ka Latvijas valsts iekārta ir veidojusies ne tikai Satversmes, bet arī citu tiesību aktu (konstitucionāla ranga aktu) rezultātā, kas vēsturiski ir bijuši tikpat nozīmīgi, kā Satversme. Tāpēc arī šajos aktos ir atrodamas tādas vērtības, kuras ir uzskatāmas par suverēnām, tomēr, definējamas kā konstitucionāla ranga vērtības, jo atrodamas konstitucionāla ranga aktos. Autore secina, ka konstitucionālās vērtības ir iekļautas valsts konstitūcijā, proti, Satversmē, bet konstitucionāla ranga vērtības ir atrodamas konstitucionāla ranga aktos. Pēc satura abi šie jēdzieni būtiski neatšķiras, tomēr skaidrības labad tos var nodalīt, lai izceltu konkrētās konstitucionālās vērtības avotu.

Norāde uz konstitucionālajām vērtībām ir atrodama ne tikai Satversmes tiesas spriedumos. Tā, piemēram, Augstākā tiesa ir izteikusi atziņu: “Tiesību virsvadības princips un no tā atvasinātais tiesiskuma princips noteic, ka iestādes rīcībai pēc būtības ir jāatbilst tiesību normām, turklāt tas nozīmē ne tikai rakstītās tiesību normas, bet arī vispārējos tiesību principus. Līdz ar to tiesiskuma princips paredz tiesību piemērotāja pienākumu izprast tiesību sistēmu (tostarp tiesību normu hierarhiju) un tiesību sistēmas pamatā esošos tiesību principus un konstitucionāla ranga vērtības (tātad arī cilvēktiesības) un piemērot tiesību normas, noskaidrojot to jēgu un mērķi šīs tiesību sistēmas kontekstā.”³³ No tiesas teiktā redzams, ka konstitucionālajām vērtībām ir cieša sasaiste ar cilvēka pamattiesībām, tomēr arī šeit tiesa ir lietojusi jēdzienu “konstitucionāla ranga vērtības”, nevis “konstitucionālās vērtības”.

Citā lietā Augstākā tiesa norādīja: “Latviešu valoda mūsu valstī ir konstitucionāla vērtība, kurai nodrošināms visaugstākais aizsardzības līmenis. Līdz ar to pārkāpumi, kas saistīti ar valsts valodas lietošanu ir vērtējami kā tādi, kas skar būtisku sabiedrības interesi.”³⁴ No tiesas atziņas izriet, ka konstitucionālām vērtībām ir augstāks aizsardzības līmenis, nekā citām, tiesiski aizsargātām interesēm un tā kā, piemēram, valoda ir uzskatāma par konstitucionālu vērtību, tātad, valstij un tautai nozīmīgu suverēno interesi, tad šādi pārkāpumi skar sabiedrības intereses (ne tikai kāda indivīda subjektīvās tiesiskās intereses).

Konstitūcija vienmēr ir attiecināma uz konkrētiem pirmskonstitucionāliem un ārpuskonstitucionāliem faktiem, pieņēmumiem, postulātiem, tiesību un cita veida principiem, kurus tā sevī iekļauj konkrētā juridiskā formā. Pie tam jāuzsver, ka tas viss var būt iekļauts gan

³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 31.01.2019. spriedums lietā Nr. 148/2019, 10.lpp., 13. punkts

³⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 22.03.2019. spriedums lietā Nr. 232/2019, 1.lpp., 5.punkts

tekstā *expressis verbis* gan – un tā notiek visbiežāk – kā nerakstītas pašsaprotamas vērtības, kuru eksistenci pamato juridiskās konstrukcijas un atsauces konstitūcijā.³⁵ Iepriekš norādītais apliecina to, ka gan konstitūcija, gan tās saturs, t.s. konstitucionālās vērtības rodas vēl pirms paša formālā konstitūcijas teksta, tādēļ visai loģisks ir apsvērums, ka vērtību atsevišķu un noslēgtu uzskaitījumu nav iespējams definēt, līdz ar to, arī sniegt konkrētu konstitucionālo vērtību juridiski nostiprinātu definīciju ir visai sarežģīti.

Kā secināms no Konstitucionālās tiesību komisijas viedokļa, tad konstitūcija sevī ietver konkrētu pirms un ārpus konstitūcijas esošus faktus, pieņēmumus, arī dažādus tiesību principus un idejas. Tieši no šiem konstitūcijā ietvertajiem daudzpusīgajiem elementiem izriet arī konkrētas konstitucionālās vērtības. “Konstitūcijās ir iekodētas (tiešas vai netiešas) norādes uz valsts (nācijas) vēsturi, tradīcijām, valodu, valsts dibināšanas apstākļiem, valsts mērķiem vai citiem elementiem, kas no konstitucionālo tiesību viedokļa palīdz konstituēt un atpazīt konkrēto valsti, piešķir tai specifisku jēgu, to raksturot, noteikt, kas to atšķir no citām valstīm. Minētie elementi raksturo konkrētās valsts konstitucionālo identitāti no valststiesību viedokļa.”³⁶

Konstitucionālo vērtību aspektā svarīgi piebilst Konstitucionālo tiesību komisijas viedokļa attiecīgus priekšlikumus, kas bija aizsākums tam, lai tiktu paplašināts Satversmes ievads.³⁷ Komisija secināja, ka Satversmes ievadvārdu teksts neatklāj notikumus un to cēloņus un tādējādi nedod atbildes uz vairākiem svarīgiem jautājumiem: [...] kādas vērtības Latvijas tauta atzīst par svarīgām un kādus mērķus cer sasniegt.³⁸ Daudzi Satversmes sapulces locekļi bija piedalījušies jaunās Latvijas valsts izveidošanā, un līdz ar to secināms, ka Satversmes sapulces locekļiem vairākas pamatvērtības un fakti bija pašsaprotami un netika atkārtoti, jo tie bija jau ietverti iepriekš pieņemtajos konstitucionālajos dokumentos.³⁹ Īsi Satversmes ievadvārdi var radīt maldīgu priekšstatu par pamatvērtību un mērķu neesamību vai noliegšanu. Satversmes preambulai tomēr būtu jāatspoguļo mūsu sabiedrības un valsts pamatvērtības un uzdevumus.⁴⁰ Pēc plašām diskusijām, visbeidzot trešajā lasījumā likumdevējs izšķīrās par labu Satversmes ievada papildināšanai un ar grozījumiem, kas stājās spēkā 22.07.2014. tika grozīts Latvijas Republikas Satversmes ievads. “Jaunā preambula nemaina vērtības un principus, uz kuriem balstās

³⁵ Konstitucionālo tiesību komisija, viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”, Rīga, 2012. 32.lpp., 94. paragrāfs.

³⁶ Turpat, 95. paragrāfs

³⁷ Plašāk par to skatīt, piemēram, Balodis R. Latvijas Republikas Satversmes ievads. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 118.-122.lpp.

³⁸ Turpat, 118.lpp., 336. paragrāfs

³⁹ Turpat, 337. paragrāfs

⁴⁰ Turpat, 119.lpp., 338. paragrāfs

demokrātiskā Latvijas valsts un sabiedrība, bet tikai iezīmē tos konstitucionālā tekstā.”⁴¹ Spēkā esošā Latvijas Republikas Satversme ir pieņemta 1922.gada 15.februārī. Toreiz vēl nebija pietiekoši nobriedis uzskats, ka demokrātiskā valstī izpratni par savu valsti, tās jēgu un būtību, mērķiem, pamatvērtībām un darbības pamatprincipiem ir vēlams padarīt redzamu un izskaidrot, lai veicinātu plašu un konstruktīvu līdzdalību un politiskajā procesā.⁴²

Izsakot savu viedokli par Satversmes ievada papildināšanu, autore vēlas norādīt, ka viennozīmīgi joprojām uzskata, ka izšķiršanās par labu ievada grozījumiem ir apsveicama. Šobrīd esošais Satversmes ievads patiesi atspoguļo visus tos nozīmīgos Satversmes elementus, par kuru esamību iepriekš varēja rasties neskaidrības. Runājot konstitucionālo vērtību aspektā, no Satversmes ievada ir izsecināmas vairākas vērtības, kurām valsts un tauta ir piešķīrusi konstitucionālu statusu, kā piemēram – valoda, brīvība, cilvēka cieņa, pamattiesības, taisnīgums valsts neatkarība, vienlīdzība u.c. Satversmes ievadam jo īpaši ir svarīga loma. Satversmes ievada kontekstā tiek interpretētas un piemērotas pārējās Satversmes normas, līdz ar to, nostiprinot valsts pamatvērtības Satversmes ievadā, tiek nodrošināta to atbilstoša izpratne un piemērošana. Iepriekš tekstuāli īsais Satversmes ievads pilnvērtīgi neatspoguļoja šīs vērtības. “Preambulās vairumā gadījumu ir iekļautas nevis tieši piemērojamas normas, bet konstitucionālo tiesību principi (vērtībnormas), kas kalpo ideoloģiskai un politiskai konstitūcijas funkcijai un kuru saturs nav tieši piemērojams, bet interpretējams.”⁴³

Ne visi sabiedrības locekļi ir iedziļinājušies mūsu valsts pamatdokumenta tapšanas un pieņemšanas vēsturiskajos apstākļos (tobrīd vairākas vērtības uzskatīja par vispārzināmām, tādēļ tās netika īpaši tekstuāli uzsvērtas Satversmes ievadā), līdz ar to, varēja rasties atšķirīga pamatvērtību izpratne. Turklāt vērtības attīstības gaitā var mainīties. Nostiprinot tās konstitucionāli, tiek definētas un godinātas mūsu valsts universālas pamatvērtības, kas ir aktuālas cauri visiem laikiem un paaudzēm.

⁴¹ Levits E. Dažas piezīmes par Satversmes jauno preambulu. Grām: Konstitucionālās tiesībpolitikas seminārs “Bīriņi 2014”. Semināra materiālu krājums. Bīriņi: Publisko tiesību institūts, 2014, 123.lpp.

⁴² Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” (Nr. 1075/Lp11) 2014.gada 12. februāra anotācija, 2. punkts. Piejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument>, [aplūkots 28.04.2019.]

⁴³ Balodis R. Latvijas Republikas Satversmes ievads. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 99.lpp., 12.punkts

2. TIESU VARAS NEATKARĪBA KĀ KONSTITUCIONĀLA VĒRTĪBA

Viena no demokrātisku valstu pamatvērtībām ir valsts varas dalīšanas princips. Šis princips izpaužas valsts varas sadalījumā likumdošanas, izpildu un tiesu varā, ko īsteno neatkarīgas un autonomas institūcijas. Tas garantē līdzsvaru un savstarpēju kontroli starp minētajām varām un veicina varas mērenību.⁴⁴ Tiesas un tiesnešu neatkarība nav pašmērķis, bet gan līdzeklis demokrātijas un tiesiskuma nodrošināšanai un stiprināšanai, kā arī obligāts priekšnosacījums tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai.⁴⁵

Viens no varas dalīšanas nozīmīgākajiem priekšnoteikumiem ir tiesu varas institucionāla un funkcionāla nošķirtība no likumdošanas varas un izpildvaras.⁴⁶ Tiesu varas uzdevums ir gādāt par to, lai, spriežot tiesu, tiktu nodrošināta valsts konstitūcijas, likumu un citu tiesību aktu ievērošana, tiesiskuma principa īstenošana, kā arī tiktu aizsargātas cilvēka tiesības un brīvības.⁴⁷

Konstitucionāli tiesu vara un tās neatkarība ir nostiprināta Satversmes 6.nodaļā "Tiesa". Nodaļa sastāv vien no pieciem pantiem, tomēr tajos ir ietvertas galvenās tiesas pamatfunkcijas un darbības principi. Tiesu varas neatkarības pamats iekļauts Satversmes 83.pantā, kurā noteikts, ka tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti. Varas atzaru līdzsvara mehānisms saskatāms 84. un 85.pantā, kuros noteikts, ka tiesnešus apstiprina Saeima, un Satversmes tiesa ir tiesīga atzīt par spēkā neesošiem likumus un citus aktus vai to daļas.

Tiek uzsvērti četri tiesu neatkarības elementi: tiesnešu iecelšanas veids, pilnvaru termiņš, drošība pret ārējo spiedienu, tostarp budžeta jautājumos, un tas, vai tiesu sistēma ir neatkarīga un objektīva.⁴⁸ Eiropas līmenī tiesības uz neatkarīgu un objektīvu tiesu garantē Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (ECTK) 6. pants: "1. Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā[.]."⁴⁹

Tiesu neatkarība ir prasība, kas izriet no efektīvas tiesiskās aizsardzības principa, kas minēts Līguma par Eiropas Savienību 19. pantā. Lai arī šis pants attiecināms uz Eiropas Savienības Tiesu, tomēr pantā nostiprinātie principi ir jāievēro visām dalībvalstī. "Dalībvalstis nodrošina tiesību aizsardzības līdzekļus, kas ir pietiekami efektīvi tiesiskās aizsardzības nodrošināšanai jomās, uz

⁴⁴ Satversmes tiesas 01.10.1999. spriedums lietā Nr. 03-05 (99), 1. punkts

⁴⁵ Satversmes tiesas 18.01.2010. sprieduma lietā Nr.2009-11-01, 7.punkts

⁴⁶ Satversmes tiesas 20.12.2006. spriedums lietā Nr. 2006-12-01, 7. punkts

⁴⁷ Satversmes tiesas 18.10.2007. spriedums lietā Nr. 2007-03-01, 26. punkts.

⁴⁸ European Commission for democracy through law (Venice commission). Rule of law checklist, 2016, p.20.

⁴⁹ Starptautiskas ekspertu grupas CEPEJ ziņojums "Latvijas tieslietu sistēmas novērtējums" 2018, 6.lpp.

kurām attiecas Savienības tiesības.”⁵⁰ Tas garantē tiesību sistēmas taisnīgumu, paredzamību un noteiktību, kas ir svarīgi tiesiskuma elementi. Tam ir arī ekonomiska nozīme, uzskatot, ka tiesu varas neatkarība ir izaugsmi un investīciju veicinošs faktors.

Aplūkojot Eiropas Komisijas (EK) 2019.gada ziņojumu par tiesiskumu Eiropas Savienībā (ES)⁵¹ redzams, ka Latvijas sabiedrības viedoklis par tiesnešu neatkarību, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, ir nedaudz pasliktinājies. Gandrīz puse Latvijas sabiedrības tiesu varas neatkarības situāciju valstī atzīst kā ļoti labu, taču gandrīz tikpat liels skaits uzskata, ka situācija vērtējama kā slikta.⁵² Lielākā daļa sabiedrības uzskata, ka tiesnešu neatkarību traucē sasniegt ekonomiskā iejaukšanās vai citu interešu spiediens. Otrs traucējošākais faktors ir valdības vai politiķu iejaukšanās. Visbeidzot, tiesu varas neatkarību ietekmē tiesnešu statuss un amats, kas negarantē viņu neatkarību.⁵³ Īpaši negatīvu vērtējumu izteikuši uzņēmēji, no kuriem ievērojams skaits situāciju vērtē kā sliktu un pat ļoti sliktu.⁵⁴ Pretēji sabiedrības viedoklim, uzņēmēju vidū lielākā daļa uzskata, ka tiesu varas neatkarību traucē sasniegt valdības vai politiķu iejaukšanās. Otrs biežākais faktors ir ekonomiskais spiediens, bet trešais tas, ka tiesu varas neatkarību ietekmē tiesnešu statuss un amats, kas negarantē viņu neatkarību.⁵⁵

2.1. Tiesnešu atalgojums kā tiesu varas neatkarības garants

Analizējot tiesu varas neatkarības jautājumus praksē, pēdējo gadu laikā skatītajās Satversmes tiesas lietās, varas atzaru līdzsvara aktualitāte tiesu varas neatkarības kontekstā vērojama Satversmes tiesas lietā Nr. 2016-31-01, kurā tika skatīts jautājums par tiesnešu atlīdzības sistēmas neatbilstību Satversmei. “Jāatzīmē, ka šī bija jau piektā Satversmes tiesas lieta, kurā vērtēta tiesnešu atlīdzības sistēma un darbības principi (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedumu lietā Nr. 2009-11-01, 2010. gada 22. jūnija spriedumu lietā Nr. 2009-111-01, 2010. gada 14. decembra spriedumu lietā Nr. 2010-39-01, kā arī 2012. gada 28. marta lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-10-01*). Satversmes tiesa jau kopš 2010. gada regulāri atgādina likumdevējam par principiem, kas ir jāīsteno, lai nodrošinātu tiesu varas neatkarību.

⁵⁰ Līgums par Eiropas Savienību. Konsolidētā versija, 19.pants. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992.

⁵¹ Sk. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_en.pdf

⁵² Turpat, 44.lpp.

⁵³ Turpat, 45.lpp.

⁵⁴ Turpat

⁵⁵ Turpat, 46.lpp.

Faktiski jau septiņu gadu garumā ar Satversmes tiesas nolēmumu starpniecību tiek risinātas diskusijas par tiesu varas neatkarības jautājumiem tieši kontekstā ar tiesnešu atlīdzības sistēmu.”⁵⁶

Veidojot tiesnešu atalgojuma sistēmu, likumdevējam ir jāņem vērā zināmi kritēriji, kuri izriet no varas dalīšanas principa, t.s. no tiesu vara neatkarības principa. Viena no pirmajām Satversmes tiesas lietām, kurā tika skatīts tiesnešu atalgojuma jautājums bija lieta Nr.2009-111-01. Šī lieta ir īpaša ar to, ka tajā tika nostiprināti principi, kas likumdevējam ir jāņem vērā, nosakot tiesnešu atalgojuma sistēmu un apmēru. “Viena no tiesnešu neatkarības garantijām ir tiesneša finansiālā drošība. Konstitucionālajā doktrīnā norādīti vairāki tiesnešu finansiālās drošības aspekti, bet visās demokrātiskajās valstīs tiesnešu finansiālā drošība nepārprotami ir atzīta par vienu no būtiskākajiem tiesnešu neatkarības nodrošināšanas elementiem.”⁵⁷ Valstij ir pienākums noteikt tiesnešiem tādu atalgojumu, kas atbilstu tiesneša statusam, funkcijām un atbildībai. Tiesnešu atalgojuma aizsardzība ir viena no tiesnešu neatkarības garantijām.⁵⁸ “Satversmes 83.pants ietver aizliegumu samazināt tiesnešiem likumā noteikto atlīdzību viņu pilnvaru laikā.”⁵⁹ Taču, “īpašos apstākļos - ekonomiskās lejupslīdes situācijā, kad valsts ir spiesta veikt vispārēju atalgojuma samazinājumu no budžeta finansētajās institūcijās, no tiesnešu atalgojuma samazināšanas aizlieguma principa var atkāpties.”⁶⁰ Redzams, ka tiesnešu atalgojuma aizsardzība nav absolūta, tomēr atalgojuma samazināšana ir jāuzskata par izņēmuma gadījumu, kas pieļaujams vien retos apstākļos.

Minētajā Satversmes tiesas lietā vērojami sevišķi svarīgi aspekti saistībā ar tiesu varas neatkarību. Pirmkārt, samazinot tiesnešu atalgojumu, tiek pārkāpts tiesiskās paļāvības princips, tomēr kā zināms, šis princips nav absolūts. Otrkārt, tiek ietekmēta tiesu varas neatkarība. Neraugoties uz to, var būt gadījumi, kuros tiesnešu atalgojuma samazināšana ir objektīvi nepieciešama, lai arī tiek radīts tiesu varas neatkarības aizskārums. “Konstitucionālās tiesas ir secinājušas, ka aizliegums samazināt tiesnešu atalgojumu nevar būt absolūts. Čehijas Konstitucionālā tiesa norādījusi, ka tiesnešu atalgojuma pilnīga neaizskaramība būtu iluzora un pretēja elementāriem sociālās realitātes apstākļiem.”⁶¹ Arī tiesneši ir daļa no sabiedrības, kurus skar ekonomiskā situācija, sociālās izmaiņas utml. ietekmes. Tāpēc būtu absurdi uzskatīt, ka

⁵⁶ Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2016-31-01 "Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 4. panta devītās daļas un 6.¹ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 83. un 107. pantam

⁵⁷ Satversmes tiesas 18.01.2010. spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 8.2.punkts

⁵⁸ Turpat

⁵⁹ Turpat, 10.2. punkts

⁶⁰ Turpat, 10.3. punkts

⁶¹ Turpat

ekonomiskās situācijas pasliktināšanās gadījumā tiesneši saglabā ekonomiskās privilēģijas, dzīvojot atrauti no vispārējās sabiedrības realitātes un notikumiem.

Ekonomiskās krīzes apstākļos tiesu varas neatkarības ietekmēšana caur tiesnešu atalgojuma samazinājumu tomēr ir iespējama un objektīvi pieļaujama. Tomēr nav izslēgts, ka šādās situācijas var rasties zināmi riski. Īpašs risks rodas saistībā ar likumdevēja iespēju politiski ietekmēt, jeb “izrēķināties” ar tiesu, caur finansiālajām manipulācijām. Tas ir iespējams gan samazinot, gan strauji palielinot tiesnešu atalgojumu, tādējādi radot ietekmi uz tiesu varas neatkarību. Tomēr valsts ekonomiskā situācija attiecināma arī uz tiesu, jo “tiesu sistēma tiek finansēta no valsts budžeta.”⁶²

“Sociālā solidaritāte ekonomiskās krīzes apstākļos nozīmē to, ka ikviens pilsonis uzņemas proporcionālu atbildību par smago krīzes seku novēršanu un savukārt valsts amatpersonas, tostarp tiesneši, ir solidāras ar valsts iedzīvotājiem.”⁶³ No tā secināms, ka īpašos apstākļos, piemēram, finansiālās krīzes gadījumos, tiesnešu atalgojumu objektīvi ir iespējams samazināt. Tomēr tas neizslēdz iespējamību šādas normas apstrīdēt Satversmes tiesā un vērtēt, vai atalgojuma samazinājums ir bijis pamatots.

Lietas par tiesnešu atalgojumu visai tieši parāda varas atzaru nesaskaņas daudzu gadu garumā. Konflikts, kas vērojams vairāku gadu garumā starp Saeimu, Ministru kabinetu un tiesu varu, tiek risināts ar Satversmes tiesas palīdzību. Varētu rasties jautājums, vai Satversmes tiesa vispār ir tiesīga skatīt lietas, kas saistītas ar tiesu varas jautājumiem. Atbilde uz šo jautājuma izriet no Satversmes tiesas lomas un kompetences. “Lai arī Satversmes tiesa izskata lietu saistībā ar jautājumu, kas skar arī pašus Satversmes tiesas tiesnešus, tomēr Satversmes tiesa nav tiesīga atteikties izskatīt kādu lietu, kurā nepieciešams izvērtēt normas atbilstību Satversmei. Satversmes tiesa ir kompetenta izvērtēt citu varas atzaru pieņemto lēmumu konstitucionalitāti arī gadījumos, kad šie lēmumi skar tiesu varu.”⁶⁴

Redzams, kaut arī nesaskaņas par konkrētu tiesību jautājumu ir vērojamas visos varas atzaros, tomēr šie strīdi tāpat arī tiek izšķirti pašu varas atzaru ietvaros. Proti, Satversmes tiesas kompetencē ietilpst tiesību normu un likumu atbilstības izvērtēšana Satversmei. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, kāds ir normas saturs un kādu tiesību jautājumu šīs normas regulē, Satversmes tiesai lieta ir jāizskata. Arī tādos gadījumos, kuros konkrētais strīdus jautājums tieši skar arī pašu Satversmes tiesu un ietekmē varas atzaru līdzsvaru.

⁶² Satversmes tiesas 18.01.2010. spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 11. punkts

⁶³ Turpat, 10.3. punkts

⁶⁴ Turpat, 5. punkts

2.2. Tieslietu padomes loma tiesu varas neatkarības stiprināšanā

Tiesnešu atalgojuma jautājumi ir īpaši svarīgi runājot par tiesu varas neatkarību, taču šis faktors nav vienīgais. Tāpat tiesu varas neatkarības stiprināšana nav iedomājama bez Tieslietu padomes dalības. “Tieslietu padome ir koleģiāla institūcija, kas piedalās tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, kā arī tiesu sistēmas darba organizācijas pilnveidošanā. Tieslietu padomes izveidošanas mērķis ir līdzsvarot attiecības starp izpildvaru, tiesu varu un likumdevēja varu, nosakot tai nozīmīgu lomu jautājumos, kas skar tiesu sistēmu. Tieslietu padomes izveidošana noteikta likumā „Par tiesu varu”, ar 2010. gada 3. jūnija grozījumiem likumā iekļaujot 13.¹ nodaļu „Tieslietu padome”.⁶⁵ “Tieslietu padomes būtība ir uzlabot tiesu varas efektivitāti un kvalitāti, nodrošināt un aizsargāt tiesnešu neatkarību kā vienu no tiesiskas valsts elementiem, kā arī stiprināt sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai. Taču atsevišķās valstīs tieslietu padomes kompetence ir šaurāka, proti, tieslietu padome aizsargā tiesnešu individuālo neatkarību, kā arī tiesu kā institūciju neatkarību. Izveidojot tieslietu padomi, pat ja tai tiek piešķirta šaurāka kompetence, ir iespējams samazināt izpildvaras un likumdevējvaras politisko ietekmi uz tiesnešu apstiprināšanu un karjeras virzību.”⁶⁶

2018. gadā stājās spēkā grozījumi likumā “Par tiesu varu”, kas būtiski palielināja Tieslietu padomes lomu tiesnešu karjeras gaitā, samazinot šajos jautājumos izpildvaras un likumdevēja ietekmi. Likuma grozījumi paredzēja, ka rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētāju amatā iecels, kā arī varēs no amata atbrīvot Tieslietu padome, nevis tieslietu ministrs, kā tas bija līdz tam. Tādas pašas izmaiņas arī attiecībā uz apgabaltiesas priekšsēdētāja iecelšanu un atbrīvošanu no amata. Tieslietu padome, nevis Ministru kabinets, nosaka tiesneša amata kandidāta atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtības kārtību. Tieslietu padome pēc tieslietu ministra priekšlikuma lemj gan par vakantas tiesneša amata vietas pārcelšanu tiesas darbības teritorijas ietvaros, gan par tiesneša pārcelšanu uz citu tiesneša amata pienākumu izpildes vietu tiesas darbības teritorijas ietvaros.⁶⁷

⁶⁵ Tieslietu padomes darbības pamats. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/darbibas-pamats> [aplūkots: 17.03.2020.]

⁶⁶ Garoupa N., Ginsburg T. The Comparative Law and Economics of Judicial Councils. Berkley Journal of International Law, vol. 27, issue 1, 2009, p.7.

⁶⁷ Grozījumi likumā “Par tiesu varu” paplašina Tieslietu padomes un Augstākās tiesas departamentu tiesnešu kopsapulces pilnvaras. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/grozijumi-likuma-par-tiesu-varu-paplasina-tieslietu-padomes-un-augstakas-tiesas-departamentu-tiesnesu-kopaspulces-pilnvaras-8642> [aplūkots: 17.03.2020.]

Turpmākajā darba sadaļā autore neanalizēs Tieslietu padomes izveidošanas aspektus un problēmas, kas bija pirms izveidošanas. Par lietderīgu un aktuālu autore uzskata Tieslietu padomes darbības analīzi pēc izveidošanas un to, vai izveides mērķis ir sasniegts, ņemot vērā, ka Tieslietu padomes darbība noris jau zināmu laika periodu.

Saskaņā ar Eiropas Tieslietu padomju asociācijas deklarāciju – tā saukto Budapeštas deklarāciju (2008) – tieslietu padomes vai citas neatkarīgas institūcijas kompetencē vajadzētu nodot šādas funkcijas:

- tiesnešu iecelšana un virzīšana;
- tiesnešu mācības;
- tiesnešu disciplinārbildība un ētika;
- tiesu administrēšana;
- tiesu sistēmas finanses;
- tiesu sistēmas darba rezultātu vadība;
- procesu dalībnieku sūdzību izskatīšana;
- tiesu varas tēla sargāšana;
- ar valsts rīcībpolitiku tieslietās saistīto viedokļu formulēšana;
- tiesu darba novērtēšanas sistēmas izveide;
- ar tiesu varu un tiesām saistītu likumdošanas iniciatīvu izstrāde un ierosināšana.⁶⁸

Vērtējot likumā “Par tiesu varu” noteiktās Latvijas Tieslietu padomes funkcijas, redzams, ka Tieslietu padomes kompetencē ir: tiesnešu karjeras jautājumi (bet ne apstiprināšana amatā, kas ir Saeimas kompetence), viedokļa un priekšlikumu sniegšana par tiesu sistēmas finansēšanas jautājumiem, dalība tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, atsevišķu lēmumu pieņemšana tiesu sistēmas konceptuālajos un organizatoriskos jautājumos⁶⁹, kā arī saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 17.panta pirmās daļas 12.punktu un minētā panta otrās daļas 5.punktā paredzētajos gadījumos ir tiesības iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā, ja tie skar tiesu varas jautājumus.

Kaut gan starptautiskās rekomendācijas paredz tieslietu padomēm lielāku vai mazāku kompetenci arī attiecībā uz tiesnešu pirmreizējo iecelšanu amatā, Latvijā jau ir pieņemts visnotaļ argumentēts viedoklis, ka atņemt Saeimai un atdot Tieslietu padomei tiesības iecelt tiesnešus

⁶⁸ General Assembly of the European Network of Councils for the Judiciary. Resolution on Self Governance for the Judiciary: Balancing Independence and Accountability. 2.punkts.

Pieejams: <http://encj.eu/images/stories/pdf/opinions/budapestresolution.pdf> [aplūkots: 17.03.2020.]

⁶⁹ Detalizētāk skatīt: <http://at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/funkcijas#>

nebūtu vēlams, kaut vai tāpēc, ka tādā gadījumā tiesu vara izietu no jebkādas citu varu kontroles.⁷⁰ Tiesnešu apstiprināšana amatā ir Saeimas prerogatīva.⁷¹ Saeima, lemjot par tiesnešu amata iegūšanu, īsteno kreatīvo funkciju pozitīvā izpausmē.⁷² Saeimas lēmums par tiesneša apstiprināšanu ir politisks lēmums.⁷³

Pastāv arī viedoklis, ka “Saeimai nedrīkstētu būt tiesības iecelt tiesnešus. Tiesnešu apstiprināšana amatā varētu notikt ar Valsts prezidenta vai Tieslietu padomes aktu.”⁷⁴ Šādam viedoklim autore nepiekrīt. Ja tiesnešu iecelšana amatā tiktu nodota Tieslietu padomei, tas izjauktu visu varas atzaru līdzsvaru savstarpējo uzraudzību. Savukārt, ja šāda funkcija tiktu nodota Valsts prezidentam, tas būtu pretrunā ar Satversmes 53.pantu, kas nosaka, ka Valsts prezidents par savu darbību nav politiski atbildīgs. Tiesneša iecelšana amatā, kā zināms, ir politisks lēmums. “Tikai Saeimai ir tiesības lemt tautas vārdā, pilnvarojot tiesnešus, jo tikai Saeimai ir tiešs tautas pilnvarojums un atbilstoša leģitīmācijas bāze.”⁷⁵

Autore piekrīt, ka tālākie tiesnešu karjeras virzības jautājumi nododami Tieslietu padomei, kā tas ir noregulēts pašlaik, taču tiesnešu apstiprināšana amatā ir atstājama Saeimas pilnvarās. “Saeima kā vienīgais tieši tautas leģitīmētais valsts institūts realizē parlamentāro (politisko) kontroli pār tiesu varas izveidi, kas ir normāls demokrātisks process.”⁷⁶ Pat, ja tiktu pieņemts, ka tiesnešu apstiprināšana amatā tiktu nodota Tieslietu padomei, “tas, ka pastāv tieslietu padome, nevar automātiski izslēgt politiskus apsvērumus tiesnešu iecelšanas procesā.”⁷⁷

Analizējot, vai Tieslietu padomes darbība ir efektīvs tiesu varas atzara neatkarības garants, autore uzskata par nepieciešamu aplūkot Tieslietu padomes sastāvu. “Ideāla tieslietu padomes sastāva modeļa nav. Pareizāk būtu runāt par starptautiskās sabiedrības vispārpieņemtiem

⁷⁰ Tiesiskās vides pilnveides komisija “Ziņojums par Tieslietu padomes darba pilnveidošanu” 2016, 10.lpp. Pieejams: https://www.president.lv/storage/items/PDF/20160615_TVPK_zinojums.pdf [aplūkots: 17.03.2020.]

⁷¹ Pētījums “Tiesnešu neatkarības nodrošināšana spēkā esošajos normatīvajos aktos. Teorētiskā pamatojuma izstrāde nepieciešamajām izmaiņām, 2012, 9.lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tp/petijumi/> [aplūkots: 17.03.2020.]

⁷² Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004, 106.lpp

⁷³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 12.10.2010. lēmums lietā Nr. A8002010/8 SKA – 589/2010

⁷⁴ Osipova S., Strupišs A. un Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves 2010, 6.lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/resursi/petijumi/> [aplūkots: 17.03.2020.]

⁷⁵ Turpat

⁷⁶ Turpat, 50.lpp.

⁷⁷ European Commission for democracy through law (Venice commission) Compilation of Venice commission opinions and reports concerning courts and judges 2.2.3.3.punkts.

Pieejams: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI%282015%29001-e> [aplūkots: 19.03.2020.]

principiem, kas tiek ievēroti, veidojot tieslietu padomi (vai līdzīgu institūciju). Šie principi veido minimuma standartu, kas nodrošina tieslietu padomes neatkarību un efektivitāti.”⁷⁸

Likuma “Par tiesu varu” 89.² pantā noteiks Latvijas tieslietu padomes sastāvs: Tieslietu padomes sastāvā ir pastāvīgie locekļi (amatpersonas):

- 1) Augstākās tiesas priekšsēdētājs;
- 2) Satversmes tiesas priekšsēdētājs;
- 3) tieslietu ministrs;
- 4) Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs;
- 5) ģenerālprokurors;
- 6) Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs;
- 7) Latvijas Zvērinātu notāru padomes priekšsēdētājs;
- 8) Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes priekšsēdētājs.

Tieslietu padomes sastāvā ir vēlēti locekļi:

- 1) Augstākās tiesas plēnuma ievēlēts tiesnesis;
- 2) seši Tiesnešu konferences ievēlēti tiesneši.⁷⁹

“Latvijas Tieslietu padome veidota pēc jauktā sastāva principa, jo tajā ietilpst gan normatīvajā aktā precīzi noteiktas amatpersonas (ex officio locekļi), gan arī vēlēti locekļi – tiesneši.”⁸⁰ “Pēc jauktā sastāva principa veidotā tieslietu padomē vairākumam, t.i., ne mazāk kā 50% no tās locekļiem, jābūt tiesnešiem.”⁸¹ Vērtējot Latvijas tieslietu padomes sastāvu, secināms, ka tas atbilst starptautiskajiem principiem attiecībā uz prasību nodrošināt tiesnešu īpatsvaru vismaz 50%.

Secinot, ka tiesnešu īpatsvars padomes sastāvā atbilst starptautiskajās rekomendācijās noteiktajam, autore uzmanību pievērš pārējo padomes locekļu sastāvs. Saskaņā ar Eiropas tiesnešu konsultatīvās padomes (CCJE) atzinumu Nr. 10 (2007) par Tieslietu padomi, kas kalpo sabiedrībai, 23.punktu ”potenciālajiem Tiesu padomes locekļiem, neatkarīgi no tā, vai tie ir tiesneši vai nav tiesneši, nevajadzētu būt aktīviem politiķiem, parlamenta, izpildvaras vai administrācijas

⁷⁸ Tiesiskās vides pilnveides komisija “Ziņojums par Tieslietu padomes darba pilnveidošanu” 2016, 11..lpp. Pieejams: https://www.president.lv/storage/items/PDF/20160615_TVPK_zinojums.pdf [aplūkots: 17.03.2020.]

⁷⁹ Par tiesu varu: LV likums. Pieņemts: 15.12.1992.

⁸⁰ Tiesiskās vides pilnveides komisija “Ziņojums par Tieslietu padomes darba pilnveidošanu” 2016, 11..lpp. Pieejams: https://www.president.lv/storage/items/PDF/20160615_TVPK_zinojums.pdf [aplūkots: 17.03.2020.]

⁸¹ European Charter of the Status of Judges. Explanatory Memorandum of the European Charter on the Statutes for Judges European Network of Councils for the Judiciary. Councils for the Judiciary report 2010-2011. p.2.1. Pieejams: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/European-Charter-on-Statute-of-Judges_EN.pdf [aplūkots: 17.03.2020.]

locekļiem. Tas nozīmē, ka ne valsts vadītājs, ja viņš/viņa ir valdības vadītājs, ne kāds ministrs nevar būt Tiesu padomes loceklis. Katrai valstij šajā jomā būtu jāievieš īpaši tiesiski noteikumi.” Pretēji šim ieteikumam, Latvijas Tieslietu padomes sastāvā ir tieslietu ministrs un Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, kas aktīvi darbojas politikā. Šāds sastāvs pilnībā neatbilst starptautiskajām rekomendācijām. Ja Tieslietu padomes viens no mērķiem ir tiesu varas neatkarības stiprināšana, tad valdības pārstāvju un politiķu esamība padomē šo mērķi nesasniedz.

Vienlaikus, arī ģenerālprokurora atrašanās padomes sastāvā ir kritiski vērtējama. ECT lietā *Oleksands Volkovs pret Ukrainu* tika atzīts, ka “ģenerālprokurora klātbūtne institūcijā, kas nodarbojas ar tiesnešu iecelšanu, disciplinēšanu un atlaišanu, rada risku, ka tiesneši šādos gadījumos nerīkosies objektīvi vai arī ģenerālprokurors nerīkojies objektīvi pret tiesnešiem, kuru lēmumus viņš noraida.”⁸² “Ģenerālprokurors ir izvirzīts prokuroru sistēmas hierarhijas augšgalā un pārrauga visus prokurus. Ņemot vērā viņu funkcionālo lomu, prokurori piedalās daudzās lietās, kuras tiesnešiem ir jāizskata.”⁸³

Ģenerālprokurora dalība varētu būt pieļaujama, ja ģenerālprokurors nepiedalās jautājumu lemšanā, kas saistīti ar tiesnešu karjeras jautājumiem. Tomēr autore uzskata, ka atbilstoši labākajai praksei un starptautiskajām rekomendācijām par tieslietu padomēm, no ģenerālprokurora iekļaušanas padomes locekļu sastāvā vajadzētu atturēties. Tieslietu ministra, politiķu un ģenerālprokurora vietā padomes sastāvā varētu iekļaut augstākās juridiskās izglītības iestāžu un zinātnisko institūciju pārstāvjus, piemēram asociētos profesorus. “Noteicošajiem faktoriem, izvēloties tieslietu padomē iekļaujamos sabiedrības pārstāvjus, vajadzētu būt šādiem: kompetence, pieredze, tiesnešu darba izpratne, diskusiju kapacitāte un neatkarības kultūra.”⁸⁴

No vienas puses ir saprotama tieslietu ministra un parlamenta pārstāvju iesaiste padomes darbā. Tas varētu veicināt esošo tieslietu problēmu apzināšanu visos līmeņos un palīdzētu veidot aktīvāku dialogu. Tomēr autore uzskata, ka šāds mērķis ir sasniedzams arī ar citiem līdzekļiem. Piemēram, visu varas atzaru attiecīgo pārstāvju sēžu organizēšana, tikšanās, kurās tiek apspriesti aktuālie tieslietu jautājumi utml. Tāpēc autore pauž viedokli, ka pat no šāda aspekta, izpildvaras un parlamenta pārstāvjus nav nepieciešams iekļaut Tieslietu padomes sastāvā, tādējādi novēršot tiesu varas neatkarības apdraudējuma riskus.

⁸² ECT 27.05.2013. spriedums lietā *Oleksander Volkov v Ukraine* (iesnieguma Nr.21722/11) 30.punkts.

⁸³ Turpat, 114.punkts

⁸⁴ Opinion no.10 (2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society.

2.3. Sabiedrības ietekme uz tiesu varas neatkarību

Turpinot par Tieslietu padomes lomu un tiesu varas neatkarību kā konstitucionālu vērtību, autore nedaudz pievērsīsies tādām faktoriem, kā tiesas tēla veidošana un sabiedrības ietekme uz to tiesu varas neatkarības kontekstā. “Apvienoto Nāciju Organizācijas tiesu sistēmas neatkarības pamatprincipu 9. nodaļa paredz, ka tiesnešu apvienības pārstāv tiesnešu intereses un aizsargā viņu tiesisko neatkarību. 12. nodaļā noteikts, ka (nacionālu vai starptautisku) tiesnešu asociāciju mērķis ir aizsargāt tiesu varas misiju sabiedrībā. Tā paša dokumenta 13. iedaļa paredz “lai nodrošinātu tiesnešu neatkarību, katra valsts izveido tiesu padomi vai citu īpašu struktūru, kas ir neatkarīga no likumdošanas un izpildvaras pilnvarām, kurai ir plašas kompetences visos jautājumos, kas saistīti ar [...] darbību un tiesu iestāžu tēlu”. “Tēla” izveidošana nozīmē Tieslietu padomes aktīvu darbu, ieskaitot reakciju uz sabiedrības kritiku, izglītošanu un informāciju jautājumos, kas saistīti ar tiesas darbu.”⁸⁵ Atzīstams, ka savā ziņā arī Tieslietu padomei ir loma tiesas tēla veidošanā. Tomēr galvenokārt, “tiesu autoritāti sabiedrībā primāri veido paši tiesneši.”⁸⁶ “Tiesas spriešanā tiesnesis ir neatkarīgs, taču tiesneša neatkarība nenozīmē, ka tiesneša darbs vispār nav pārbaudāms.”⁸⁷ “Neatkarība nenozīmē to, ka tiesnesis var darīt visu, ko viņš grib. Neatkarība nozīmē ciešu saistību ar zināmiem principiem, ar zināmiem uzvedības modeļiem. Šeit ļoti būtiska ir tiesneša iekšējā neatkarība – no pārējiem valsts varas atzariem, no sabiedrības, no pašas tiesu sistēmas spiediena, no nepiedienīgas, nelegitīmas ārējas ietekmes.”⁸⁸

Var runāt par tiesas un tiesneša ārējo neatkarību no abiem pārējiem valsts varas atzariem – likumdevējvaras un izpildvaras. Tāpat, var aplūkot tiesas un tiesneša neatkarību no sabiedrības ietekmēšanas viedokļa.⁸⁹ Mēs presē dažkārt lasām, ka ar kādu spriedumu viss formāli it kā ir kārtībā. Taču sabiedrībai šķiet, ka kaut kas tomēr nav tā, kā vajag. Un proti, rezultāts nav kārtībā. Konkrēti – tiek piemērotas tiesības, likuma normas „it kā” tiek izpildītas, bet rezultāts nav taisnīgs. Tiesneša argumentācija ne tikai nav pārliecinoša, bet tieši otrādi – neitrālam, kompetentam novērotājam rada pārliecību, ka tas ir krasi netaisnīgs.⁹⁰

⁸⁵ Jurcena L. “Tiesu sistēmas kritika pretstatā autoritātei un tiesu varas neatkarībai”. Konstitucionālo tiesu vai līdzvērtīgas jurisdikcijas tiesu ģenerālsekretāru 5. konference Erevāna, Armēnija 2012. gada 13. – 14.aprīlī. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/articles/criticism-of-the-judiciary-versus-authority-and-independence-of-the-judiciary/> [aplūkots: 19.03.2020.]

⁸⁶ Krūmiņa V. “Tiesnesis juridiskās kultūras telpā”. Jurista Vārds 06.02.2018. Nr.6 (1012) 28.lpp.

⁸⁷ Turpat

⁸⁸ Levits, E. (2018). Par dažiem tiesneša neatkarības aspektiem. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, ISSN 1691-810X, 69.lpp

⁸⁹ Turpat, 68.lpp.

⁹⁰ Turpat, 70.lpp.

Tiesnesim jāspēj atpazīt situācijas, kurās viņš tiek izmantots kā instruments, lai ar formāli pareizu likuma piemērošanu rezultāts tomēr nerasniegtu taisnīgumu. Piemēram, tiesnesis lietu ir izspriedis atbilstoši tiesību normās nostiprinātajam regulējumam. Tomēr sabiedrībā tiesneša pieņemtais lēmums izraisa plašu rezonansi un tiek asi kritizēts uzskatot to par netaisnīgu. No vienas puses, tiesnesis ir neatkarīgs, un tas nozīmē arī tiesneša pārliecību par pieņemtā nolēmuma pareizību. No otras puses, līdzās pastāvošajām tiesību normām atrodas arī vispārējie tiesību principi un konstitucionālās vērtības. Nav izslēgtas situācijas, kurās likumdevēja pieņemtais tiesību akts var būt netaisnīgs, vai pretrunā ar augstākstāvošu tiesību normu. Tas nozīmē, ja tiesnesis tiešām ir neatkarīgs, tad šādu klaji netaisnīgu likumu gadījumā, tiesnesis pielietojot attiecīgos juridiskos līdzekļus atkāpjas no netaisnīgiem likumiem un lietu izspriež taisnīgi. “Tiesnesis nevar aizslēpties aiz likuma. Viņš nevar teikt – spriedums ir netaisnīgs, bet tāds nu ir likums, es tur neko nevaru darīt. Šāda tiesneša nostāja tiesiskā valstī nav pieļaujama. Jo tiesiskā valstī praktiski vienmēr ir iespējams pieņemt taisnīgu spriedumu.”⁹¹

Vienlaikus šādos gadījumos parādās konstitucionālo vērtību loma. Tiesnesim ir jāspēj saskatīt tās vērtības, principi un mērķi, kādiem kalpo konkrētais likumdevēja pieņemtais regulējums. Ja tiesnesis konstatē, ka regulējums neatbilst konstitucionālajām vērtībām un principiem, tad tiesnesis ir tiesīgs no tā atkāpties pielietojot *contra legem* tiesību tālākveidošanas metodi. Galvenais tiesību mērķis ir taisnīgums. Pat ja likumdevēja pieņemtās tiesību normas nerasniedz taisnīgu rezultātu, tiesnesim ir jāspēj to sasniegt.

Nav šaubu, ka tiesnešu neatkarība ir objektīvi nepieciešama demokrātiskas valsts funkcionēšanā. Tomēr vienlaikus, tas sevī var ietvert arī negatīvus aspektus. Piemēram, “katrs no tiesnešiem likumu var traktēt atšķirīgi, tāpēc arī atšķiras spriedumi līdzīgās lietās.”⁹² No vienas puses, tas nozīmē, ka tiesnešu brīvība, spriežot tiesu, ir panākta. No otras puses, tiesnešu neatkarība ir cieši saistīta ar tiesnešu kompetenci, citādi tiesas spriešanas neatkarība var tikt izmantota kā vairogs pret sabiedrības prasībām pēc skaidrojuma par to, kāpēc tieši šādi ir risināta lieta.⁹³

Iepriekš minētais ļauj secināt, ka, lai arī tiesnesis spriežot lietu ir neatkarīgs, tiesnesim ir jāievēro nostiprinātā tiesu prakse, judikatūras atziņas un tiesiskais regulējums. Lēmumiem ir jābūt tiesiski un juridiski pamatotiem. Tiesneša neatkarība nevar prevalēt pār pienākumu ievērot tiesiskumu. Izskatot jautājumus, kuros judikatūra vēl ir tikai attīstības procesā, tiesību piemērotājs

⁹¹ Levits, E. (2018). Par dažiem tiesneša neatkarības aspektiem. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, ISSN 1691-810X, 69.lpp.

⁹² Osipova S., Strupiņš A. un Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves 2010, 10.-11.lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/resursi/petijumi/> [aplūkots: 17.03.2020.]

⁹³ Turpat

var būt nedaudz “brīvāks” veidojot jauno praksi, tomēr saglabājot taisnīgas tiesas spriešanas robežas konstitucionālo vērtību un principu prizmā.

Nereti uz tiesas netaisnīgu spriedumu var palīdzēt norādīt sabiedrības viedoklis, tomēr tas nav viennozīmīgi. “Sabiedrības paaugstināta interese par kādu atsevišķu tiesas procesu ir pamatota ar sabiedrības tiesībām uz informāciju. Tiesnesim ir jābūt apveltītam ar tādām īpašībām, kas ļauj saturiski un argumentēti paust viedokli par tiesas pieņemtajiem nolēmumiem sabiedrības priekšā.”⁹⁴ Tas nozīmē, ka tiesas viedokļa paušana par tās spriedumiem nenozīmē tiesu varas ietekmēšanu no sabiedrības puses. Tā ir tiesas publiskā viedokļa paušana, kas demokrātiskā sabiedrībā ir nepieciešama, nodrošinot sabiedrības tiesības uz informāciju.

⁹⁴ Stukāns J. “Sabiedrības informētība un taisnīgs spriedums”. Jurista Vārds 06.02.2018. Nr.6 (1012) 29.lpp.

3. VALSTS VALODA KĀ KONSTITUCIONĀLA VĒRTĪBA

Valsts valoda līdz ar citām valodas sociālajām funkcijām veic arī specifiskus valstiski svarīgus uzdevumus, jo nodrošina valsts funkcionēšanu un komunikāciju starp personu un valsti. Proti, valsts valoda vispirms ir konstitūcijas, likumu, pārvaldes un justīcijas valoda. Vienlaikus valsts valoda nodrošina sabiedrības integrāciju, nodrošinot iespēju sabiedrības locekļiem savstarpēji komunicēt visiem saprotamā valodā.⁹⁵ Lai gan valoda ir būtiska nacionālās un arī konstitucionālās identitātes sastāvdaļa, tomēr noteiktu sociālu procesu dēļ, kas noris postmodernā sabiedrībā, valsts valoda tiek apdraudēta kā lielās, tā mazās valstīs.⁹⁶ Latviešu nācija ir maza, to runātāju skaits, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda, sasniedz aptuveni 1,5 miljonus.⁹⁷ Vēsturiski ilgu laiku mēs esam bijusi tauta, kas pakļauta citu tautu kundzībai, un tas ir ietekmējis arī valodas attīstību un lietojumu.⁹⁸ Šie visticamāk ir iemesli, kādēļ Latvijā tik ļoti tiek sargāta valsts valoda, nostiprinot tās aizsardzību konstitucionāli.

Latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda ir viena no svarīgākajām konstitucionālajām vērtībām un būtisks Latvijas konstitucionālās identitātes elements.⁹⁹ Satversmes preambulā ir noteikts, ka *“Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats.”*

Latviešu valoda kā valsts valoda ir nostiprināta Satversmes 4.pantā. Vienlaikus, latviešu valodas nozīmīgums atklājas Satversmes 21.pantā, kurā noteikts, ka Saeimas darba valoda ir latviešu valoda. Tāpat, 101.pantā latviešu valoda noteikta kā pašvaldību darba valoda un 104.pantā noteiktas personas tiesības saņemt atbildi no valsts un pašvaldību iestādēm latviešu valodā. “Tas norāda uz latviešu valodas būtisko vērtību Satversmes sistēmā, jo konstitucionālais likumdevējs uzskatījis par pienākumu ne tikai noteikt tai valsts valodas statusu, bet papildus tam pats reglamentējis Satversmes normās latviešu valodas lietošanas jautājumus. Tādējādi konstitucionālais likumdevējs skaidri norādījis, ka valsts valodas politikas jomā nekāda atkāpšanās

⁹⁵ Osipova S. Valoda kā konstitucionāla vērtība. Plenārsēde “Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva” 18.lpp.

⁹⁶ Turpat

⁹⁷ Latviešu valoda ir Latvijas Republikas valsts valoda. Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/> [aplūkots: 19.03.2020.]

⁹⁸ Osipova S. Valoda kā konstitucionāla vērtība. Plenārsēde “Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva” 18.lpp.

⁹⁹ Pleps, J. Latvijas valsts konstitucionālie pamati. Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti divos sējumos. I sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 104. lpp

nav iespējama un latviešu valodas loma ir reāli jāstiprina.”¹⁰⁰ Valodas noteikšana par valsts valodu liecina, ka šī valoda kļūst par konstitucionālu vērtību.¹⁰¹ Ņemot vērā, ka latviešu valoda sevī ietver arī tās vēsturisko paveidus, piemēram, latgaliešu un lībiešu valodu, turpmākajā apakšnodaļā autore aplūkos šos jautājumus detalizētāk, vērtējot, vai latviešu valodas vēsturisko paveidu saglabāšanai ir izveidota pietiekama juridiskā aizsardzība.

3.1. Latviešu valodas vēsturisko paveidu statuss

“Latviešu valoda sevī ietver gan latviešu literāro valodu, gan ikvienu no latviešu valodas trīs vēsturisko dialektu vairāk nekā piecsimt izloksnēm, gan arī, piemēram, latgaliešu rakstu valodu, kas ir daļēji standartizēta literāra forma, kura izveidojusies uz latviešu valodas augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu bāzes, gan arī neskaitāmos sociolektus un idiolektus, kuros izpaužas runātāju kultūra, izglītība, nacionālā pašapziņa un sociālā piederība, kā arī indivīda ētiskās un estētiskās attieksmes.”¹⁰² Lībiešu valoda nav latviešu valodas paveids, bet īpaša, latviešu valodai neradniecīga valoda, tātad tā nebūtu saistāma ar latgaliešu rakstu valodas statusa un lietojuma problemātiku.¹⁰³ Jau ilgstoši praksē pastāv valsts valodas problēmas, kas saistītas ar latgaliešu valodas lietojumu. No vienas puses, tiek atzīts, ka latgaliešu valoda ir latviešu valodas paveids, kas arī ietilpst valsts valodas tvērumā, no otras puses tiek secināts, ka par valsts valodu uzskatāma vien latviešu literārā valoda.

“Par vienu no nozīmīgākajiem veikumiem no valsts puses uzskatāmi 2007.gadā pieņemtie "Latgaliešu rakstības noteikumi". Kodificētās latgaliešu rakstu valodas normas izstrādājusi Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisija.”¹⁰⁴ Neraugoties uz to, autore uzskata, ka latgaliešu valodas aizsardzība oficiālajā saziņā nav pietiekama. Pastāv arī atšķirīgi tiesību zinātnieku viedokļi par latgaliešu valodas lietojumu oficiālajā saziņā: “Valsts valodas centra galvenais lingvists Agris Timuška norāda: ja pašvaldības sēde notiktu latgaliešu valodā, tiktu pārkāpts Valsts valodas likums. Savukārt Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektoram Agrim Bitānam ir atšķirīgs viedoklis: "Valsts valodas likuma 23.panta trešā daļa nosaka: latviešu literārās valodas normas apstiprina Ministru kabinets,

¹⁰⁰ Gailīte D. Kā, stiprinot valodu, saglabāt Satversmes tradīcijas. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. marts, Nr. 44 (2619)

¹⁰¹ Druviete I., Kārklīņa A., Kusiņš G., Pastars E., Pleps J. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi 2014, Rīga: Latvijas Vēstnesis 310.lpp.

¹⁰² Druviete I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? Grām.: Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos. A. Cimdiņa, D. Hanovs (Sast.). Rīga: Zinātne, 2010, 131. lpp

¹⁰³ Druviete I., Kārklīņa A., Kusiņš G., Pastars E., Pleps J. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi 2014, Rīga: Latvijas Vēstnesis 307.lpp.

¹⁰⁴ Vilcāne V. Kāds īsti ir latgaliešu valodas statuss? 2014. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/267001-kads-isti-ir-latgaliesu-valodas-statuss-2014> [aplūkots: 12.03.2020.]

bet šobrīd nav Ministru kabineta apstiprinātu latviešu literārās valodas normu. Esošais regulējums pieļauj latgaliešu valodas lietošanu oficiālajā saziņā, arī pašvaldībā.” A.Bitāns atzīmē, ka situācija ir aizgājusi līdz absurdam – administratīvajā procesā latviešu valodas paveids - latgaliešu valoda – ir pasludināta par svešvalodu.”¹⁰⁵ Autore piekrīt viedoklim, ka uzskatīt latgaliešu valodu par svešvalodu administratīvajā procesā, nav pamatojuma. Jāteic, ka lielā mērā šāds viedoklis ir radies Augstākās tiesu prakses ietekmē.

Augstākās tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka “no tiesību normu vēsturiskās un sistēmiskās analīzes izriet, ka ar jēdzienu „latviešu valoda” Latvijas Republikas Satversmes 4.pantā ir aptverta latviešu literārā valoda. Tādējādi latviešu literārā valoda ir valsts valoda Administratīvajā procesa likuma 110.panta izpratnē. Citas izloksnes vai valodas Administratīvajā procesa likuma 110.panta izpratnē ir svešvalodas. Latgaliešu rakstu valodā sastādīts dokuments atzīstams par dokumentu, kas sastādīts svešvalodā.”¹⁰⁶

Vērtējot Administratīvajā procesa likuma normas iespējams šāds secinājums ir pamatots. Tomēr zemāka juridiskā spēka tiesību normām ir jābūt saskaņā ar augstāka juridiskā spēka normām. No Satversmes 4.panta komentāriem izriet, ka latviešu valoda sevī ietver arī tās izloksnes un paveidus, t.s. latgaliešu valodu, un tie nav uzskatāmi par svešvalodām. “Satversmes 4. pants ir jāinterpretē tā, lai tas attiektos arī uz latgaliešu rakstu valodu kā latviešu nācijas īpašas kultūrvēsturiskas daļas valodu.”¹⁰⁷ Vēl jo vairāk nav izprotams Valsts valodas likuma likuma 5.pantā noteiktas, ka ikviena cita Latvijas Republikā lietotā valoda, izņemot lībiešu valodu, šā likuma izpratnē ir uzskatāma par svešvalodu. No Valsts valodas likuma norām izriet, ka lībiešu valoda, lai arī nav latviešu valodas paveids, nav uzskatāma par svešvalodu, bet latgaliešu valoda, kas ir latviešu valodas paveids, atzīstama par svešvalodu.

Autore piekrīt, ka valsts oficiālajā saziņā ir lietojama latviešu literārā valoda. Tomēr vienlaikus autore uzskata, ka ievērojot latviešu valodas vēsturisko paveidu saglabāšanu, latgaliešu rakstu valodas lietojums administratīvajā procesā būtu pieļaujams, ja no dokumenta satura ir skaidri saprotama iesniedzēja griba. Proti, būtu pieļaujama latgaliešu rakstu valodas lietošana personas saziņai ar valsti, vienlaikus nosakot, ka valstij nav pienākums sniegt atbildi kādā no latviešu valodas paveidiem. Ja reiz Valsts valodas likumā ir noteikts, ka valsts nodrošina latgaliešu

¹⁰⁵ Vilcāne V. Kāds īsti ir latgaliešu valodas statuss? 2014. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/267001-kads-isti-ir-latgaliesu-valodas-statuss-2014> [aplūkots: 12.03.2020.]

¹⁰⁶ Augstākās tiesas 18.10.2009. lēmums lietā Nr. SKA-596/2009

¹⁰⁷ Levits E. Par latviešu valodu Satversmes 4. pantā nacionālas valsts kontekstā. Jurista Vārds, 2011. 25. oktobris, Nr. 43 (690).

rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību¹⁰⁸, tad rodas jautājums, kādā veidā tas realitātē tiek īstenots, ņemot vērā, ka personas saziņā ar valsti latgaliešu valoda tiek uzskatīta par svešvalodu. Tas nozīmē, ka latgaliešu valoda “dzīvo” vien indivīdu savstarpējā komunikācijā, bet valsts pienākums šo valodu aizsargāt, saglabāt un attīstīt nerealizējas.

3.2. Valsts valoda izglītībā

Lai atklātu plašākus valsts valodas lietojuma problemātiskos aspektus, ir būtiski izanalizēt valsts valodas lietojumu arī citās sabiedriskajās jomās, piemēram, izglītībā. Praksē šis jautājums ir aktualizējies vairākos Satversmes tiesas spriedumos. Piemēram, viena no pēdējā laika skatītajām lietām, kurās vērtēti valsts valodas jautājumi ir saistīti ar Izglītības likuma normas apstrīdēšanu, kas pēc likuma grozījumiem noteica, ka *“privātajās izglītības iestādēs vispārējo izglītību un profesionālo izglītību pamatizglītības un vidējās izglītības pakāpē iegūst valsts valodā.”*¹⁰⁹

“Satversmes tiesā tika ierosinātas trīs lietas par apstrīdētās normas atbilstību Satversmei pēc pieteikumiem, kurus iesniedza pie mazākumtautībām piederošas personas, kas iegūst vispārējo izglītību privātās izglītības iestādēs, kā mācību valodu izmantojot arī mazākumtautības valodu. Lai veicinātu lietu vispusīgu un ātru iztiesāšanu, Satversmes tiesa nolēma tās apvienot lietā Nr. 2018-22-01.”¹¹⁰ Vērtējot valsts valodas jautājumu izglītības sistēmas kontekstā, Satversmes tiesa pauda vairākas svarīgas atziņas un atsaucās uz iepriekš nostiprinātajām atziņām. “Ikvienai personai, kura pastāvīgi dzīvo Latvijā, ir jāprot šīs valsts valoda, turklāt tādā līmenī, lai varētu pilnvērtīgi piedalīties demokrātiskās sabiedrības dzīvē. Sabiedrības locekļi, kas izprot un ciena vērtības, uz kurām balstīta Satversme, ir demokrātiskas tiesiskas valsts pastāvēšanas priekšnoteikums.”¹¹¹ “No valsts valodas konstitucionālā statusa izriet valsts valodas funkcija būt par sabiedrības kopējo saziņas un demokrātiskās līdzdalības valodu. Latviešu valoda pilda vienīgās valsts valodas funkcijas, proti, ir visu Latvijas iedzīvotāju - gan pie valsts nācijas piederošo personu, gan pie mazākumtautībām piederošo personu - savstarpējās saziņas valoda un demokrātisko sabiedrību vienojoša valoda.”¹¹²

¹⁰⁸ Valsts valodas likuma 3.panta ceturrtā daļa. LV likums. Pieņemts 09.12.1999.

¹⁰⁹ Izglītības likuma 9.panta 1^l daļa. LV likums. Pieņemts 29.10.1998.

¹¹⁰ Norma, kas nosaka izglītības ieguves valodu privātajās izglītības iestādēs, atbilst Satversmei. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/norma-kas-nosaka-izglitibas-ieguves-valodu-privatajas-izglitibas-iestades-atbilst-satversmei/> [aplūkots: 22.03.2020.]

¹¹¹ Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01 24.2. punkts

¹¹² Satversmes tiesas 13.05.2005. spriedums lietā Nr. 2004-18-0106 16. punkts

No minētajām Satversmes tiesas atziņām secināms, ka valsts valodas prasme ir nepieciešama, lai persona spētu piedalīties demokrātiskas valsts sabiedrības dzīvē. Šī dalība sevī iekļauj arī izglītības iegūšanu. Ņemot vērā, ka valsts valodai ir konstitucionāls statuss, personām, kuras patstāvīgi dzīvo Latvijā, izriet pienākums lietot valsts valodu. Valodai, kuru persona lieto nav vien subjektīvs mērķis. Valoda ir nepieciešama, lai persona spētu integrēties demokrātiskā sabiedrībā un integrējoties, tiktu īstenota sabiedrības vienotība. Vienlaikus, nosakot valsts valodai konstitucionālu statusu, tiek stiprināta demokrātiska valsts iekārta un tās vērtības. Autore piekrīt, ka mazākumtautībām izvēloties Latviju kā savu patstāvīgo dzīvesvietu ir jāgodā valsts vērtības un viena no šīm vērtībām ir latviešu valoda. Tā kā izglītība ir veids, kā persona var integrēties valsts sabiedriskajā dzīvē, arī izglītības iegūšanai valsts valodā ir legītīms mērķis.

“Valoda ir būtisks jebkuras personas un it īpaši pie mazākumtautības piederošas personas identitātes elements.”¹¹³ “Latvijā tie izglītojamie, kuru dzimtā valoda ir nevis valsts valoda, bet kāda cita valoda, neatrodas salīdzināmos apstākļos ar izglītojamiem, kuru dzimtā valoda ir valsts valoda. Secinājums ir pamatots ar valsts valodas konstitucionālo statusu un nozīmi demokrātiskas valsts funkcionēšanā, kā arī to, ka ne Satversme, ne Latvijai saistošās starptautisko tiesību normas neuzliek valstij pienākumu nodrošināt, ka izglītojamais izglītības ieguves procesā var sev vēlamā proporcijā lietot citu valodu, kas nav valsts valoda.”¹¹⁴ Autore uzskata, ka šādi Izglītības likuma grozījumi bija atbalstāmi. Tas apliecina valsts centienu aizsargāt savas valsts valodu un tās konstitucionalitāti, t.s. izglītības jomā. Šajā Satversmes tiesas lietā parādās divi valsts valodas aspekti – latviešu valoda kā svešvaloda mazākumtautībām un latviešu valoda kā nacionālā valoda. Tomēr, lai arī likumdevējs ir īstenojis valsts valodas aizsardzību, globalizācijas iespaidā valsts valodas apdraudējumi šķiet, saglabāsies mūžīgi.

Nav šaubu, ka valodu ir nepieciešams aizsargāt konstitucionāli un godāt kā valsts vērtību. Taču valsts nevar dzīvot izolēti no pārējās Eiropas un pasaules kopumā. Globalizācijas procesu ietekmē citu valodu lietojums atsevišķās nozarēs arvien pieaug. Piemēram, zinātnē, tehnoloģiju jomā un uzņēmējdarbībā, dominē angļu valodas lietojums. Vērtējot valsts valodas aspektus zinātnē, pastāv viedoklis, ka “zinātne ir kļuvusi par preci, kas tiek piedāvāta pasaules tirgū. Noiets ir pētījumiem angļu valodā. Lai sekmētu Latvijas zinātnes starptautisko atpazīstamību, pēdējo gadu desmitu laikā ar normatīvajos aktos iekļautām prasībām tiek mērķtiecīgi sekmēts, lai Latvijas zinātnieki savus pētījumus publicētu atvērtajā piekļuvē (*Open Access*), proti, starptautiskos,

¹¹³ Pierce J. J. *Minority Rights. Between Diversity and Community*. Cambridge: Polity Press, 2005, pp. 129-130

¹¹⁴ Satversmes tiesas 23.04.2019. sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 21.1. punkts

zinātniskos anonīmi recenzētos tiešsaistes žurnālos angļu valodā.”¹¹⁵ Šādam viedoklim var piekrist. Zinātne netiek mērīta vien valsts ģeogrāfisko robežu ietvaros. Lai zinātniskie pētījumi būtu ar pievienoto vērtību, svarīgi, ka tie ir pieejami un saprotami arī starptautiskā līmenī. Tāpēc zinātnē gandrīz vienmēr pastāvēs konkurence starp valsts valodas un svešvalodu lietojumu. No vienas šāda konkurence ir vērtējama pozitīvi. No otras puses, pieaugot pētījumiem svešvalodās, arī nacionālajā līmenī, sabiedrība šos pētījumus ir spiesta izmantot svešvalodā, nevis valsts valodā. Piemēram, augstākās izglītības studiju ietvaros. Nereti studiju programmās noteiktos mērķus nav iespējams sasniegt vien ar valsts valodā pieejamajiem studiju resursiem. Tas nozīmē, ka tiek ietekmētas personas tiesības iegūt izglītību valsts valodā.

Augstskolu likuma 56.panta trešajā daļā noteikts, ka *augstskolās un koledžās studiju programmas īsteno valsts valodā. Svešvalodu lietošana studiju programmu īstenošanā iespējama tikai šādos gadījumos: [...] studiju programmas, kuras ārvalstu studējošie apgūst Latvijā, [...]vienu piekto daļu no studiju programmas kredītpunktu apjoma var īstenot Eiropas Savienības oficiālajās valodās [...] šajā daļā nevar ietilpt gala un valsts pārbaudījumi, kā arī kvalifikācijas, bakalaura un maģistra darba izstrāde [...].* Šajā tiesiskajā regulējumā ir redzama valsts valodas aizsardzība arī augstākās izglītības ietvaros. Tomēr vienlaikus, šāda likumdevēja izšķiršanās kavē Latvijas augstākās izglītības starptautisko konkurētspēju, kā arī studentu konkurētspēju darba tirgū. Autore uzskata, ka augstākā izglītības iegūšana ir personas brīva izvēle, proti, tās iegūšana nav obligāta, kā tas ir pamatzglītības iegūšanas gadījumā. Ja persona ir izšķīrusies par labu augstākās izglītības iegūšanai, tad persona brīvi var izvēlēties augstskolu, kurā studēt, kā arī kuru no studiju programmām apgūt. Izvēloties studiju programmu, persona visticamāk ir izvērtējusi, vai vēlas un spēs apgūt programmu tikai valsts valodā, vai arī kādā no studiju programmas daļām, svešvalodā.

Autore uzskata, ka Augstskolu likuma 56.panta trešās daļas otrajā punktā būtu nepieciešams veikt grozījumus, saglabājot noteikumu, ka *ne vairāk par vienu piekto daļu no studiju programmas kredītpunktu apjoma var īstenot Eiropas Savienības oficiālajās valodās*, taču izslēdzot noteikumu, ka *šajā daļā nevar ietilpt gala un valsts pārbaudījumi, kā arī kvalifikācijas, bakalaura un maģistra darba izstrāde*. Autore piedāvā veikt likuma normas papildinājumu, kas pieļautu gala un valsts pārbaudījumu, kā arī kvalifikācijas, bakalaura un maģistra darba izstrādi kādā no ES oficiālajā valodā, studentam to iepriekš saskaņojot ar augstskolu. Saskaņošana būtu nepieciešama, lai tiktu iegūts apstiprinājums, ka darba vadīšana un aizstāvēšana svešvalodā,

¹¹⁵ Osipova S. Valoda kā konstitucionāla vērtība. Plenārsēde “Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva” 24.lpp.

joprojām notiktu kvalitatīvi. Ja šāds noteikums tiktu iekļauts izvēles formā, tas neliegtu tiesības uz izglītību valsts valodā, jo studentam joprojām saglabājas iespēja minētos darbus izstrādāt valsts valodā. Taču veicinot studiju programmas konkurētspēju un studenta personīgo konkurētspēju darba tirgū, kā arī pētnieciskā darba apguvi svešvalodā, šāda iespēja būtu pieļaujama. Zināms risks valsts valodas apdraudējumam rodas, taču tas nav būtisks. Faktiski, jau tagad veicot pētniecisko darbu, students ir spiests izmantot materiālus svešvalodās, tādējādi piešķirot savam pētnieciskajam darbam lielāku kvalitāti un vērtību. Izmantojot materiālus svešvalodās, tiek veicināta pētāmo tēmu dažādība un internacionāla viedokļu daudzveidība. Tādējādi arī īstenojas augstākās izglītības sistēmas attīstība un konkurētspēja.

3.3. Valsts valoda personas vārdu, uzvārdu rakstībā

Valsts valodas lietojums bieži kļūst aktuāls un īpaši strīdīgs jautājums vārdu un uzvārdu atveidē atbilstoši latviešu valodas prasībām. Piemēram, ECT lietā Juta Mentzen *alias* Mencena pret Latviju tika skatīts jautājums par Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes atteikumu reģistrēt pasē iesniedzējas uzvārdu Mentzen, aizstājot “fonēmu "tz" ar burtu "c", kas latviešu valodā lasāms kā [ts] un kuram ir tāda pati fonētiska vērtība.”¹¹⁶ Šis strīds tika skatīts Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8.panta pārkāpuma ietvaros. “Iesniedzējas ģimenes uzvārda transkribēšana un gramatiska pielāgošana, kas izmaina viņas uzvārda oriģinālformu, ir iejaukšanās viņas tiesībās uz privāto un ģimenes dzīvi. Šāda iejaukšanās nepārkāpj Konvenciju, ja tā ir "noteikta ar likumu", sasniedz vienu vai vairākus leģitīmos mērķus 8.panta 2.punkta izpratnē un ir "nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā", lai tos sasniegtu.”¹¹⁷ Tiesa puda, ka “lielākā daļa no līgumslēdzējvalstīm ir izvēlējusies vienai vai vairākām valodām piešķirt valsts valodas statusu un iekļāvušas tās kā tādas savās konstitūcijās. Ņemot to vērā, Tiesa atzīst, ka šīm valstīm valsts valoda ir viena no pamatkonstitucionālām vērtībām, tāpat kā valsts teritorija, valsts iekārta vai valsts karogs. Taču valoda nav abstrakta vērtība; to nevar nodalīt no tā, kā to lieto tajā runājošie. Nosakot valodu par valsts valodu, valsts uzņemas garantēt pilsoņiem tiesības lietot to bez ierobežojumiem ne tikai to privātajā dzīvē, bet arī to attiecībās ar valsts iestādēm, sūtot un saņemot informāciju šajā valodā.”¹¹⁸ Tiesa secināja, ka Latvijas iestādes nav pārkāpušas Konvenciju un iesniegums ir noraidāms.

Līdzīgs jautājums ir skatīts arī nacionālajā līmenī. Augstākā tiesa skatīja lietu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru atzītu, ka pieteicēja citvalodu cilmes personvārdi latviešu

¹¹⁶ ECT 07.12.2004. spriedums lietā Juta Mentzen alias Mencena pret Latviju (iesnieguma Nr. 71074/01)

¹¹⁷ Turpat

¹¹⁸ Turpat

valodā atveidojami kā /vārds, uzvārds bez galotnēm/, un morālā kaitējuma atlīdzināšanu.¹¹⁹ Tiesa secināja, ka “tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību pārkāpums saistībā ar personvārda atveidi parasti nav konstatējams, ja personvārda atveide personai nav radījusi pietiekami nopietnas grūtības, personvārds pēc atveides nav ieguvis kādu nepatīkamu nozīmi vai arī nepastāv citi būtiski apstākļi, piemēram, valsts ilgstoši atļāvusi personai lietot tās personvārdu viņai vēlamo formā.”¹²⁰

Šī lieta ir īpaša ar to, ka izšķiramais jautājums tika skatīts ar Cilvēktiesību komitejas viedokļa ietekmi uz konkrētās lietas izskatīšanu. Šajā kontekstā tiesa pauda, ka “Cilvēktiesību komiteja ir vispārīgi norādījusi, ka piespiedu lokāmās galotnes pievienošana uzvārdam, kurš tā oriģinālformā ir ticis lietots gadu desmitiem ilgi, tādā veidā izmainot tā izrunu, ir uzspiests līdzeklis, kurš nav samērīgs ar mērķi – oficiālās valsts valodas aizsardzību.”¹²¹ Tomēr tiesa secināja, ka “valstij ir godprātīgi jāapsver Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komitejas viedoklis, vienlaikus tas neatņem tiesības valstij pēc rūpīgām pārdomām viedoklim nepiekrīst, ja tas neatspoguļo patieso juridisko situāciju konkrētajā lietā.”¹²² Izvērtējot lietas apstākļus, tiesa atstāja negrozītu apgabaltiesas lēmumu un kasācijas sūdzību noraidīja.

No tiesu prakses redzams, ka, lai arī ECT jau 2004.gadā ir norādījusi, ka atsakot reģistrēt personu vārdu, uzvārdu ar galotnēm, kas neatbilst valsts valodas prasībām, šāda iejaukšanās personas privātajā dzīvē ir attaisnojama ar leģitīmu mērķi, tomēr personas nereti uzskata, ka valsts pārlieku iejaucas personas tiesībās uz privāto dzīvi. Par to liecina fakts, ka tiesas periodiski izskata šādas lietas.¹²³ Izanalizējot pieteicēju argumentus, secināms, ka valsts valodas prasības tiek uzskatītas par birokrātiskām. Tomēr atzīstams, ka tā nav valsts patvaļa, vai vienkārši nesamērīga rīcības brīvība. Prasībām ir leģitīms mērķis-valsts valodas kā konstitucionālas vērtības aizsardzība.

¹¹⁹ Skatīt Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 04.10.2017. spriedumu lietā Nr. SKA-424/2017

¹²⁰ Turpat, 13.punkts

¹²¹ Turpat, 8.punkts

¹²² Turpat, 12.punkts

¹²³ Skatīt, piemēram, Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 06.03.2018. spriedumu lietā Nr. SKA-530/2018, 18.02.2016. spriedumu lietā Nr. SKA-27/2016, ANO Cilvēktiesību komitejas viedoklis lietā "Leonid Raihman (Leonīds Raihmans) pret Latviju"

4. KONSTITUCIONĀLĀS TIESAS LOMA KONSTITUCIONĀLO VĒRTĪBU AIZSARDZĪBĀ

“Viena no mūsdienu konstitucionālisma raksturīgākām iezīmēm ir konstitucionālās kontroles esamība, ar šo kontroli tiek nodrošināta konstitūcijas aizsardzība. Nozīmīgākais Satversmes tiesas teorētiskais balsts ir gan konstitucionālās kontroles pamatprincipi, gan arī Eiropas konstitucionālās kontroles modeļa pamatpazīmes.”¹²⁴ Konstitucionālā kontrole būtībā nozīmē ne tikai konstitūcijas aizsardzību, bet arī atsevišķu varas atzaru patvaļas ierobežošanu un uzraudzību, pārbaudot likumdevēja un valdības izdoto normatīvo tiesību aktu likumību – atbilstību konstitūcijai. Latvijas konstitucionālā kontrole ir veidota pēc Eiropas modeļa. Tas nozīmē, ka ir izveidota viena atsevišķa tiesa – Satversmes tiesa, kura veic tiesību aktu atbilstības izvērtēšanu konstitūcijai. “Mūsdienu konstitucionālismā ir izstrādāti divi vispārzināmi konstitucionālās tiesas kontroles modeļi. Tie ir tā dēvētais amerikāņu modelis “decentralizētai” pārskatīšanai vispārējās tiesās un Eiropas modelis “centralizētai” pārskatīšanai specializētā konstitucionālā tiesā.”¹²⁵

“Eiropas modelis konstitucionālajai kontrolei, ko veic specializēta konstitucionālā tiesa meklējama Austrijas 1920. gada konstitūcijā, ar kuru Hansa Kelsena jurisprudences ietekmē tika nodibināta konstitucionālā tiesa. Saskaņā ar Kelsena teoriju par tiesību normu hierarhiju, konstitūcija ir pats pamats, un visu tiesību normu spēkā esamību nosaka konstitūcija. Kelsens ierosināja izveidot konstitucionālo tiesu, kurai (atšķirībā no vispārējām tiesām) ir jurisdikcija noteikt, vai kāda tiesību norma atbilst konstitūcijai. Pēc viņa domām, konstitucionālā tiesa ir likumdevēja papildinājums; tā pilda politisko un likumdošanas funkciju - negatīvas likumdošanas vai antikonstitucionālas normas anulēšanu.”¹²⁶

“Lai noturētu pozitīvo likumdevēju konstitūcijā noteiktajās robežās, ir nepieciešams negatīvais likumdevējs, un šo lomu nevar uzticēt parastajām tiesām, jo vispārējās jurisdikcijas tiesu tiesnešiem ir saistoši likumdevēja pieņemtie likumi. Kontinentālās Eiropas tiesību lokā decentralizēta un izkaisīta konstitucionālā kontrole nevarētu darboties, jo šajā sistēmā iztrūkst precedenta doktrīna un prakse, kas nepieciešama, lai nodrošinātu sistēmas vienotību.”¹²⁷

¹²⁴ Rodiņa A. Juridiskā zinātne un Satversmes tiesas process. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference “Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi” Rīga: LU Akadēmiskais apgāds 2014, 327.lpp

¹²⁵ Chen A. The Global Expansion of Constitutional Judicial Review: Some historical and comparative perspectives. Pieejams: <https://hub.hku.hk/bitstream/10722/201916/1/Content.pdf?accept=1> [aplūkots: 08.04.2020.]

¹²⁶ Ibid

¹²⁷ Tančevs E. Vēlreiz par aktīvismu konstitucionālajā tiesvedībā Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 63.lpp.

“Eiropas modelis, kurā konstitucionālā tiesa veic koncentrētu, abstraktu un specializētu konstitucionalitātes pēckontroli ar mērķi aizsargāt konstitūcijas virsvadību, cilvēktiesības, starptautisko un pārnacionālo tiesību pārkāpumu, nodrošināt vairākuma gribas kontroli un novērst konstitucionālo institūciju pilnvaru pārsniegšanu, tiek uzskatīts par Eiropas konstitucionālā mantojuma daļu.”¹²⁸ Konstitucionālā tiesa darbojas starp visiem varas atzariem, nodrošinot ne tikai konstitucionālo kontroli, bet arī atklājot un aizsargājot valsts pamatvērtības. “Tiesa savus lēmumus veido atbilstoši vērtībām, vispārējiem tiesību principiem un argumentiem, kas ietverti konstitūcijas jēgā, izmantojot tiesiskās argumentācijas loģiku un metodoloģiju.”¹²⁹

“Satversmes tiesas kompetenci, izņemot vienu Satversmes tiesā skatāmu lietu kategoriju, atbilstoši Satversmes 85. pantam noteic likumdevējs. Ņemot vērā, ka pēc būtības Satversmes tiesas kompetencē ir viena veida lietu izskatīšana pretstatā teorētiskām iespējām, vienmēr liels izaicinājums ikvienam likumdevējam būs Satversmes tiesas kompetences iespējamā paplašināšana.”¹³⁰

Satversmes tiesas kompetence ir noteikta Satversmes 85.pantā, kā arī Satversmes tiesas likuma 16.pantā. “Satversmes tiesa izskata lietas par:

- 1) likumu atbilstību Satversmei;
- 2) Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei;
- 3) citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem);
- 4) citu Saeimas, Ministru kabineta, Valsts prezidenta, Saeimas priekšsēdētāja un Ministru prezidenta aktu, izņemot administratīvos aktus, atbilstību likumam;
- 5) tāda rīkojuma atbilstību likumam, ar kuru Ministru kabineta pilnvarotais ministrs ir apturējis pašvaldības domes pieņemto lēmumu;
- 6) Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi.”¹³¹

¹²⁸ Tančevs E. Vēlreiz par aktīvismu konstitucionālajā tiesvedībā Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 62.lpp.

¹²⁹ Satversmes tiesa uzņem ārvalstu diplomātisko pārstāvniecību pārstāvjus Latvijā, Jurista Vārds 2019. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/274643-satversmes-tiesa-uznem-arvalstu-diplomatisko-parstavniecibu-parstavjus-latvija/> [aplūkots: 04.04.2020.]

¹³⁰ Rodiņa A. Juridiskā zinātne un Satversmes tiesas process. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference “Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi” Rīga: LU Akadēmiskais apgāds 2014, 328.lpp.

¹³¹ Satversmes tiesas likuma 16.pants. LV likums. Pieņemts: 05.06.1996.

No minētajām tiesību normām ir secināms, ka Satversmes tiesa nav tiesīga skatīt lietas par administratīvo aktu atbilstību likumam, kā arī vispārējo tiesu nolēmumu tiesiskuma pārskatīšana nav tās kompetencē. Satversmes tiesas likuma 17.pantā ir noteikti tie subjekti, kuri ir tiesīgi iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā par lietas ierosināšanu, t.s. personas tiesības iesniegt konstitucionālo sūdzību, ja ir aizskartas tās pamattiesības. Tas nozīmē, ka Satversmes tiesa nav tiesīga ierosināt lietu pati pēc savas iniciatīvas. Papildus piebilstams, ka starptautisko līgumu izskatīšana pirms tiek parakstīti, ir vienīgā lietu kategorija, kurā tiek veikta *a priori* pārbaude. Pārējās lietu kategorijas tiek skatītas *a posteriori*.

Pašreizēja Satversmes tiesas kompetenci nepieļauj tā saukto “pilno konstitucionālo sūdzību”, kas ļautu vērsties tiesā apstrīdot vispārējo tiesu nolēmumu konstitucionalitāti. Darba ietvaros autore detalizētāk neanalizēs konstitucionālās sūdzības praksi un attīstības iespējas Latvijā, vien norādīs savu viedokli par pilnās konstitucionālās sūdzības ieviešanas iespējām.

Autore uzskata, ka nākotnē, stiprinot personas pamattiesību aizsardzības iespējas, visticamāk, šāda lietu kategorija tiks ieviesta agrāk vai vēlāk, arī Latvijā, balstoties citu valstu pieredzē efektīvi nodrošināt personas pamattiesību aizsardzību. Ievērojamu lomu tajā veido arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas lielais noslogojums. Tomēr pirms šādas iespējas ieviešanas praksē, ir nepieciešams veikt ievērojamu analīzi, apsverot visus iespējamus riskus un samērot tos ar iespējamajiem ieguvumiem pamattiesību aizsardzībā. Šajā sakarā būtu jāapsver tādi jautājumi, kā: konstitucionālās tiesas pārslodze, ilgais lietu skatīšanas ilgums, kas veidojas no šīs pārslodzes, vispārējo jurisdikcijas tiesas tēla ietekmēšana, strīdus situācijas starp Satversmes tiesu un vispārējās jurisdikcijas tiesām, risks, ka Satversmes tiesa var kļūt kā “ceturtās instances tiesa” u.c. riski. Jāsaprot, ka ieviešot pilno konstitucionālo sūdzību, to nevar uzskatīt par “juridisku eksperimentu” konstitucionālās tiesas pilnvaru paplašināšanā. Tam ir jābūt rūpīgi pārdomātam un izvērtētam lēmumam, vienlaikus apsverot, vai arī esošajiem mehānismiem, tos uzlabojot un paplašinot, nav iespējams sasniegt vienlīdz efektīvu pamattiesību aizsardzības līmeni.

Daļēji potenciālos riskus varētu novērst, izveidojot stingrākus kritērijus konstitucionālās sūdzības iesniegšanai, tādējādi samazinot iesniegto sūdzību skaitu, tomēr, ja reiz primārais mērķis ir efektīvāka pamattiesību aizsardzība, tad pārlietu stingru kritēriju un birokrātisku prasību ieviešana šo mērķi nesasniedza. Autore uzskata, ka būtu nepieciešams celt esošo vispārējās jurisdikcijas tiesu nolēmumu kvalitāti un stiprināt vispārējo tiesu darbības efektivitāti ar citiem līdzekļiem, pirms tiek ieviesta tiesas nolēmumu apstrīdēšanas iespēja konstitucionālajā tiesā. Nav izslēgts, ka personas pamattiesības var tikt aizskartas ar tiesas nolēmumu, taču esošo trīs instanču

tiesu sistēmā, autores ieskatā, šādu iespēju jau sākotnēji ir iespējams samazināt, pieteicējam aktīvi norādot uz pamattiesību aizskārumu, apstrīdot zemākas instances pieņemto nolēmumu augstākā instancē. Vienlaikus, Satversmes tiesai jau esošās kompetences ietvaros ir efektīvas iespējas mūsdienīgā līmenī attīstīt cilvēktiesību saturu, interpretējot pamattiesību normas. Līdz ar, autore uzskata, ka pašlaik Latvija nav gatava pilnās konstitucionālās sūdzības ieviešanai, taču nākotnē, veicot zināmus “priekšdarbus”, šāda iespēja varētu tikt īstenota.

“Satversmes tiesa pēc savas būtības ir kontroles institūcija, kas veic uzraudzību pār likumu un citu normatīvo aktu atbilstību Satversmei. Līdz ar to nav pietiekama pamata pieskaitīt to tiesu varai. Tā nespriež tiesu. Tā nepiemēro likumu konkrētām tiesiskajām attiecībām, bet vērtē pašu likumu. Satversmes tiesu par tiesu sauc tāpēc, ka ir paredzēts, ka tā savā darbībā vadīsies pēc tiesvedības procesuālajām normām un principiem.”¹³² Autore gan uzskata, ka šāds viedoklis nav pamatots, jo Satversmes tiesas likuma 1.pantā ir noteikts, ka Satversmes tiesa ir neatkarīga tiesu varas institūcija [...]. “Satversmes tiesa kā tiesu varas institūcija savas funkcijas īsteno, spriežot tiesu. Tiesas spriešanas būtība Satversmes tiesā atšķirībā no citām tiesām ir izšķirt strīdus par tiesību normu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām.”¹³³ Jo īpaši, skatot pamattiesību jautājumus, nav pamata apgalvot, ka likums netiek piemērots konkrētām tiesiskajām attiecībām. “Satversmes tiesas atbildība suverēna priekšā ir aizsargāt Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts pastāvēšanu un sekmēt jēgpilnu Latvijas valsts attīstību. Šī atbildība uzliek pienākumu rūpīgi izvērtēt valstī pieņemto lēmumu atbilstību Satversmei.”¹³⁴

Vērtējot Satversmes tiesas kompetenci, nereti tiek diskutēts par tiesas kompetences paplašināšanu, vai arī esošās kompetences robežām. Galvenie problēmjautājumi parasti ir saistīti ar varas dalīšanas principu. Piemēram, kādas ir Satversmes tiesas robežas Satversmes normu iztulkošanā, vai Satversmes tiesa ir tiesīga skatīt tādu likuma normu atbilstību konstitūcijai, kurās ir konstatējami likuma robi, kādas ir konstitucionālo tiesu aktīvisma robežas utml. “Nav pieļaujams, ka citi varas atzari nevarētu pildīt savus konstitūcijā noteiktos pienākumus. Tāpat, tiesa nedrīkst atkāpties no savas konstitucionālās varas vai šo varu neizmantojot, nepildot konstitūcijā paredzētās konstitucionālās kontroles funkcijas. Tātad tiesu aktīvisms ir konstatējums, kad notiek

¹³² Jelāgins J. Konstitucionālās reformas ceļi. Grām.: Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu centrs „Latvija”, 1995, 26. – 27. lpp.

¹³³ Informācija par Satversmes tiesu. Pieejams: <https://www.satv.tiesas.gov.lv/informacija-par-satversmes-tiesu/> [aplūkots: 14.04.2020.]

¹³⁴ Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2019. Rīga: Satversmes tiesa, 2020. ISBN 978-9934-8756-7-0, 9.lpp.

viena no pretējām pilnvaru nepildīšanām un turklāt tiek uzurpēta citu institūciju vara.”¹³⁵ Nereti praksē tomēr ir grūti nošķirt šos jautājumus. “Ja konstitucionālās tiesas pārlietu paļaujas uz pašierobežošanas, tas noved pie novājināšanās, samazinot spiedienu uz pārējiem varas atzariem, vai samazina regulāras konstitucionālās kontroles un varas ierobežojumu iedarbību. No otras puses, tiesu aktīvisms, kas izdara pārāk lielu spiedienu uz citiem varas atzariem, var bruģēt ceļu uz tiesnešu valsti vai despotismu, pārsverot konstitucionālo varu tiesas pusē.”¹³⁶

Konstitucionālo tiesu darbība likumdevēja ietvaros netieši var parādīties situācijās, kurās konstatējams likuma robs. “Konstitucionālo tiesu kompetencē *expressis verbis* (izņemot Portugāles Konstitūcijas 283. p.) nav paredzētas speciālas pilnvaras vērtēt normas neesamības konstitucionalitāti. Šo situāciju parasti skaidro ar loģiku, proti, nav pašas normas, ko vērtēt un ko atzīt par spēkā neesošu.”¹³⁷ Tomēr šāda viennozīmīga izpratne var būt atšķirīga tajos gadījumos, kuros tiek aizsargātas personas pamattiesības. “Tiesas vērtē, vai normas neesamība iekļaujas likumdevēja rīcības brīvības rāmjos (var izvēlēties – radīt normu vai ne), vai arī tās trūkums ir pretrunā augstāka juridiska spēka tiesību normai (piemēram, kādas personu grupas tīša vai netīša nenosaukšana likumā var radīt šīs grupas pārstāvja diskrimināciju).”¹³⁸ Šādos gadījumos Satversme tiesa spriedumā neformulē jaunu tiesību normu, kas tādējādi nozīmētu varas dalīšanas principa pārkāpumu. Tiesa var netieši norādīt likumdevējam un nepieciešamību pilnveidot normatīvo regulējumu, tomēr pati tiesa to nedara. Tas jebkurā gadījumā paliek likumdevēja ziņā. Taču pastāv arī šāds viedoklis: “ja valsts konstitūcijā ir ietvertas nepieciešamās pamatvērtības (vai ir atsauce uz starptautiskajiem dokumentiem), tad likuma robs reāli nevarot pastāvēt. Tiesību normu piemērotājiem ir jābūt pietiekami gudriem, lai prastu piemērot konstitucionālo normu "pa tiešo" tajos gadījumos, kad konkrētās situācijas regulējumam nevar atrast atbilstošu normu.”¹³⁹

Vērtējot minēto viedokli, autore tam var piekrist. Konstitucionālajai tiesai ir pienākums sargāt Satversmē ietvertās vērtības, t.s. pamattiesības. Likuma normas vērtēšanas atbilstība Satversmei, var nozīmēt to, ka konkrētā likuma norma iespējams neatbilst ne tikai konkrētai konstitūcijas normai, bet arī vispārīgi kādai konstitucionālajai vērtībai, ja no konkrētās

¹³⁵ Tančevs E. Vēlreiz par aktīvismu konstitucionālajā tiesvedībā. Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 60.lpp

¹³⁶ Turpat, 61.lpp.

¹³⁷ Kūtris G. Likuma robi un Eiropas konstitucionālās tiesas. Eiropas konstitucionālo tiesu konferences XIV kongress. Jurista Vārds, 2008. 1. jūlijs, Nr. 24 (529). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/177319-likumu-robi-un-eiropas-konstitucionalas-tiesas/> [aplūkots: 10.04.2020.]

¹³⁸ Turpat

¹³⁹ Turpat

konstitūcijas normas šī vērtība ir izsecināma. Piemēram, vienā no pēdējām Satversmes tiesas skatītajām lietām tika atzīts, ka “patērētāju tiesību aizsardzība ir demokrātiskas tiesiskas valsts vērtība, un tā ir svarīga arī sabiedrības ilgtspējīgas attīstības aspektā.”¹⁴⁰ Tas nozīmē, ka no Satversmes 1.panta izriet patērētāju tiesību aizsardzība, kas demokrātiskā valstī tiek uzskatīta par vērtību. Līdz ar to, normas atbilstība tika skatīta atbilstoši konkrētajam Satversmes pantam, taču šajā pantā ir “apslēptas” konkrētas konstitucionālās vērtības un likuma norma var neatbilst ne tikai konkrētajam pantam, bet arī vērtībām, kuras izriet no šī panta. Vienlaikus šīs vērtības var izpausties arī kā vispārējie tiesību principi “Satversmes tiesa ir atkārtoti atgādinājusi likumdevējam, ka tas nedrīkst sašaurināt demokrātiskā, tiesiskā valstī funkcionējošos tiesību principus. Tiesa, pagaidām attiecībā uz tiesību normu hierarhiju Satversmes tiesa ir uzstājusi, ka Satversme ir tiesību akts ar augstāko juridisko spēku. Tā nav *expressis verbis* paziņojusi, ka vispārējie principi ir pārāki par rakstīto konstitūciju. Taču no tiesas pieejas, ka Satversme lasāma caur vispārējo tiesību principu prizmu, kā arī no abu tiesību avotu harmonizācijas viedokļa raugoties, var pieņemt, ka tiesa apzinās vispārējo tiesību principu lomu un dabu tiesiskumā balstītā, demokrātiskā sistēmā.”¹⁴¹

Nav izslēgts, ka apstrīdētājā normā, nevis pašā konstitūcijā, var būt likuma robs. Un tādā gadījumā, paturpinot iepriekš citēto viedokli, tas nozīmētu, ka konstitucionālajai tiesai esošais likuma robs būtu jāaizpilda ar konstitucionālajām vērtībām, principiem, kas nebūtu pretrunā ar varas dalīšanas principu, tiesai šķietami radot jaunus tiesību noteikumus piemērojot vispārējos tiesību principus. Kā norādījusi tiesa, tad Satversme kopumā tiek aplūkota caur vispārējiem tiesību principiem.

“Jaunu tiesību normu radīšana ārpus šim mērķim leģitimēta likumdevēja – mūsdienās vairs nav tikai nacionālas valsts, bet arī pārnacionālu organizāciju, kurām ir sava tiesa, problēma. Konstitūcijā noteiktajām sabiedrības vērtībām un mērķiem ir ne vien juridiska, bet arī politiska dimensija, līdz ar to arī konstitucionālās tiesas tiesneši, nodrošinot šo vērtību aizsardzību, darbojas ar valsts dzīves konstitucionālo ietvaru. Šim tiesas noteiktajam ietvaram nav tikai juridiska daba; tiesa pārbauda citu valsts varas orgānu īstenotās politikas atbilstību konstitūcijas normām un koriģē šo politiku atbilstoši konstitūcijai.”¹⁴²

Šāda koriģēšana neizslēdz iespēju, ka konstitucionālas tiesas tiesnešiem, var nākties veikt tiesību jaunradi, lai arī tas ir likumdevēja uzdevums. Zināmā mērā likumdevēja ilgstoša bezdarbība,

¹⁴⁰ Satversmes tiesas 12.02.2020. spriedums lietā Nr. 2019-05-01 24.1. punkts

¹⁴¹ Ziemele I. Satversmes tiesas loma konstitucionālo principu aizsardzībā un piemērošanā. Jurista Vārds, 21.11.2017., Nr. 48 (1002), 20.-24.lpp.

¹⁴² Osipova S. Tiesiska valsts vai “tiesnešu valsts”? Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 97.-98.lpp.

neveicot aktīvu normatīvā regulējuma sakārtošanu, ja konstitucionālā tiesa ir norādījusi uz šādu nepieciešamību, varētu nozīmēt, to, ka likumdevējs netieši atzīst tiesas radītos noteikumus. Ja likumdevējs aktīvi neveic regulējuma sakārtošanu, bet vienlaikus pārmet, ka konstitucionālā tiesa iejaucas likumdevēja varā, radot jaunus tiesību noteikumus, tas grautu likumdevēja varas atzara tēlu un spējas kopumā. Likumdevējam joprojām ir izvēle labot, papildināt, vai grozīt normatīvo regulējumu, neatzīstot tiesas radītos noteikumus, vai arī tos precizējot normatīvajā regulējumā. Redzot, ka, piemēram, Satversmes tiesas praksē nonāk lietas, kuru pamatā ir tiesiskā regulējuma nepilnības vai problēmas, likumdevējam būtu bezatbildīgi to ilgstoši ignorēt. Vienlaikus, likumdevējs Satversmes tiesas procesā kā pieaicinātā persona var paust aktīvu viedokli par apstrīdētās normas saturu u.c. aspektiem. Papildus tam, autore uzskata, ka konstitucionālās tiesas pietiekami skaidri apzinās savu darbību robežas. Realizējot savu kompetenci sabiedrības interesēs, varas apdraudējums nav būtisks, pat, ja atsevišķās lietās ir vērojams pārlietu liels tiesas aktīvisms, vai tiesību jaunrade. Tas neizslēdz iespēju likumdevējam atkal pārņemt varu savās rokās un veikt likuma grozījumus, precizējot tiesību normas, ja likumdevējs uzskata, ka konstitucionālā tiesa ir izgājusi ārpus savas kompetences.

“Konstitucionālā tiesa ir centrālais, bet ne vienīgais demokrātijas un tiesiskas valsts instruments. Konstitucionālā tiesa nevarētu pastāvēt bez konstitūcijas, tāpēc konstitucionālās tiesas loma jāskata plašākā perspektīvā, aptverot vispārīgos demokrātijas, konstitūcijas un konstitucionālisma jautājumus.”¹⁴³

“Latvijas Republikas Satversmi pieņēma 1922. gada 15. februārī pēc vairākiem Satversmes sapulces darba gadiem. Tā izriet no pamatnormas, kas noteic, ka Latvijas tauta ir savā zemē nodibinājusi neatkarīgu, demokrātisku, nacionālu valsti. Pamatnorma ir atspoguļota 1918.gada 18.novembra Latvijas valsts neatkarības proklamēšanas aktā. Turpmākie pagaidu konstitucionālie dokumenti pieņemti un tiesību sistēma veidota uz šīs pamatnormas pamata.”¹⁴⁴

Vērtējot Satversmi, kā galvenos valsts konstitūcijas elementus varētu uzskaitīt: demokrātijas un tiesiskuma pamatprincipu un vērtību aizsardzību; parlamentārās demokrātijas darbību; valstu suverenitātes garantijas; pamattiesību un brīvību aizsardzību; un varas dalīšanu. “Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversme būtībā ir īss un lakonisks, tomēr sarežģīts dokuments, t.i., nevienu Satversmes noteikumu, daļu vai pat atsevišķu vārdu nevar uzskatīt par lieku, jo šāda

¹⁴³ Maruste R. The Role of the Constitutional Court in Democratic Society. *Juridica International* XIII/2007 p.8. Pieejams: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2007_2_8.pdf [aplūkots: 04.04.2020.]

¹⁴⁴ Balodis R., Lazdiņš J. Satversmes vēsturiskā attīstība. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Rīga, 2014, 52. lpp.

izpratne grautu Satversmes iekšējo loģisko struktūru.”¹⁴⁵ “Kopš 1922. gada Satversme ir spēkā Latvijas teritorijā. Tā izriet no pamatnormas. Šo normu iespējams mainīt tikai revolūcijas vai sacelšanās ceļā, bet ne caur Satversmes grozījumiem.”¹⁴⁶

“Satversme ietver Latvijas pamatos esošās vērtības, par kurām Latvijas tauta ir vienojusies. Satversme parāda gan Latvijas attīstības virzienu, gan veidu, kā sasniegt izvēlēto mērķi. Savukārt Satversmes tiesa savos spriedumos raugās, lai Latvijas attīstība konkrētajā tās posmā un izpausmē atbilstu Satversmei.”¹⁴⁷ “Satversmes tiesas loma ir daudz plašāka nekā likumā noteiktais funkciju ietvars. Proti, līdztekus tiesas spriešanai tā veicina aktīvu dialogu ar tiesām starptautiskā un nacionālā līmenī, kā arī mērķtiecīgi iesaistās dialogā ar sabiedrību, aktualizējot tēmas par valsts pamatvērtībām.”¹⁴⁸

Eiropas modeļa konstitucionālo tiesu funkcijas var būt visai līdzīgas, tomēr ņemot vērā, ka katrai valstij ir sava konstitūcija, konstitucionālo tiesu funkcijas nav identiskas. Neatkarīgi no šīm variācijām, konstitucionālajām tiesām, izņemot Portugāli, ir šī kopīgā iezīme: tikai konstitucionālā tiesa var atzīt likumu par spēkā neesošu, pamatojoties uz to, ka tas ir pretrunā ar konstitūciju. Tādējādi darbojoties kā negatīvais likumdevējs, konstitucionālā tiesa norāda, ka šādu tiesību normu likumdevējs atkārtoti nedrīkst izdot, jo tā ir antikonstitucionāla.

Ņemot vērā, ka Eiropas modeļa konstitucionālo tiesu kompetence, lai arī līdzīga, taču vienlaikus var būt niansēta, autore turpmākajā nodaļā par lietderīgu uzskata atsevišķu konstitucionālo tiesu kompetences salīdzinājuma veikšanu. Tādējādi, izanalizējot Latvijas Satversmes tiesas kompetenci aizsargājot konstitucionālās vērtības un personas pamattiesības, plašāka priekšstata iegūšanai par citu valstu pieredzi šo vērtību aizsardzībā, tiks veikta salīdzinoša analīze. Salīdzinājums tiks veikts analizējot konstitucionālo tiesu darbību reglamentējošos tiesību aktus.

¹⁴⁵ Satversmes tiesas 16.12.2005. spriedums lietā Nr. 2005-12-0103 17. punkts

¹⁴⁶ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd, Rīga, 2015, 42. lpp.

¹⁴⁷ Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2019. Rīga: Satversmes tiesa, 2020. ISBN 978-9934-8756-7-0, 9.lpp.

¹⁴⁸ Satversmes tiesa uzņem ārvalstu diplomātisko pārstāvniecību pārstāvjus Latvijā, Jurista Vārds 2019. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/274643-satversmes-tiesa-uznem-arvalstu-diplomatisko-parstavniecibu-parstavjus-latvija/> [aplūkots: 04.04.2020.]

5. ĀRVALSTU KONSTITUCIONĀLO TIESU PILNVARU SALĪDZINĀJUMS

Konstitūcija ir paredzēta, lai tā noteiktu valsts pamatus, kā arī būtu juridiski saistoša attiecībā uz pilsoņu tiesībām un politiskajiem procesiem, piemēram, vēlēšanām un likumdošanas procedūru. Ja konstitūcija ir saistoša, jābūt arī līdzekļiem tās izpildei un aizsardzībai, izlemjot, kad tiesību akts ir pretrunā konstitūcijai. Tādēļ ir radīta konstitucionālā pārbaude, kuru var veikt vai nu atsevišķi un īpaši šim mērķim radīta konstitucionālā tiesa, vai arī vispārējās jurisdikcijas tiesa. “Konstitucionālā tiesa (dažreiz saukta par “Konstitucionālo tribunālu” vai “Konstitucionālā padome”) ir īpaša veida tiesa, kurai ir piešķirtas pilnvaras veikt konstitucionālās pārbaudes. Tās uzdevums ir pārskatīt likumu un parasti arī izpildvaras aktu un lēmumu atbilstību konstitūcijai, izlemjot vai tie ir konstitucionāli spēkā, kā arī nodrošināt tiesiskās aizsardzības līdzekļus gadījumos, ja tie ir antikonstitucionāli. Šāda veida struktūras pastāv apmēram 85 pasaules valstīs, tas ir, lielākajā daļā valstu, kurās ir konstitucionālās pārbaudes sistēma.”¹⁴⁹ Lietas konstitucionālajā tiesā var nonākt dažādos veidos. Noteikumi par tiesībām nodot lietu variē dažādos konstitucionālās tiesas modeļos.

5.1. Igaunija

Atšķirībā no Latvijas, Igaunijā nav izveidota atsevišķa konstitucionālā tiesa. Igaunijā konstitucionālās pārbaudes funkcijas ir uzticētas Augstākajai tiesai. Igaunijas Augstākā tiesa skata lietas kasācijas kārtībā un vienlaikus veic arī konstitucionālo kontroli. Tiesas struktūrā ietilpst atsevišķa Konstitucionālā pārskata palāta, kura veic likumu konstitucionalitātes izvērtēšanu, bet ne tikai. Igaunijas Konstitucionālās pārskatīšanas tiesas procesa likumā ir noteikts, ka saskaņā ar šo likumu Augstākā tiesa:

- 1) lemj par pieprasījumiem pārskatīt vispārpiemērojamo tiesību aktu konstitucionalitāti;
- 2) lemj par lūgumiem pārskatīt starptautisko līgumu konstitucionalitāti;
- 3) izskata sūdzības, kas iesniegtas par Saeimas lēmumiem;
- 4) izskata sūdzības, kas iesniegtas par parlamenta valdes lēmumiem;
- 5) izskata sūdzības, kas iesniegtas par Republikas prezidenta lēmumiem;
- 6) izskatīt lūgumus par Saeimas locekļa, Republikas prezidenta, juridiskā kanclera vai valsts kontroliera atzīšanu par nespējīgu ilgstoši pildīt savus pienākumus;
- 7) lemj par lūgumiem izbeigt Saeimas locekļa pilnvaras;

¹⁴⁹ Harding A. The Fundamentals of Constitutional Courts. Constitution Brief April 2017, p.1.

- 8) lemj par piekrišanas došanu Saeimas priekšsēdētājam, kurš pilda Republikas prezidenta pienākumus, izsludināt ārkārtas Saeimas vēlēšanas vai atteikties izsludināt likumus;
- 9) lemj par politiskās partijas darbības pārtraukšanas pieprasījumiem;
- 10) risina sūdzības un protestus, kas iesniegti par vēlēšanu komisiju lēmumiem un aktiem.¹⁵⁰

Konkrēti Augstākās tiesas Konstitucionālā pārskata palātas kompetence ir:

- 1) spēkā stājušos Saeimas pieņemto likumu un lēmumu konstitucionalitāte un likumība;
- 2) likumu konstitucionalitātes un likumības pārskatīšana, kurus nav izsludinājis Republikas prezidents un nav stājušies spēkā;
- 3) spēkā stājušos Valsts prezidenta izdoto dekrētu konstitucionalitātes pārskatīšana;
- 4) Igaunijas Republikas starptautisko līgumu, kas vēl nav stājušies spēkā, konstitucionalitātes pārbaude;
- 5) spēkā stājušos izpildvaras un pašvaldību izdoto vispārpiemērojamo tiesību aktu konstitucionalitātes un likumības pārbaude.¹⁵¹

Līdzīgi, kā Latvijas konstitucionālā tiesa, Igaunijas Augstākā tiesa konstitucionālo pārbaudi neuzsāk *ex officio*. Augstākā tiesa, pamatojoties uz pieprasījumu, tiesas spriedumu vai tiesas nolēmumu, pārbauda normatīvā akta, tā izdošanas vai starptautiska līguma atbilstību Konstitūcijai. Šādu pieteikumu ir tiesīgs iesniegt Republikas prezidents, tieslietu kanclers, pašvaldības padome un *Saeima*.¹⁵² Konstitucionālā pārbaude Igaunijā tiek veikta gan ar *ex-ante* pārbaudi (Republikas prezidents uzrauga likumus, kas vēl nav stājušies spēkā, Juridiskais kanclers uzrauga starptautiskos nolīgumus, kas vēl nav stājušies spēkā), gan *ex post* pārskatīšana (tiesību akti un citi vispārēji piemērojami tiesību akti, kas jau ir stājušies spēkā).¹⁵³

Iepriekš aprakstītais konstitucionālās pārskatīšanas process atšķiras no sistēmas, kas izveidota lielākajā daļā Eiropas valstu, kur konstitucionālās tiesas, kas ir nodalītas no pārējās tiesu sistēmas, galvenokārt tika izveidotas pēc Otrā pasaules kara. Lai arī šāds konstitucionālās tiesvedības process ir atšķirīgs no Latvijas un citām Eiropas valstīm kopumā, vienlaikus šādam modelim ir saskatāmas zināmas priekšrocības. Piemēram, “papildus administratīvo izdevumu samazināšanai sistēma nodrošina tiesu prakses vienveidību un likuma un konstitūcijas

¹⁵⁰ Constitutional Review Court Procedure Act, article 2. Igaunijas likums. Pieņemts: 13.03.2002.

¹⁵¹ Constitutional Review Chamber. Pieejams: <https://www.riigikohus.ee/en/chambers/constitutional-review-chamber> [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁵² Constitutional Review Court Procedure Act, article 4. Igaunijas likums. Pieņemts: 13.03.2002.

¹⁵³ Constitutional institutions, judicial system, constitutional review. Pieejams: http://www.estonica.org/en/State/Judicial_system/Constitutional_review/ [aplūkots: 14.04.2020.]

interpretācijā izslēdz iespējamus konfliktus starp administratīvās un vispārējās tiesas sistēmas augstāko instanci un konstitucionālo tiesu. Tas notiek tāpēc, ka Konstitucionālās pārskatīšanas palātas locekļi vienlaikus ir arī citu Augstākās tiesas palātu locekļi, kas nodrošina juridiskās prakses integrētu attīstību. Igaunijas sistēma samazina arī konstitucionālās pārskatīšanas politizēšanas iespēju: konstitucionālās pārskatīšanas instance pieder valsts tiesu sistēmas augstākajai tiesai, kuras locekļus no tiesnešiem ieceļ pati augstākā tiesa. Viena no konstitucionālās pārskatīšanas funkcijām ir pārbaudīt, vai valsts augstākās politiskās varas struktūras - tautas pārstāvniecības institūcijas - lēmumi atbilst normām un principiem, kas noteikti konstitūcijā.”¹⁵⁴

Igaunijā salīdzinot ar Latviju, nav paredzēts mehānisms personai par savu subjektīvo pamattiesību pārkāpumu, izmantojot individuālu konstitucionālo sūdzību vērsties konstitucionālajā tiesā. Igaunijā ir ieviesta ierobežota forma, kur var apstrīdēt atsevišķas parlamenta rezolūcijas un prezidenta lēmumus. Persona, kura konstatē, ka Saeimas lēmums pārkāpj viņa tiesības, var iesniegt Augstākajā tiesā lūgumu atcelt Saeimas rezolūciju. Šī pati kārtība attiecināma arī uz personu, kura konstatē, ka Republikas prezidenta lēmums par amatpersonas iecelšanu amatā vai atbrīvošanu no tā pārkāpj viņa tiesības. Tādā gadījumā persona var iesniegt Augstākajā tiesā lūgumu atcelt Republikas prezidenta lēmumu.

5.2. Lietuva

“Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa nodrošina konstitūcijas pārkāpumu tiesību sistēmā, kā arī konstitucionālo taisnīgumu, izlemjot, vai *Seima* pieņemtie likumi un citi tiesību akti ir saskaņā ar Konstitūciju un vai Republikas prezidents vai valdība ievēro konstitūciju un likumus. Tiesa neveic iepriekšēju likumu pārbaudi tiesā. Tiesa lemj par pieņemto likumu un citu tiesību aktu konstitucionalitātes jautājumiem (kontrolē *a posteriori*). Tiesa lietu izskata tikai tad, ja Konstitūcijā noteiktie subjekti vērsas Satversmes tiesā ar lūgumu lūgt noteikt likuma vai tiesību akta atbilstību Konstitūcijai.”¹⁵⁵ Lietuvas Konstitucionālās tiesas likuma 65.pants nosaka, ka tiesības iesniegt lūgumu Satversmes tiesā par tiesību akta atbilstību Konstitūcijai ir:

1) valdībai, grupai, kurā ir ne mazāk kā 1/5 visu Seima locekļu, un tiesas lietām par likumu vai citu Seima pieņemtu aktu;

¹⁵⁴ Constitutional institutions, judicial system, constitutional review. Pieejams: http://www.estonica.org/en/State/Judicial_system/Constitutional_review/ [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁵⁵ The Constitutional Court of the Republic of Lithuania – competence. Pieejams: <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/activity/competence/182> [aplūkots: 14.04.2020.]

2) grupai, kurā ir ne mazāk kā 1/5 visu Seima un tiesu locekļu, lietām, kas saistītas ar Republikas prezidenta aktu;

3) grupai, kurā ir ne mazāk kā 1/5 visu Seima, tiesu un Republikas prezidenta locekļu attiecībā uz valdības aktu.¹⁵⁶

Saskaņā ar Lietuvas Konstitūcijas 105.pantu Satversmes tiesa izskata un pieņem lēmumus par to, vai Lietuvas Republikas likumi vai citi Seima pieņemtie akti ir pretrunā ar Lietuvas Republikas konstitūciju. Satversmes tiesa izskata arī to, vai ar Satversmi un likumiem ir pretrunā:

- 1) Republikas prezidenta akti;
- 2) Republikas valdības akti.

Satversmes tiesa sniedz secinājumus par:

1) vai ir notikuši vēlēšanu likumu pārkāpumi Republikas prezidenta vēlēšanās vai Seima locekļu vēlēšanās;

2) vai Republikas prezidenta veselības stāvoklis ļauj viņam turpināt pildīt amatu;

3) vai Lietuvas Republikas starptautiskie līgumi ir pretrunā ar Konstitūciju;

4) vai Seima locekļu un valsts amatpersonu, pret kurām ir ierosināta impīčmenta lieta, konkrētās darbības ir pretrunā ar Konstitūciju.¹⁵⁷

Par šiem jautājumiem, kas norādīti Konstitūcijas 105.pantā, iesniegt pieteikumu tiesā ir tiesības: Valdībai, ne mazāk kā 1/5 no visiem Seima locekļiem, un tiesām ir tiesības vērsties Satversmes tiesā par darbībām, kas norādītas 105. panta pirmajā daļā. Ne mazāk kā 1/5 no visiem Seima un tiesu locekļiem ir tiesības vērsties Satversmes tiesā par Republikas prezidenta aktu atbilstību Konstitūcijai un likumiem. Ne mazāk kā 1/5 no visiem Seima locekļiem, tiesām, kā arī Republikas prezidenta ir tiesības vērsties Satversmes tiesā par valdības aktu atbilstību Konstitūcijai un likumiem.¹⁵⁸

Katrai personai ir tiesības vērsties Satversmes tiesā par darbībām, kas norādītas 105. panta pirmajā un otrajā daļā, ja lēmums, kas pieņemts, pamatojoties uz šiem aktiem, ir pārkāpis personas konstitucionālās tiesības vai brīvības un ja persona ir izsmēlusi visi tiesiskās aizsardzības līdzekļi.¹⁵⁹ “Fiziska persona var vērsties Satversmes tiesā tikai tad, ja lietā, kas attiecas uz lēmumu, ar kuru tiek pārkāptas viņa konstitucionālās tiesības vai brīvības, tiesa pieņem galīgu un nepārsūdzamu lēmumu par lietas būtību vai sūdzības noraidīšanu vispārējās kompetences vai

¹⁵⁶ The law on the Constitutional court of the Republic of Lithuania, 65 article. Lietuvas likums. Pieņemts: 03.02.1993.

¹⁵⁷ The Constitution of the Republic of Lithuania, 105 article. Lietuvas likums. Pieņemts: 25.10.1992.

¹⁵⁸ Ibid, 106 article

¹⁵⁹ Ibid

administratīvās tiesas, t.i., tiek pieņemts šāds tiesas lēmums, kas nepieļauj personas aizskarto tiesību vai brīvību turpmāku aizstāvēšanu vispārējās kompetences tiesās vai administratīvajās tiesās.”¹⁶⁰ Jāteic, ka Lietuva ir viena no tām valstīm, kurā konstitucionālās sūdzības institūts tika ieviests salīdzinoši nesen. 2019.gadā tika izstrādāts konstitūcijas grozījumu projekts, ar ko ieviesa konstitucionālās sūdzības institūtu. Līdzīgi kā Latvijā, konstitucionālo sūdzību persona var iesniegt tad, ja lēmums, kas pieņemts, pamatojoties uz tiesību aktu, ir pretrunā ar konkrētās personas konstitucionālajām tiesībām vai brīvībām, un tikai pēc visu tiesiskās aizsardzības līdzekļu izsmelšanas.

“Lietuvā Konstitucionālā tiesa ir daļa no tiesu varas, tāpēc arī šai tiesai tiek piemērots tiesu un tiesnešu neatkarības princips. Satversmes tiesa pilda savas funkcijas neatkarīgi no jebkādas valsts institūciju ietekmes, un tās nedrīkst traucēt šīs tiesas darbību.”¹⁶¹ Papildus šiem tiesas darbības principiem “garantējot konstitucionālo taisnīgumu, Satversmes tiesa ir atbildīga arī par konstitucionālo normu konstruēšanu, to vienvērtīgu izpratni un šo normu vienādas piemērošanas prakses veidošanu.”¹⁶² “Konstitucionālās tiesas ekskluzīvās pilnvaras oficiāli interpretēt konstitūciju, iepazīstināt ar oficiālo konstitūcijas noteikumu koncepciju - veidot oficiālu konstitucionālu doktrīnu - izriet no pašas konstitūcijas.”¹⁶³ Tas nozīmē, ka vienlaikus konstitucionālā tiesa nodrošina Konstitūcija pārkāpuma saglabāšanu, darbojoties kā negatīvais likumdevējs, līdzīgi kā Latvijas Satversmes tiesa. Satversmes tiesai pēc iespējas visaptverošāk ir jāatklāj konstitūcijas juridiskais saturs. Tāpēc Satversmes tiesa visbiežāk tiek uzskatīta ne tikai par “negatīvo likumdevēju”, kurš atceļ antikonstitucionālās normālā regulējuma normas un tādējādi koriģē konstitucionālo sistēmu, bet arī kā oficiālais konstitūcijas tulks, jo tas atklāj konstitūcijas saturu un vērtības.

¹⁶⁰ The Constitutional Court of the Republic of Lithuania – competence. Pieejams: <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/activity/competence/182> [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁶¹ The Constitutional court of the Republic of Lithuania. The 2nd congress of the world conference on constitutional justice separation of powers and independence of constitutional courts and equivalent bodies. National report “The principle of separation of powers and independence of the Constitutional court of the Republic of Lithuania” Vilnius, 2010, 14 p. Pieejams: https://www.venice.coe.int/WCCJ/Rio/Papers/LTU_Constitutional_Court_E.pdf [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁶² The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Problems of legislative omission in constitutional jurisprudence. National Report prepared for the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts, Vilnius 2007, 14 p. Pieejams: https://www.confueconstco.org/reports/rep-xiv/report_Lithuania_en.pdf [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁶³ Constitutional Court of The Republic of Lithuania decision of 20 september 2005

5.3. Austrija

Eiropas modeļa konstitucionālās kontroles mehānisms radies tieši Austrijā Hansa Kelsena ietekmē. Tā kā Latvijas konstitucionālā tiesa ir veidota pēc šī modeļa, autore par lietderīgu uzskata aplūkot Austrijas pieredzi un īsumā to salīdzināt ar Latvijas Satversmes tiesas kompetenci, veltot Austrijas apskatam lielāku uzmanību, nekā iepriekš aprakstīto valstu konstitucionālo tiesu kompetencei. Tā kā Eiropas modeļa variācijas valstīs ir atšķirīgas, Austrijas Konstitucionālās tiesas kompetences aplūkošana mūsdienu perspektīvā rada juridisku interesi, vērtējot, kā tā ir attīstījusies no mehānisma rašanās pirmsākumiem. Jo īpaši, ņemot vērā, ka Austrijas valsts iekārta atšķiras no Latvijas.

Austrijas Konstitucionālā tiesa, kāda tā ir šodien, tika izveidota, pamatojoties uz 1920. gada 1. oktobra konstitūciju. Konstitūcijas izstrādē nozīmīgu lomu spēlēja profesors Hanss Kelsens, kurš bija viens no izcilākajiem 20. gadsimta juristiem. Viņš ir tīras tiesību teorijas “tēvs” un līdz 1930. gada sākumam darbojās kā Konstitucionālās tiesas loceklis. Ar šo jauno institūciju (konstitucionālo tiesu), kas izveidota pamatojoties uz valsts Konstitūciju, jaunizveidotā Austrijas Republika noteica standartus pārējai pasaulei. Jau no paša sākuma bija skaidri saprotama konstitucionālās tiesas spēja, pārskatīt Parlamenta pieņemto likumu konstitucionalitāti.¹⁶⁴

Lai arī Austrijas konstitucionālajās tiesībās lielā mērā ir saskatāma valsts bagātā vēsture un tās rezultātā izstrādātā konstitūcija, jāteic, ka tā ir visai dinamiska un mūsdienīga. Tas varētu būt saistīts ar to, ka Austrijas Konstitucionālā tiesa ir ļoti aktīva konstitūcijas interpretācijā un tai ir piešķirtas plašas funkcijas. “Konstitucionālais pamatdokuments ir ārkārtīgi detalizēts ar 150 pantiem, kuriem katrā ir plaši un detalizēti apakšnoteikumi. Bez šī pamatdokumenta konstitūcija ietver arī dažādus citus konstitucionālos aktus un vairāk nekā 300 konstitucionālos noteikumus dažādos statūtos. No formālā viedokļa konstitūcija ir ļoti dinamiska: to regulāri groza un lielā mērā to ietekmē Konstitucionālā tiesa. Raugoties no materiālā viedokļa, konstitūcija aplūko valsts organizācijas jautājumus un vienlīdz attiecas arī uz valsts varas ierobežošanu ar likuma varu, varas dalīšanu un cilvēktiesībām.”¹⁶⁵

“Funkcijas, kuras saskaņā ar konstitūciju piešķirtas Konstitucionālajai tiesai, aptver plašu jomu. Tās variē no likumu un noteikumu pārskatīšanas līdz administratīvo tribunālu lēmumu

¹⁶⁴ The History of the Constitutional Court, p.2.9 Pieejams:

https://www.vfgh.gv.at/downloads/VfGH_Broschuere_eng_barrierefrei_Final.pdf [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁶⁵ Lachmayer K. The Constitution of Austria in International Constitutional Networks: Pluralism, Dialogues and Diversity. Book National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Laws, p.1273. Pieejams: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf> [aplūkots: 14.04.2020.]

pārskatīšanai, lēmumiem dažos jurisdikcijas konfliktos, domstarpību izšķiršanai jautājumos, kas saistīti ar ieņēmumu sadali starp federālo un provinču līmeni, vēlēšanu pārbaudi un jurisdikciju. pār valsts vienībām augstākajā līmenī.”¹⁶⁶

Saskaņā ar Konstitucionālās tiesas likuma 144.pantu, viena no izskatāmajām lietu kategorijām ir sūdzību izskatīšana par administratīvo tribunālu lēmumiem. Personai, kura uzskata, ka Administratīvā tiesa ar tās lēmumu ir pārkāpusi personas tiesības, ir iespēja iesniegt sūdzību Konstitucionālajai tiesai, vai arī šo lēmumu pārsūdzēt Administratīvajā tiesā, vai pat vērsties abās tiesās vienlaikus. Kā priekšnoteikums, lai Konstitucionālā tiesa varētu izmantot savas pilnvaras pārskatīt administratīvās tiesas nolēmumu, attiecīgajai personai ir jāpamato vai nu konstitucionāli garantētu tiesību (pamattiesību) pārkāpumu, kas izriet no apstrīdētā lēmuma, un/vai savas personīgās tiesības, kas pārkāptas piemērojot antikonstitucionālu likumu.¹⁶⁷ Šāda kārtība ļauj secināt, ka Austrijā ir ieviesta pilnā konstitucionālā sūdzība, iepretim Latvijai.

Saskaņā ar Konstitucionālās tiesas likuma 140.pantu, tiesa veic likuma konstitucionalitātes pārbaudi:

- 1) pēc tiesas pieprasījuma;
- 2) *ex officio* ja konkrētais likums tika piemērots izskatot konkrēto lietu;
- 3) pēc personas pieprasījuma, kura apgalvo, ka ir tieši pārkāptas tās pamattiesības (konstitucionālā sūdzība);
- 4) pēc personas pieprasījuma, kura uzskata, ka ir pārkāptas viņas, kā lietas dalībnieka tiesības lietā, kuru skatījusi pirmās instances tiesa sakarā ar antikonstitucionāla likuma piemērošanu;
- 5) pēc federālās valdības pieteikuma par provinču līmenī pieņemtiem likumiem – šādu pieteikumu var iesniegt arī 1/3 Provincas parlamenta locekļu;
- 6) pēc provinču valdības pieteikuma par likumiem, kas pieņemti federālā līmenī – šādu pieteikumu var iesniegt arī 1/3 Nacionālās padomes locekļu vai Federālās padomes locekļu;
- 7) pēc vietējās varas iestādes pieteikuma attiecībā uz uzraudzības iestādes noteikumiem, ar kuriem atceļ vietējās varas noteikumus;
- 8) Ombudu biroji federālā un provinces līmenī;

¹⁶⁶ Constitutional court functions. Pieejams: <https://www.vfgh.gv.at/kompetenzen-und-verfahren/functions.en.html> [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁶⁷ Federal law consolidated: Entire legal provision for the Federal Constitutional Law, 144 article. Austrijas likums. Pieņemts: 01.10.1920.

9) Federālais finanšu ministrs attiecībā uz noteikumiem, ar kuriem vietējās pašvaldības iestāde ir iekasējusi nodevas¹⁶⁸

Atšķirībā no Latvijas Satversmes tiesas pilnvarām, Austrijas Konstitucionālā tiesa ir tiesīga sākt *ex officio* pārbaudi. Tas ir iespējams tādā gadījumā, ja tiesai rodas šaubas par to likumu normu likumību, kuras piemērojamas tiesā izskatāmajā lietā, saukta arī par tiesiskās pārskatīšanas rezolūciju. Ja Administratīvajai tiesai, vai citai tiesai rodas šaubas par noteikuma likumību, kas ir būtisks tās lēmumam, tām ir pienākums vērsties Konstitucionālajā tiesā, lai iespējami antikonstitucionāls likuma noteikums tiktu pārskatīts.¹⁶⁹

Saskaņā ar konstitūciju Konstitucionālā tiesa ir arī aicināta pārskatīt starptautiskos līgumus, ņemot vērā to konstitucionalitāti. Starptautisko organizāciju pieņemtās rezolūcijas un sekundārie Eiropas Savienības tiesību akti (piemēram, ES direktīvas un regulas) nav kvalificējami kā “līgumi”. Svarīgi piebilst, ka tiesa nevar starptautisko līgumu atzīt par spēkā neesošu, vai juridiski nesaistošu valstij. Tā var vienīgi konstatēt tā neatbilstību konstitūcijai un valsts iestādes vairs nevar piemērot līgumu, kas pasludināts par antikonstitucionālu vai nelikumīgu.¹⁷⁰

Savdabīga lietu kategorija, kuru var skatīt Konstitucionālā tiesa ir vēlēšanu lietas. Šajā kategorijā ir iekļautas visa veida vēlēšanas - Federālā prezidenta vēlēšanas, Nacionālās padomes vēlēšanas, Federālās padomes vēlēšanas, Provinču parlamentu vēlēšanas, Pašvaldību padomju vēlēšanas (Vīnē: rajonu pārstāvniecības struktūru vēlēšanas), Eiropas Parlamenta vēlēšanas, Provinču parlamentu vēlēšanas, Pašvaldību institūciju (pašvaldības senāts, pašvaldības padome) vēlēšanas, Mēra vēlēšanas, Vēlēšanas kameras statūtos noteiktai institūcijai, kas pārstāv nozaru intereses un kas kamerā veic parlamenta tipa funkciju. Lieta tiek uzsākta pēc vēlētāju grupas, kas savlaicīgi iesniegusi kandidātu sarakstu, izmantojot pārstāvi, pieteikuma, vai noteiktos gadījumos pēc konkrētā kandidāta pieteikuma. Pieteikums tiek iesniegts, lai vēlēšanu rezultātus atzītu par spēkā neesošiem, vai prettiesiskiem, ja to norise bijusi neatbilstoša. Tiesas kompetencē ir arī izlemt jautājumus, kas saistīti ar tautas iniciatīvu, referendumu, referendumu vai pilsoņu iniciatīvu rezultātiem federālā, provinces vai Eiropas līmenī, Ja tiesa atrod pierādījumus par apgalvoto prettiesiskumu un secina, ka ir bijusi ietekme uz federālās vēlēšanu pārvaldes noteikto rezultātu.¹⁷¹

¹⁶⁸ Federal law consolidated: Entire legal provision for the Federal Constitutional Law, 139-140 article. Austrijas likums. Pieņemts: 19.12.1945

¹⁶⁹ Constitutional court functions. Pieejams: <https://www.vfgh.gv.at/kompetenzen-und-verfahren/functions.en.html> [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁷⁰ Ibid

¹⁷¹ Sīkāk skatīt: Federal law consolidated: Entire legal provision for the Federal Constitutional Law, 141 article. Austrijas likums. Pieņemts: 01.10.1920 un section 21 Law Governing the Election of the Federal President (*BundespräsidentenwahlG*); section 80 Rules on Elections to the European Parliament (*EuropawahlO*)

Austrija ir federālā parlamentārā republika, kurai ir visai sarežģīta tiesu jurisdikcija valsts iekšienē. Administratīvās tiesas sastāv no dažādiem administratīvajiem tribunāliem, kas skata lietas par valsts iestāžu lēmumiem un veiktajām darbībām. “Konstitucionālās tiesas kompetencē ir arī jurisdikcijas konfliktu risināšana. Tiesa risina jurisdikcijas konfliktus starp tiesām un administratīvajām iestādēm, starp tiesām un administratīvajām tribunāliem vai Administratīvo tiesu, kā arī starp citām vispārējās jurisdikcijas tiesām, un starp federālajām un provinču administratīvajām iestādēm vai starp dažādu provinču administratīvajām iestādēm. Jurisdikcijas konflikts pastāv, ja divas (vai vairākas no iepriekšminētajām) administratīvajām iestādēm/tiesām noteiktā lietā noliedz jurisdikciju, vai arī kļūdaini to konstatē.”¹⁷² Šādus pieteikumus iesniedz administratīvās tiesas u.c. institūti.

Autore aprakstīja biežāk skatītās lietu kategorijas, tomēr Austrijas Konstitucionālās tiesas funkcijas ir vēl plašākas un detalizētākas. Tas varētu būt kas saistāms ar valsts iekārtu – federatīvo parlamentāro republiku. Salīdzinot ar Latviju, redzams, ka ievērojamu vietu tiesas kompetencē ieņem vēlēšanu jautājumi. Tiesa lemj par konstitucionāli juridiskiem aspektiem, lai arī tie mēdz būt saistīti ar dažādiem politiskajiem jautājumiem. “Konstitucionālā taisnīguma politiskās dimensijas iemesls ir tas, ka tiesa kontrolē un disciplinē politiskos procesus. Ņemot vērā tās judikatūras sekas, Konstitucionālās tiesas darbībām ir arī politiska dimensija. Jebkuram konstitucionālā taisnīguma veidam ir politiska ietekme.”¹⁷³

Austrijas konstitūcijas un tiesas kompetences transformācija atbilstoši mūsdienu Eiropas standartiem un pamattiesību aizsardzībai ir notikusi visai ievērojami. Neskatoties uz to, federālisms joprojām ir svarīgs Austrijas Konstitucionālās tiesas aspekts. Austrijas federālā konstitucionālā sistēma galvenokārt balstās uz tiesību normu *a posteriori* izvērtēšanu, līdzīgi kā Latvijā. Austrijas Konstitucionālās tiesas kompetence gadu desmitos ir ievērojami palielinājusies. Šajā aspektā varētu rasties bažas par pārlietu lielu tiesas aktīvismu un zināmu varas atzaru saplūšanu, ņemot vērā tiesas konstitucionālo lomu arī izpildvaras un politisku jautājumu pārskatīšanā, kas saistīti ar vēlēšanām. Autore uzskata, ka Latvijā Satversmes tiesas kompetenci nebūtu nepieciešams paplašināt ar vēlēšanu un referendumu konstitucionalitātes pārbaudi, tieši šo risku dēļ.

¹⁷² Constitutional court functions. Pieejams: <https://www.vfgh.gv.at/kompetenzen-und-verfahren/functions.en.html> [aplūkots: 14.04.2020.]

¹⁷³ Bierlein B. The Austrian Constitutional Court's Influence on the Legal Order, 1p. The position of constitutional courts and their influence on the legal order of the state International Conference on the occasion of the 20th anniversary of the Constitutional Court of the Slovak Republic in Kosice on 9 April 2013. Pieejams: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992216/Prispevok_Bierlein.pdf/915216d9-5c3a-4c82-81ff-6f5dd7d26723 [aplūkots: 14.04.2020.]

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

- 1) Vērtību izpratni ietekmē dažādi filozofijas virzieni un sabiedrībā valdošās idejas, kas, veidojušās vēsturisko notikumu pieredzes, sociālo pārmaiņu un politiskās kultūras ietekmē. Latvijas konstitucionālo vērtību saturu ietekmē arī valsts forma – demokrātija, līdz ar to valsts konstitucionālajām vērtībām ir jāsakrīt ar demokrātiskām vērtībām, jeb pamatnormu.
- 2) Ar “konstitucionāla ranga vērtībām” var tikt saprastas tās vērtības, kuras atrodamas konstitucionāla ranga tiesību aktos, bet ar “konstitucionālajām vērtībām” var saprast tās vērtības, kas atrodamas valsts konstitūcijā. Latvijas valsts iekārta ir veidojusies ne tikai Satversmes, bet arī konstitucionāla ranga tiesību aktu rezultātā. Līdz ar to, lai arī abi jēdzieni būtiski neatšķiras, tomēr tos var nodalīt, tādējādi skaidrāk izceļot konkrētās vērtības avotu – konstitūciju, vai konstitucionāla ranga tiesību aktu.
- 3) Konstitucionālās vērtības ir juridiskā formā nostiprināti fundamentāli nozīmīgi valstiski ideāli, kam ir ne vien juridiska, bet arī sociāli vēsturiska nozīme valsts attīstībā un tautas kultūrā. Tās ir plašākas par tiesībām un satur norādes visai sabiedrībai, t.s. valsts varas atzariem, par Latvijas valsts pamatu, identitāti, mērķiem.
- 4) Pētījuma rezultātā apstiprinās autores izvirzītā hipotēze - konstitucionālās vērtības ir radušās vēl pirms konstitūcijas formālā teksta un to kodols ir nemainīgs neatkarīgi no laika perioda un Latvijas starptautiskās integrācijas. Tās rodas no pamatnormas un juridiski tiek nostiprinātas valsts konstitūcijā.
- 5) Vērtējot tiesu varas neatkarības aspektus, secināms, ka tiesnešu apstiprināšana amatā atstājama Saeimas, kā tautas pilnvarotu priekšstāvju ziņā. Šādas funkcijas nodošana Valsts prezidentam vai Tieslietu padomei nebūtu pieļaujama. Valsts prezidents nav politiski atbildīgs, bet tiesnešu apstiprināšana amatā ir politisks lēmums.
- 6) Valdības pārstāvju, politiķu un ģenerālprokurora darbība Tieslietu padomes sastāvā nestiprina tiesu varas neatkarību. Minēto personu sastāvs Tieslietu padomē būtu aizstājams ar augstākās juridiskās izglītības akadēmiski pedagogiskajiem, vai akadēmiski zinātniskajiem amatu pārstāvjiem.
- 7) Valsts oficiālajā saziņā ir lietojama latviešu literārā valoda. Vienlaikus, Satversmes 4.pants sevī iekļauj arī latgaliešu rakstu valodu kā latviešu valodas paveidu un tā nav uzskatāma par svešvalodu. Saglabājot latviešu valodas vēsturiskos paveidus, latgaliešu rakstu valodas lietojums administratīvajā procesā būtu pieļaujams, ja no dokumenta satura ir skaidri saprotama

iesniedzēja griba, vienlaikus nosakot, ka valstij nav pienākums sniegt atbildi kādā no latviešu valodas paveidiem.

- 8) Vērtējot valsts valodas, kā konstitucionālas vērtības aspektus izglītībā, Augstskolu likuma 56.panta trešās daļas otrajā punktā būtu nepieciešams veikt grozījumus, minēto tiesību normu papildinot ar noteikumu, kas pieļautu gala un valsts pārbaudījumu, kā arī kvalifikācijas, bakalaura un maģistra darba izstrādi kādā no ES oficiālajā valodā, studentam to iepriekš saskaņojot ar augstskolu. Radītais valsts valodas apdraudējums šajā gadījumā nebūtu būtisks, salīdzinot to ar augstākās izglītības konkurētspējas palielināšanās iespējām.
- 9) Satversmes tiesai realizējot savas pilnvaras nav saskatāms būtisks likumdevēja varas darbības apdraudējums vai pārlieku liels tiesas aktīvisms, veicot konstitūcijas interpretāciju un atsevišķu tiesību noteikumu radīšanu, kas izriet no vispārējiem tiesību principiem vai konstitūcijas.
- 10) Salīdzinot ārvalstu konstitucionālo tiesu pilnvaras ar Latvijas pieredzi vērtību aizsardzībā, secināms, ka Igaunijas konstitucionālās tiesas modelim ir zināmas priekšrocības tādos jautājumos, kā: vispārējās tiesu prakses vienveidība un atbilstība konstitucionālajiem tiesas nolēmumiem, vienota konstitūcijas interpretācija un samazināta konstitucionālās tiesas politizēšanās iespēja.
- 11) Austrijā ir ieviesta “pilnā konstitucionālā sūdzība”, ar kuras palīdzību persona var vēsties konstitucionālajā tiesā apstrīdot savu pamattiesību aizskārums, kas radīts ar Administratīvās tiesas nolēmumu. Vienlaikus, Austrijas konstitucionālās tiesas plašā kompetence rada riskus pārlieku lielam tiesas aktīvismam un zināmu varas atzaru saplūšanu, ņemot vērā tiesas konstitucionālo lomu arī izpildvaras un politisku jautājumu pārskatīšanā, kas saistīti ar vēlēšanām.
- 12) Stiprinot personas pamattiesību kā konstitucionālu vērtību aizsardzību, nākotnē Latvijā būtu jāapsver pilnās konstitucionālās sūdzības ieviešanas iespējas, tomēr pirms tam ir jāveic rūpīga analīze, apsverot riskus (konstitucionālās tiesas pārslodze, ilgais lietu skatīšanas ilgums, vispārējo jurisdikcijas tiesas tēla ietekmēšana, strīdus situācijas starp Satversmes tiesu un vispārējās jurisdikcijas tiesām, risks, ka Satversmes tiesa var kļūt kā “ceturtās instances tiesa”) un samērot tos ar iespējamajiem ieguvumiem pamattiesību aizsardzībā. Ieviešot stingrākus kritērijus šādas konstitucionālās sūdzības iesniegšanā, riski var tikt novērsti, tomēr pamatmērķa sasniegšanu – efektīvāka pamattiesību aizsardzība – šādi kritēriji nepalīdzēs sasniegt. Esošās kompetences ietvaros ir iespējams mūsdienīgā līmenī attīstīt cilvēktiesību saturu, interpretējot pamattiesību normas, aizsargājot personas pamattiesības un valsts konstitucionālās vērtības.

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

Literatūra:

- 1) Balodis R. Latvijas Republikas Satversmes ievads. Grām: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014
- 2) Balodis R., Lazdiņš J. Satversmes vēsturiskā attīstība. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014
- 3) B.a. pētījums “Tiesnešu neatkarības nodrošināšana spēkā esošajos normatīvajos aktos. Teorētiskā pamatojuma izstrāde nepieciešamajām izmaiņām, 2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tp/petijumi/> [aplūkots: 17.03.2020.]
- 4) Birkavs V. Satversme - domāšanas līmenis. Likums un Tiesības, 1 .sējums, 1999, Nr.3;
- 5) Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: TNA, 2004
- 6) Druviete I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats. Grām.: Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos. Rīga: Zinātne, 2010
- 7) Druviete I., Kārkliņa A., Kusiņš G., Pastars E., Pleps J. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi 2014, Rīga: Latvijas Vēstnesis
- 8) Gailīte D. Kā, stiprinot valodu, saglabāt Satversmes tradīcijas. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. marts, Nr. 44 (2619)
- 9) Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&K, 2006
- 10) Jelāgins J. Konstitucionālās reformas ceļi. Grām.: Satversmes reforma Latvijā: par un pret. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu centrs „Latvija”, 1995
- 11) Jurcena L. Tiesu sistēmas kritika pretstatā autoritātei un tiesu varas neatkarībai. 2012.
- 12) Konstitucionālo tiesību komisija, viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”. Rīga, 2012
- 13) Krūmiņa V. Tiesnesis juridiskās kultūras telpā. Jurista Vārds 06.02.2018. Nr.6 (1012)
- 14) Kūle M. Jābūtības vārdi. Etīdes par zināšanām un vērtībām mūsdienu Latvijā. LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Rīga: Zinātne, 2016
- 15) Kūtris G. Likuma robi un Eiropas konstitucionālās tiesas. Eiropas konstitucionālo tiesu konferences XIV kongress. Jurista Vārds, 2008. 1. jūlijs, Nr. 24 (529). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/177319-likumu-robi-un-eiropas-konstitucionalas-tiesas/> [aplūkots: 10.04.2020.]

- 16) Levits, E. (2018). Par dažiem tiesneša neatkarības aspektiem. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, ISSN 1691-810X
- 17) Levits E. Dažas piezīmes par Satversmes jauno preambulu. Grām: Konstitucionālās tiesībpolitikas seminārs "Bīriņi 2014". Semināra materiālu krājums. Bīriņi: Publisko tiesību institūts, 2014
- 18) Levits E. Par latviešu valodu Satversmes 4. pantā nacionālas valsts kontekstā. Jurista Vārds, 2011. 25. oktobris, Nr. 43 (690).
- 19) Meļķis E. Iztulkošanas metodes. Grām. Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga. Latvijas Universitāte, 2003;
- 20) Meļķis E. Likuma burts, likuma gars, Satversmes tiesa. Latvijas Vēstnesis, Nr. Nr. 125 (840), 1997;
- 21) Osipova S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. Jurista Vārds, 2011. 18. oktobris, Nr. 42 (689).
- 22) Osipova S., Strupiņš A. un Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves 2010.
- 23) Osipova S. Valoda kā konstitucionāla vērtība. "Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva". Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2019
- 24) Osipova S. Tiesiska valsts vai "tiesnešu valsts"? Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016
- 25) Pleps, J. Latvijas valsts konstitucionālie pamati. Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti divos sējumos. I sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 104. lpp
- 26) Pleps J. "Demokrātija, nepilsoņi un sociāli atbildīga valsts", Jurista Vārds 2008, 12. augusts, Nr. 30 (535), pieejams: <https://juristavards.lv/doc/179464-demokratijs-nepilsoņi-un-sociali-atbildiga-valsts/>;
- 27) Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014
- 28) Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd, Rīga, 2015
- 29) Rodiņa A. Juridiskā zinātne un Satversmes tiesas process. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference "Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi" Rīga: LU Akadēmiskais apgāds 2014

- 30) Stukāns J. “Sabiedrības informētība un taisnīgs spriedums”. Jurista Vārds 06.02.2018. Nr.6 (1012)
- 31) Tančevs E. Vēlreiz par aktīvismu konstitucionālajā tiesvedībā Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016
- 32) Ziemele I. Satversmes tiesas loma konstitucionālo principu aizsardzībā un piemērošanā. Jurista Vārds, 21.11.2017., Nr. 48 (1002)
- 33) Barak A. Purposive Interpretation in Law. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2005
- 34) Bierlein B. The Austrian Constitutional Court’s Influence on the Legal Order. The position of constitutional courts and their influence on the legal order of the state. International Conference on the occasion of the 20th anniversary of the Constitutional Court of the Slovak Republic in Kosice on 9 April 2013.
Pieejams: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992216/Prispevok_Bierlein.pdf/915216d9-5c3a-4c82-81ff-6f5dd7d26723 [aplūkots: 14.04.2020.]
- 35) Chen A. The Global Expansion of Constitutional Judicial Review: Some historical and comparative perspectives. University of Hong Kong, b.g. Pieejams: <https://hub.hku.hk/bitstream/10722/201916/1/Content.pdf?accept=1> [aplūkots: 08.04.2020.]
- 36) European Charter of the Status of Judges. Explanatory Memorandum of the European Charter on the Statutes for Judges. European Network of Councils for the Judiciary. Councils for the Judiciary report 2010-2011.
- 37) Garoupa N., Ginsburg T. The Comparative Law and Economics of Judicial Councils. Berkley Journal of International Law, vol. 27, issue 1, 2009
- 38) Harding A. The Fundamentals of Constitutional Courts. Constitution Brief 2017
- 39) Lachmayer K. The Constitution of Austria in International Constitutional Networks: Pluralism, Dialogues and Diversity. Book National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Laws, b.g.
Pieejams: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-94-6265-273-6.pdf> [aplūkots: 14.04.2020.]
- 40) Maruste R. The Role of the Constitutional Court in Democratic Society. Juridica International XIII/2007 Pieejams: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2007_2_8.pdf [aplūkots: 04.04.2020.]

- 41) Pierce J. J. *Minority Rights. Between Diversity and Community*. Cambridge: Polity Press, 2005
- 42) The Constitutional court of the Republic of Lithuania. The 2nd congress of the world conference on constitutional justice separation of powers and independence of constitutional courts and equivalent bodies. National report "The principle of separation of powers and independence of the Constitutional court of the Republic of Lithuania" Vilnius, 2010
Pieejams: https://www.venice.coe.int/WCCJ/Rio/Papers/LTU_Constitutional_Court_E.pdf
[aplūkots: 14.04.2020.]
- 43) The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Problems of legislative omission in constitutional jurisprudence. National Report prepared for the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts, Vilnius 2007
Pieejams: https://www.confeuconstco.org/reports/rep-xiv/report_Lithuania_en.pdf
[aplūkots: 14.04.2020.]
- 44) Venter F. *Filling Lacunae by Judicial Engagement with Constitutional Values and Comparative Methods*, 2014;
- 45) Абрамова О.К. Конституционные ценности как особая форма выражения права, 2015;
- 46) Мамонов Вадим. Конституционные ценности современной России, 2013;
- 47) Т. Масловская. Конституционные ценности и их отражение в международном и национальном законодательстве. В.г.
Pieejams: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/41970/1/Maslovskaya_Paradigma.pdf
[aplūkots: 25.03.2019.]

Eiropas Savienības un starptautiskie normatīvie akti:

- 1) ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācija. Parakstīta Parīzē 10.12.1948.
- 2) Līgums par Eiropas Savienību. Parakstīts Māstrihtā 07.02.1992.
- 3) Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society. Parakstīts Strasburgā 23.11.2007.

Ārvalstu nacionālie normatīvie akti:

- 1) Constitutional Review Court Procedure [Igaunijas Konstitucionālās tiesas likums]
Pieņemts: 13.03.2002.

- 2) The Constitution of the Republic of Lithuania [Lietuvas konstitūcija] Pieņemts: 25.10.1992.
- 3) The law on the Constitutional court of the Republic of Lithuania [Lietuvas Konstitucionālās tiesa likums] Pieņemts: 03.02.1993.
- 4) Federal law consolidated: Entire legal provision for the Federal Constitutional Law [Austrijas konstitūcija] Pieņemts: 01.10.1920.

Latvijas normatīvie akti:

- 1) Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922.
- 2) Latvijas Republikas proklamēšanas akts: LV likums. Pieņemts: 18.11.1918.
- 3) Deklarācija par Latvijas valsti: LV likums. Pieņemts: 27.05.2020.
- 4) Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: LV likums. Pieņemts: 04.05.1990.
- 5) Par Latvijas Republikas valstisko statusu: LV likums. Pieņemts: 21.08.1991.
- 6) Par tiesu varu: LV likums. Pieņemts: 15.12.1992.
- 7) Satversmes tiesas likums: LV likums. Pieņemts: 05.06.1996.
- 8) Izglītības likums: LV likums. Pieņemts 29.10.1998.
- 9) Valsts valodas likums: LV likums. Pieņemts 09.12.1999.
- 10) Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts: 02.11.1995.

Eiropas Savienības un starptautiskā tiesu prakse:

- 1) ECT 27.05.2013. spriedums lietā Oleksander Volkov v Ukraine (iesnieguma Nr.21722/11)
- 2) ECT 07.12.2004. spriedums lietā Juta Mentzen alias Mencena pret Latviju (iesnieguma Nr. 71074/01)
- 3) ANO Cilvēktiesību komitejas viedoklis lietā "Leonid Raihman (Leonīds Raihmans) pret Latviju"

Ārvalstu nacionālā tiesu prakse:

- 1) Constitutional Court of The Republic of Lithuania decision of 20 september 2005

Latvijas tiesu prakse:

- 1) Satversmes tiesas 12.02.2020. spriedums lietā Nr. 2019-05-01
- 2) Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01
- 3) Satversmes tiesas 05.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-08-03
- 4) Satversmes tiesas 18.01.2010. spriedums lietā Nr.2009-11-01
- 5) Satversmes tiesas 23.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-42-01
- 6) Satversmes tiesas 18.10.2007. spriedums lietā Nr. 2007-03-01

- 7) Satversmes tiesas 11.04.2006. spriedums lietā Nr. 2005-24-01
- 8) Satversmes tiesas 20.12.2006. spriedums lietā Nr. 2006-12-01
- 9) Satversmes tiesas 13.05.2005. spriedums lietā Nr. 2004-18-0106
- 10) Satversmes tiesas 16.12.2005. spriedums lietā Nr. 2005-12-0103
- 11) Satversmes tiesas 01.10.1999. spriedums lietā Nr. 03-05 (99)
- 12) Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2016-31-01
- 13) Pārskats par Satversmes tiesas darbu 2019. Rīga: Satversmes tiesa, 2020. ISBN 978-9934-8756-7-0
- 14) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 22.03.2019. spriedums lietā Nr. 232/2019
- 15) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 31.01.2019 spriedums lietā Nr. 148/2019
- 16) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 06.03.2018. spriedumu lietā Nr. SKA-530/2018,
- 17) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 04.10.2017. spriedumu lietā Nr. SKA-424/2017
- 18) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 18.02.2016. spriedumu lietā Nr. SKA-27/2016,
- 19) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 18.10.2009. lēmums lietā Nr. SKA-596/2009
- 20) Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 12.10.2010. lēmums lietā Nr. A8002010/8 SKA – 589/2010

Avoti internetā un citi avoti:

- 1) Kūtris, G. Uzruna konferencē "Konstitucionālās tiesas loma konstitucionālo vērtību aizsardzībā", 2011. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-priekssedetaja-gunara-kutra-uzruna-atklajot-konferenci-konstitucionalas-tiesas-loma-konstitucionalo-vertibu-aizsardziba/> [aplūkots:20.03.2019.]
- 2) Likumprojekta "Grozījums Latvijas Republikas Satversmē" (Nr. 1075/Lp11) 2014.gada 12. februāra anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument>, [aplūkots 28.04.2019.]

- 3) European Commission for democracy through law (Venice commission). Rule of law checklist, 2016
- 4) Starptautiskas ekspertu grupas CEPEJ ziņojums “Latvijas tieslietu sistēmas novērtējums” 2018
- 5) The 2019 EU Justice Scoreboard. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_en.pdf [aplūkots: 17.03.2020.]
- 6) Tieslietu padomes darbības pamats. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/darbibas-pamats> [aplūkots: 17.03.2020.]
- 7) Grozījumi likumā “Par tiesu varu” paplašina Tieslietu padomes un Augstākās tiesas departamentu tiesnešu kopsapulces pilnvaras.
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/grozijumi-likuma-par-tiesu-varu-paplasina-tieslietu-padomes-un-augstakas-tiesas-departamentu-tiesnesu-kopsapulces-pilnvaras-8642> [aplūkots: 13.02.2020.]
- 8) General Assembly of the European Network of Councils for the Judiciary. Resolution on Self Governance for the Judiciary: Balancing Independence and Accountability. Pieejams: <https://www.encj.eu/images/stories/pdf/resolutionbudapestfinal.pdf>[aplūkots:22.02.2020.]
- 9) Tieslietu padomes funkcijas. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/funkcijas> [aplūkots: 14.03.2020.]
- 10) Tiesiskās vides pilnveides komisija “Ziņojums par Tieslietu padomes darba pilnveidošanu” 2016.
Pieejams: https://www.president.lv/storage/items/PDF/20160615_TVPK_zinojums.pdf [aplūkots: 17.03.2020.]
- 11) Latviešu valoda ir Latvijas Republikas valsts valoda. Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/> [aplūkots: 19.03.2020.]
- 12) Norma, kas nosaka izglītības ieguves valodu privātajās izglītības iestādēs, atbilst Satversmei. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/norma-kas-nosaka-izglitibas-ieguves-valodu-privatajas-izglitibas-iestades-atbilst-satversmei/> [aplūkots: 22.03.2020.]
- 13) Satversmes tiesa uzņem ārvalstu diplomātisko pārstāvniecību pārstāvjus Latvijā, Jurista Vārds 2019. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/274643-satversmes-tiesa-uznem-arvalstu-diplomatisko-parstavniecibu-parstavjus-latvija/> [aplūkots: 04.04.2020.]

- 14) Informācija par Satversmes tiesu. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/informacija-par-satversmes-tiesu/> [aplūkots: 14.04.2020.]
- 15) Constitutional Review Chamber.
Pieejams: <https://www.riigikohus.ee/en/chambers/constitutional-review-chamber>
[aplūkots: 14.04.2020.]
- 16) Constitutional institutions, judicial system, constitutional review. Pieejams: http://www.estonica.org/en/State/Judicial_system/Constitutional_review/[aplūkots: 14.04.2020.]
- 17) The Constitutional Court of the Republic of Lithuania – competence. Pieejams: <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/activity/competence/182> [aplūkots: 14.04.2020.]
- 18) The History of the Constitutional Court
Pieejams: https://www.vfgh.gv.at/downloads/VfGH_Broschuere_eng_barrierefrei_Final.pdf [aplūkots: 14.04.2020.]
Constitutional court functions. Pieejams: <https://www.vfgh.gv.at/kompetenzen-und-verfahren/functions.en.html> [aplūkots: 14.04.2020.]
- 19) Valdība apstiprina valsts pētījumu programmu “Latviešu valoda”, 2018
Pieejams: <https://mk.gov.lv/lv/aktualitates/valdiba-apstiprina-valsts-petijumu-programmu-latviesu-valoda> [aplūkots: 14.04.2020.]
- 20) Vilcāne V. Kāds īsti ir latgaliešu valodas statuss? 2014. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/267001-kads-isti-ir-latgaliesu-valodas-statuss-2014> [aplūkots: 12.03.2020.]

Maģistra darbs “Konstitucionālo vērtību nozīme un aizsardzība Latvijā, kā demokrātiskā tiesiskā republikā” izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: /Annija Čudare

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai:

Vadītāja: Asoc. Prof. Dr.iur. Annija Kārkliņa

Recenzents:

Darbs iesniegts LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedrā _____

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

Komisijas sekretārs/e: